

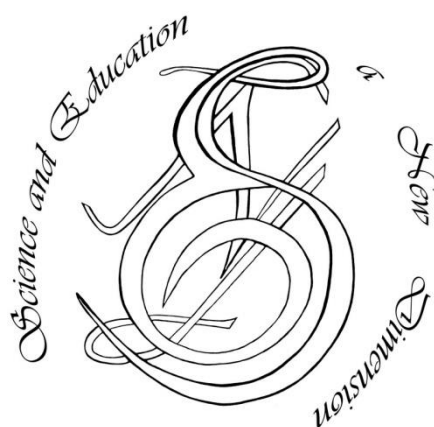

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

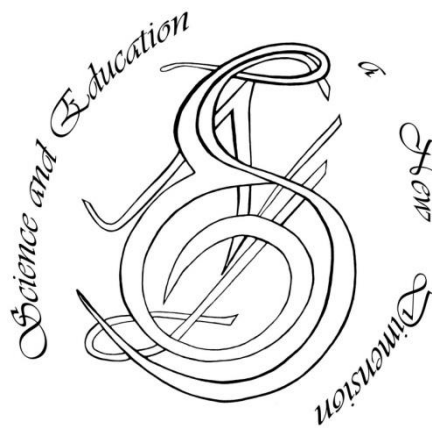
p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

V(35), Issue 125, 2017

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Language Mind as a Mediator of Culture Interiorization <i>T. M. Agibalova, O. V. Alpatova</i>	7
Հերիարի ազգային առանձնահատկությունների թարգմանության որոշ խնդիրների շուրջ <i>Հ. Գ. Բաղդասարյան</i>	10
Своєрідність художньої деталі в поетикальній системі ліричного наративу збірки Я. Щоголева «Ворскло» <i>Т. Й. Бандура, Н. В. Яремчук</i>	14
Крізь заборони і мовчання: згадки про творчість Тараса Шевченка у період його заслання <i>Н. О. Бондарєва</i>	18
Гендерные особенности агрессивного вербального поведения мужчин и женщин (на материале английских и армянских “бытовых” анекдотов) <i>С. К. Гаспарян, А. Т. Князян</i>	22
Структурний аналіз термінів правових актів ЄС (на матеріалі англійської, французької, німецької та української мов) <i>А. Л. Гідора-Шишковська</i>	25
The evolution of pronominal constructions with 4 and more components in English <i>L. H. Halii</i>	29
Concept Bullying in Juvenile Fantasy Prose: Cognitive Discursive Approach <i>N. I. Ivanotchak</i>	33
Загальні принципи перекладу архаїчної лексики <i>Т. А. Ласінська</i>	36
Специфіка текстів податкових законів німецького законодавства <i>О. А. Охріменко</i>	40
Rendering indefinite-personal actant subjects: the English-Ukrainian language-pair translation <i>М. Onyshchuk</i>	44
Від парадоксальності до афористичності – один із шляхів творення українських паремій <i>М. М. Паук</i>	47
Міфологічні голограми як важливий інструментарій архетипної критики (на матеріалі літератури української діаспори 20 – 50-х років ХХ ст.) <i>О. В. Слоньовська</i>	51
Sexuality as ‘universal illness’ in David Lodge’s novels <i>О. V. Uzlova</i>	55
Екзистенційне спрямування прози В. Нестайка <i>Н. В. Вірнич</i>	59
Терміни-синоніми в латинській юридичній термінології <i>Вітвів Х.В., Пилипів О.Г.</i>	63
Нові концепти репрезентації мови українських масмедій <i>М. Г. Яцимирська</i>	67
Внутрішня рецензія як вид перекладознавчого аналізу <i>О. Р. Зубченко</i>	70

Language Mind as a Mediator of Culture Interiorization

T. M. Agibalova, O. V. Alpatova

Kharkiv Institute of Finance of Kyiv National University of Trade And Economics, Kharkiv, Ukraine
Corresponding authors. E-mails: alpatova.olena@gmail.com, tanika.fem@gmail.com

Paper received 05.04.17; Accepted for publication 14.05.17.

Abstract. The article is devoted to the peculiarities of language mind as a mediator of speakers' intellectual capacity in discourse of language intellectualization. The objective of investigation is focused on speaker's interpretation of lingual symbols' transferred sense, and therefore, his language behavior. Verbalized symbols evolve in time and space of culture that defines coordinates and patterns of languages functioning, such as civilizational, aesthetic, idiosyncrastic factors. Verbal forms of mentality reveal the inherent peculiarities of intellection in the development of language personality from nomination to the symbol, from physically appointed picture of reality to the structured semantic and conceptual paradigms.

Key words: *language cognition, language behavior, mentality, verbalized symbol, language intellectualization.*

Introduction. As a notion that combines linguistic, philosophical, psychological set of features, a concept of individual language mind is considered to base on speaker's linguo-cultural competence and social experience, which identify person's unique style and distinguish his language performance, in which human individuals differ from each other. The following option must be due to the differences in people's ability to acquire a community's language. In its turn, it means those distinguish features may occur in biological, social, personal-psychological, random field of human development. Speakers' performance might be related to differences in memory skills, processing speed, social skills, etc.

In human cognition the following theory issue refers to the two ways of knowledge acquisition. In order to use particular expressive means we should be aware, first, of existence of special graphic symbols with referable meanings. Then, being a part of society, we are going to be taught how to apply them in order to transfer our thoughts and intentions. This competency is generally obtained through everyday communicative practice. In other words, there co-exist two types of «knowing» – knowing the units of expressive means and knowing how to use them appropriately.

Short review on scientific sources, methods and publications. At the present stage of linguistics and cognitive linguistics study the problem of linguo-ethnic mind in reference for nature, assimilation and use of knowledge transferring is one of the most actual issue. Researchers offer the three directions of study to define the character of the mentioned categories' interrelation: 1) investigation the types of knowledge, presented in language symbols, and discovering a mechanisms of knowledge obtaining; 2) analysis of language symbols origin and development, and understanding regulating laws and conditions of their applying; 3) detection link lines between language symbols and cultural realities they reflect [1; 3; 4; 5].

In theoretical and practical context, the following issue is investigated as the most multifaceted aspect of current philological study. From this perspective, the series of linguistics research on cognitive models of humans' ideological paradigms, on language as a mediator of aesthetic resource become the most significant. The intellectual progress in language is seen as condition of its existence, as cognitive resource, as a key factor in its cultural codes conformation (A. Wierzbicka, G. Lakoff, L. Talmy, W. Chafe, N. Arutyunova, L. Shevchenko, S. Yermolenko, L. Lysychenko, Y. Karpenko,

K. Goloborodko, O. Malenko, A. Taranenko, O Selivanova, L. Matsko).

The purpose of present paper, therefore, is to clarify the nature and factors of language mind development through interpretation and recontextualization of socio-cultural reality.

Statement of the problem. Discussion and interpretation of results. Language system as a correlate of mentality subsists in discourse of cultural background and social context. In terms of intellectualization study, it is always motivated by world view peculiarities at any stage of human development. Therefore, language personality is revealed through a set of expressive means in everyday communicative practice that distinguishes one individual from other ethnic features keepers. The prominent concernment occurs in the field of individual recontextualization of the commonly used language units' meaning and application, that reflect the national picture of the world, but being reconstructed, at the same time, in a creator's individualized language performance by the means of intellectual capacity.

Analysis of linguized ideological preferences enables us to comprehend the nature of historical paradigms of cognition, accommodated to ethnic background, the ability to indicate the convention of philosophical thought and cultural development, regarding to the history of world civilizations. Remodeled in every language cognition, the following complex of factors implies a progression of language enrichment and intellectualization.

Traditionally, ethnic self-identity of individual is connected with detection of the level of intellectual capacity, communication skills acquisition, and gained through the whole life cultural development. These categories are engaged in the mental space formation, that is dynamic form of experience, objectified in evolution of existing civilization values in conditions of intellectual activity. Linguistic format of the concept of mentality transfers an idea of language memory. Outlined in terms of linguistic thought, the theory of comprehending culture through language acquisition is applied by the means of conceptual and language world view.

The space of national picture of the world is formed by a system of symbolic representations of meanings. Verbalized symbols evolve in time and space of culture that defines coordinates and patterns of languages functioning, such as civilizational, aesthetic, idiosyncrastic factors. Progress and regression in the national language are motivated by stadial change of culture, and intellectualization of

symbolic forms defines vectors of development from specific associative categories to the universal abstract forms. Therefore, mental forms of personal identity represented by the means of cultural memory are defined as compositions of evolutionary transformed symbols that «remember» or «remodel» culture. Language forms of mentality reveal the inherent peculiarities of intellection in the development of lingual mind from nomination to the symbol, from physically appointed picture of reality to the structured semantic and conceptual paradigms.

Intellectual capacity of national language personality regards a concept that defines a set of capabilities and characteristics of a person who creates and receives texts [7; 8]. These peculiarities and characteristics are reflected in communication process. Therefore, language mind designates and measures social, ethnic, cultural, psychological, aesthetic formats, as with every newly-created verbal interpretation germinates further shades of language dimensions. Applying means of national experience, spirits and wisdom in non-predictable circumstances; recognizing guiding organizational principles of language as communicative tool; reproducing mental content and comprehending the structure of expressed ideas; originating, integrating, and combining single speech intentions and ideas into more complicated units in order to produce new patterns or structures; making language choices based on reasoned argument and the value of the evidence, language personality provides the implementation of important practical output in national communicative discourse.

The following abilities emphasize an issue of extremely importance of accomplishing a co-called balance between language as concerned with conveying information and language as more inter-personally oriented matter. Appropriately, the concept of language mind requires a comprehensive study of its individual settings and items. For the first time, it was described by Humboldt in his work «On the differences in human languages structure and their influence on the spiritual development of mankind». According his vision, language takes active part in important manifestations of cultural discourse and interpretation of the reality. «Language in accordance with the considered conception, is a universal form of the initial conceptualization of the world, expresser and safe-keeper of unconscious, spontaneous knowledge on the world, historical memory on the socially meaningful events in the human life. Language is a mirror of culture reflecting the images of passed culture, intuition and categories of world outlook» [9].

Evolving in this cultural discourse, intellectual capacity of language personality determines the character of reality interiorization. Since the word is a tool and means of understanding the intellectual meaning of any reality, considering it a mediator of the aesthetical meaning enables identification of intellectualism as one of the key features of speech. According L. Shevchenko, conceptuality of the theory of literary language intellectualization is established as based on the synthesis of linguistic and epistemological knowledge, due to lingual objectivity, and offered as:

1) dynamics of the literary language evolution in historical and psychological chronotropic guidelines with a

prevalence of inherently defined peculiarities and functions;

2) theoretical paradigms transformation given as ordered system of knowledge of the language, its status, functions and further development;

3) theoretical and epistemological methods of investigation: correlation of linguistic knowledge with anthropologically oriented interpretive methodologies of modern science. Therefore, intellectual capacity determines linguistic experience, its encoding in the form of language and mental symbolism [6, p. 127].

For our research, in terms of psycholinguistics, the fundamental idea of intellect emerges as a representation of the universal structured system of linguistic symbols which evolve in ethnic culture space, form its integrity, continuity and the ability to interpret the mental consciousness. Lingualization of mental experience defines dimension of intellectualization existence. F. Batsevych notes that this kind of reversal of philosophical points of view, exposing nature of lingual reality, provides specific images of language in scientific study. Thus, within the linguistic nature of language comprehension, there are two polar opposite approaches: 1) inherent and semiological (language is considered as itself and for itself); 2) anthropological (within that approach language is motivated in the context of human mind boundaries) [2, p. 27]. Therefore, language intellectualism criteria are seen as the interrelation of thinking and communicative performance and reflects the human inner sense of language.

However, not any actualized in language form combination of facts may be innovative, not every innovation is a contribution in the process of intellectualization. As analysis reveals, lingual symbols with significant meaning capacity (cultural, historyosophical, philosophical, linguosophical), motivated by contextual words and phrases environment, aestheticize speech, so we consider them the most representative means of intellectualization,

The nature of current language mind development in the study of intellectualization advance depends on causes and sources of accretion and combines linguo-external and linguo-internal reasons:

1. Every epoch introduces not only novel words but new notions to be denoted.

2. As a basis and, at the same time, result of human intellectual activity literary developed language tends to completely perform the variety of functional styles.

3. Innovations fill in existent lexical, phraseological and stylistic lacunae.

4. Common and terminological lexicons, professional language cliches within certain language community come into usage, following the models of current language development and organization.

5. New dictionaries and reference books officialize up-to-date set of language units. Revealed in scientific research articles, novel approaches to linguistic study offer innovative ways and mechanisms of language standardization.

6. Particular part of language units originate from foreign languages.

7. Individual contextual applications are carried from author's idyostyle.

8. Certain lexemes, providing extension capacity, denote concepts, ideas, or signs as a result of metaphorical nomination.

9. Due to current worldwide tendency of globalization, notions of different spheres tend to contiguity, therefore standardized forms of certain lingual symbols acquire novel meaning shades.

Conclusion. To sum up, we state that language mind as a linguo-philosophical category is developed to produce complexities of variation in Lexicology, Grammar, Syntax, Stylistics communicative output, limited by speakers` intellectual capacity. Therefore, individual symbolic representations of cultural experience designates

and measures social, ethnic, psychological, aesthetic formats, as with every newly-created verbal interpretation germinates further shades of personality`s language dimensions. Originating and integrating particular speech intentions and fixed concepts into more complicated units in order to produce new patterns or structures, language personality provides the implementation of continuity and the ability to interpret the mental consciousness in the context of civilizations rational evolution.

The investigation of developed by Ukrainian researchers methodologies that contribute to the study of individual variations of speakers` language performance outlines a **prospective of research.**

REFERENCES

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896с.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 281 с.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К. : Лотос, 2004. – 284 с.
4. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. – С. 58 – 65.
5. Телия В. Н. Типы языковых значений. Связанные значения слова в языке / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 270 с.
6. Шевченко Л. І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : [монографія] / Л. І. Шевченко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 478 с.
7. Fauconnier, G. Mental Spaces and Cognitive Mappings. Stockholm : University of Stockholm, 1996.
8. Fillmore, Charles. On Fluency // Individual Differences in Language Ability and Language Behaviour. London, 1979. P. 85 – 102.
9. Humboldt, W. von. Language and cultural philosophy / W. von Humboldt. M : Progress, 1985. – 450 p.

REFERENCES

1. Arutyunova, N. D. A Language and a World of Human. M. : Languages of Russian Culture, 1998. – 896 p.
2. Batcevyich, F. S. Essays in Communicative Linguistics : [monograph]. Lviv : The publishing center named after Ivan Franko, 2003. – 281 p.
3. Holubovska, I. O. Ethnic Peculiarities of Different World Views. K. : Lotos, 2004. – 284 p.
4. Sternyn, I. A. The Methodology of a Structure of Concept Investigation // Methodological Problems of Cognitive Linguistics. Voronezh : Voronezh State University, 2001. P. 58 – 65.
5. Teliya, V. N. Types of Language Meanings. Connected Meanings of the Word in Language. M. : Nauka, 1981. – 270 p.
6. Shevchenko, L. I. The Intellectual Evolution of the Ukrainian Literary Language : the theory of analysis : [monograph]. K. : The publishing and polygraph center «Kyiv University», 2001. – 478 p.

Языковое сознание как медиатор интериоризации культуры

Агібалова Т. Н., Алпатова Е. В.

Аннотация. В статье проанализирована специфика формирования языкового сознания как медиатора рационального ресурса личности в аспекте теории интеллектуализации языка. Внимание акцентировано на природе интерпретации говорящим семантического наполнения лингвальных знаков и, как следствие, его языковом поведении. Значение таких вербализированных символов меняется в процессе эволюции во времени и пространстве культуры, что, в свою очередь, определяет векторы функционирования языка – цивилизационный, эстетический, идиостилистический. Вербальные формы ментальности раскрывают картину развития интеллекта в процессе становления языковой личности – от номинации к символу, от физически объективированной картины мира к структурированным семантическим и концептуальным парадигмам.

Ключевые слова: языковое сознание, языковое поведение, ментальность, вербализированный символ, интеллектуализация языка.

Հեքիաթի ազգային առանձնահատկությունների թարգմանության որոշ խնդիրների շուրջ

Հ. Գ. Բաղդասարյան

Երևանի պետական համալսարանի ռոմանական բանասիրության ամբիոն, Երևան, Հայաստան
Corresponding author. E-mail: h.baghdasaryan@ysu.am

Paper received 23.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Ամփոփագիր: Հեքիաթը տվյալ ժողովրդի աշխարհընկալման կաղապարման ուրույն ձև է, որի թարգմանության ժամանակ առանձնահատուկ կարևորվում է լեզվամշակութային տարրերի համարժեքության խնդիրը: Մույն հոդվածում քննվում են հեքիաթի ոճապատկերային համակարգի, ավանդական բանաձևերի և իրակությունների թարգմանության որոշ խնդիրներ՝ հայ մեծ գրող Հ. Թումանյանի հեքիաթների իսպաներեն և իտալերեն թարգմանությունների հիման վրա: Հեքիաթի ազգային առանձնահատկությունների թարգմանության ժամանակ կարևոր նշանակություն ունի գործաբանական հարմարեցման խնդիրը, որը պայմանավորված է տվյալ ասույթի հաղորդակցական-գործառական արժեքով, լեզվական և արտալեզվական տարբեր գործոններով, թարգմանող և թարգմանվող լեզուները կրող ժողովուրդների լեզվատառնությունների առանձնահատկություններով:

Բանալի բառեր. *հեքիաթ, ազգամշակութային բաղադրիչ, թարգմանություն, գործաբանական հարմարեցում, լեզվական և արտալեզվական գործոններ*

Ամեն մի ժողովրդի հեքիաթների մեծ մասը խորապես ազգային ստեղծագործություններ են, որոնք տարբերվում են այլ ժողովուրդների հեքիաթներից ոչ միայն կյանքի, կենցաղի, բնության նկարագրությամբ, հերոսների հոգեկան կերտվածքով, այլ նաև լեզվաոճական հնարներով, պատկերային ուրույն համակարգով, որոնք առանձնահատուկ դժվարություն են ստեղծում թարգմանության գործընթացում:

Թարգմանության մեջ հեքիաթի ազգագրական երանգավորման վերարտադրումը դժվարին խնդիր է: Միայն հարուստ հանրագիտական տեղեկությունների ու գիտելիքների առկայության դեպքում թարգմանիչը կարող է ներթափանցել հեքիաթային ստեղծագործության ազգագրական հենքի մեջ, ճիշտ ըմբռնել բարոյախրատական արժեքների ազգային բնույթը, գործող անձանց հարաբերությունները և հաղորդել թարգմանության մեջ:

Տարբեր ժողովուրդների մտածողության, այդ թվում նաև զուգորդական մտածողության, աշխարհընկալման յուրօրինակությունները մի առանձնահատուկ դժվարություն են ստեղծում հեքիաթի թարգմանության ժամանակ: Թարգմանության ընթացքում կարևորվում է լեզվի արտահայտչական անսպառ հնարավորությունները ստեղծագործաբար օգտագործելու թարգմանչի հմտությունը, պայքարը բառացի թարգմանությունների դեմ, որոնք աղավաղում են թարգմանության լեզուն, գեղարվեստական պատկերները, ինչպես նաև հեքիաթում արտացոլված իրականությունը:

Հեքիաթի ուրույն պատկերների թարգմանության ժամանակ հաճախ մեծ դեր են խաղում պատկերի հնչյունական ձևի խորհրդանշանական իմաստը, նրա բաղադրիչների զուգորդային-հարանշանակային կապերը, պատկերների միջտեքստային և ներտեքստային համակարգային փոխակերպումները, ինչպես նաև հեքիաթը ընթերցողի ճանաչողական-մշակութային փորձը,

որն ապահովում է պատկերի համարժեք ընկալումը: Ներլեզվական որոշ գործոններ նույնպես խնդիրներ են առաջադրում հեքիաթի պատկերների թարգմանության ժամանակ: Այսպես, օրինակ, Հ. Թումանյանի «Տերն ու ծառան» հեքիաթի հետևյալ նախադասության իսպաներեն և իտալերեն թարգմանություններում պատկերը վերափոխվել է և թարգմանվել *Արևը մայր է մտել, բայց տե՛ս, նրա քույրը՝ լուսինը, դուրս է եկել՝ նշված ռոմանական լեզուներում գոյականի քերականական սեռի առկայության պատճառով: Համեմատենք. Արևը մեր մտավ, բայց տե՛ս, նրա ախպեր լուսնյակը դուրս եկավ [Էջ 198]; իտ. El sol se ha puesto, pero mira, su **hermanita, la luna** ha salido [p. 30]; իս. Il sole è tramontato ma vedi che è uscita la sua **sorella luna** [p. 75]: Հեքիաթի ազգային երանգավորման էական մասն է կազմում նկարագրվող իրադրության տարրերի յուրօրինակ ընտրությունը, ընդ որում, իրադրության որոշ տարրեր լեզվական համայնքի կողմից առանձնացվում են որպես խորհրդանշաններ: Լեզվամշակութային համայնքներում այդ խորհրդանշանների ընտրության ժամանակ ստեղծվում են տարբեր ավանդույթներ, որը և պետք է հաշվի առնի թարգմանիչը: Որևէ բառի հուզական և խորհրդանշանային հատուկ արժեքը ստեղծվում է համապատասխան առարկայի կամ երևույթի ունեցած սոցիալական կարևոր դերի հիման վրա: Խորհրդանշանայնության (սիմվոլիկայի) արմատները պետք է փնտրել շրջապատող իրականության, բնության, տվյալ ժողովրդի կյանքի առանձնահատկությունների, սովորույթների ու ավանդույթների մեջ: Հայ հին վիպաշխարհում արևի և լուսնի մասին ներկայացվում են տարբեր պատկերացումներ. մի դեպքում արևը տղա է, լուսինը՝ աղջիկ, որոնք թագավոր ու թագուհի են, կամ էլ սիրահար զույգ: Իսկ մեծ մասամբ նրանք քույր ու եղբայր են, ընդ որում, արևը քույրն է, լուսինը՝ եղբայրը [3, էջ 16], ինչպես Հ. Թումանյանի «Տերն ու ծառան»*

հեքիաթում: Սակայն քանի որ վերոհիշյալ ռամանական լեզուներում լուսինը իգական սեռի գոյական է, արևը՝ արական, պատկերն անխուսափելիորեն վերափոխվում է թարգմանության մեջ:

Գեղարվեստական թարգմանությունը վեր է հանում թարգմանվող և թարգմանող լեզուների մշակույթներում առկա նմանություններն ու տարբերությունները: Հեքիաթի թարգմանության ժամանակ բարդ խնդիրներ չեն առաջանում, երբ տեղեկատվությունը համամարդկային բնույթ է կրում (օրինակ, նմանատիպ իրադրություններ, հեքիաթային նույնատիպ սյուժեներ, կերպարներ), սակայն երբ խոսվում է ազգային նշոյթավորվածությունն ունեցող իրողությունների մասին, թարգմանիչը հարկադրված է հաղորդել լրացուցիչ տեղեկատվություն, որը բնօրինակում մտնում է կանխենթադրման ծավալի մեջ և կազմում է ասույթի «ազգամշակութային» ենթատեքստը: Բնօրինակի և թարգմանության ընթերցողների տեղեկատվության ծավալում եղած տարբերությունները թարգմանչին հարկադրում են ներմուծել լրացուցիչ տեղեկություններ՝ բացատրություններ, ծանոթագրություններ, որոնք ավելացնում են տեքստի ծավալը, բարդացնում հեքիաթի պարզ հյուսվածքը և դժվարեցնում տեքստի ընկալումը: Հաշվի առնելով տեղեկատվության գործաբանական-հաղորդակցական կարևորությունը՝ նման դեպքերում կարելի է դիմել թարգմանական տարբեր հնարների: Քննենք մի օրինակ «Բարեկենդանը» հեքիաթից, որտեղ ազգային երանգավորում ունեցող *թելեխ* բառը թարգմանվել է նկարագրական հնարով. ...էսքան եղն ու բրինձը միանգամից ինչի՞ համար ես առել բերել. հորդ **թելեխն** ես տալիս, թե՛ տղիդ հարսանիքն ես անում [էջ 218]; *խոսք*. ¿por qué has comprado de una vez tanta manteca y arroz? ¿eh? ¿quizás sea para **la comida de exequias** de tu padre o la boda de tu hijo? [p. 2]; *խոսք*. A cosa serve tutto questo riso e grasso che hai portato a casa? Che ne devi fare, il **convivio funebre** di tuo padre o la festa nuziale di tuo figlio? [p. 40]:

Հեքիաթի թարգմանության ժամանակ առանձնահատուկ դժվարություն են ստեղծում ազգագրական, հասարակական-քաղաքական և այլ իրակությունները, դրամի և չափի միավորները: *Թելեխ* բառը հայերենում նշանակում է «նոր թաղված ննջեցյալի հիշատակին տրված ճաշկերույթ, հոգեհաց», որը գրեթե ընդունված չէ եվրոպական երկրներում: Իսպաներենում և իտալերենում տառադարձելու դեպքում այն տարաշխարհիկ երանգ է ստանում և իր վրա մեծ ուշադրություն բևեռում, իսկ այլ հնարներով թարգմանելիս կորցնում է իր ազգային երանգավորումը, հետևաբար և նման իրակությունները պետք է տառադարձել, երբ նրանք բնօրինակում իմաստային կամ հուզական մեծ ծանրաբեռնվածություն են կրում:

Հ. Թումանյանի հեքիաթները թարգմանելիս դժվար է հաղորդել դրամի միավորներում

արտահայտված ոճական-հուզական, ինչպես նաև ժամանակային նրբերանգներն ու տարբերությունները: Դրամի որոշ միավորներ տարբեր պատճառներով (մեծ մասամբ՝ պատմական) կորցրել են իրենց ստույգ «արժեքային» իմաստը, կոնկրետությունը, վառ արտահայտված ազգային գունավորումը և հաճախ օգտագործվում են փոխարեքական իմաստով: Եթե դրամի միավորները օգտագործվել են ընթերցողի մոտ քանակային որոշ պատկերացում ստեղծելու նպատակով, ապա դրանք սովորաբար թարգմանվում են վառ ազգային գունավորում չունեցող գործառական համաբանություններով կամ էլ չեզոք, նկարագրական միջոցներով, օրինակ՝ սեռանիշ բառերով (փող, դրամ): Իմաստի լայն ընդհանրացման դեպքում այդ իրակությունները թարգմանվում են *քիչ, շատ* և նման այլ բառերով: Համեմատենք հետևյալ օրինակները Հ. Թումանյանի «Տերն ու ծառան» հեքիաթից. Ասում է. «Մինչև էն ժամանակը թե դու բարկանաս, դու **հազար մանեթի տուգանք** տաս ինձ, թե ես բարկանամ, ես տամ» [էջ 197]; *խոսք*. Dice: “Cuando llegue el tiempo de que tú te enfades, me darás **cien reales de multa**, y si me enfado yo, te los daré yo” [p. 29] կամ “Vas a trabajar hasta que llegue el momento en que tú te enfades y, entonces, me darás una **multa de cien monedas de oro**. Pero si me enfado, te las daré yo”.

Հեքիաթի տեքստում չափի միավորները նույնպես ոչ այնքան ստույգ տեղեկություններ են հաղորդում, որքան ընթերցողի երևակայության մեջ տեսանելի պատկերացում ստեղծում որևէ երևույթի վերաբերյալ: Այդ պատճառով նպատակահարմար է չափի միավորները (իրակությունները) թարգմանել գործառական համաբանություններով կամ էլ նկարագրական միջոցներով, ինչպես հետևյալ օրինակում «Բարեկենդանը» հեքիաթից. Մի օր էլ մարդը **մի քանի փուր եղ ու բրինձ է** առնում, տալիս մշակի շալակը, տանում տուն [էջ 218]; *խոսք*. *Un día el hombre compra unos cuantos sacos de arroz y manteca, se lo echa a las espaldas de un mozo y lo manda a casa* [p. 1]; *խոսք*. *Un giorno capitò che il marito comprò grasso e riso a bizzeffe, li caricò sulle spalle del bracciante e portò le provviste a casa* [p. 40].

Իսկ ահա հետևյալ օրինակում *կոտր* պատմաբառ է, որն ըստ *Արդի հայերենի բացատրական բառարանի* նշանակում է «փայտե աման, որ իբրև չափ էր ծառայում հացահատիկի համար» [1]: Երկու լեզուներում էլ *մի կոտ ոսկին* թարգմանվել է գործառական համաբանությամբ: Հարկ է նաև նշել, որ *una alforja llena de monedillas de oro* արտահայտությունը շատ գործածական է իսպանական ժողովրդական հեքիաթներում.

— Ինձ **մի կոտ ոսկի** ես պարտ, եկել եմ տանեմ:

— **Մի կոտ ոսկի**՝—գարմանում է թագավորը: — Սո՛ւտ ես ասում, ես քեզ ոսկի չեմ պարտ [էջ 219]: (Սուտասանը)

—Tú me debes **una alforja llena de monedas de oro**, he venido a llevármelo.

—¿Una alforja llena de oro? —se sorprende el rey—. Mientes, yo no te debo ningún oro. [p. 38]

“Mi dovete **uno stαιο pieno d’oro**, sono venuto per riprenderlo”.

“**Uno stαιο pieno d’oro?**”, si stupì il re. “È una bugia, non ti devo proprio niente!” [p. 85-86]

Վերոհիշյալ օրինակում, ինչպես նաև փոխաբերության, համեմատության կամ էլ դարձվածային միավորի կազմում չափի միավորները հանդես են գալիս որպես վերահամաստավորված բառեր, որոնք սովորաբար հաղորդվում են չեզոք, նկարագրական միջոցներով: Չափի և դրամի միավորները պետք է փոխարինել համարժեք բառերով մեծ վարպետությամբ՝ հեքիաթի ազգային երանգավորումը պահպանելու նպատակով:

Տարբեր ժողովուրդների խոսքային ավանդույթները վառ արտահայտված ազգային գունավորում ունեն: Խոսքային ամեն մի իրադրություն «սպասարկվում» է պատրաստի բանաձևերով, որոնք տվյալ ժամանակաշրջանում ընդունվել և գործածվում են տվյալ լեզվական համայնքի խոսքային գործունեության մեջ: Իրագործելով լեզվի հիմնական գործառույթը՝ հաղորդակցությունը, խոսքի բանաձևերը կատարում են մի շարք այլ գործառույթներ, ինչպես, օրինակ, հաղորդման հասցեատիրոջ կամ ընդունողի ուշադրությունը գրավելը (կոչական կամ դիմողական գործառույթ), խոսքարկման կամ կապահաստատական գործառույթ, հասցեատիրոջ նկատմամբ վարքաձևային/ոչ վարքաձևային կողմնորոշում, սոցիալական-կարգավորիչ և ոճական գործառույթ [6, էջ 27]: Այս առումով Հ. Թումանյանի հեքիաթների թարգմանության խնդիրներից է իրադրային մի շարք կլիշեների, այդ թվում նաև անեծքի քարացած ձևերի համարժեք վերարտադրությունը: Համեմատենք հետևյալ օրինակները «Բարեկենդանը» հեքիաթից. «Վա՛յ քու անխելք տունը քանդվի, որ ասում եմ հիմար ես, հիմար ես էլի ... [էջ 219]; *խսյ.* —¡Mal haya! ¡Que se te parta un rayo! Cuando digo que eres una tonta, tonta eres... [p. 5]; *խս.* *Accidentaccio... Che ti venga un colpo! Vedi che sei proprio stupida...?* [p. 42]: Համեմատենք նաև հետևյալ օրինակները «Տերն ու ծառան» հեքիաթից. վա՛յ նրա մեղքը, ով բարկացավ [էջ 200]; *խսյ.* *pobre de él quien se enfade* [p. 31]; սև լինի քու պատահելու օրը, էս ինչ փորձանք էր, որ էս ընկա մեջը... [էջ 201]; *խսյ.* ¡Maldito sea el día que apareciste! ¡Vaya desgracia en la que he caído...! [p. 32]:

Անեծքի վերոհիշյալ քարացած արտահայտությունները՝ իրադրային կաղապարները, թարգմանվել են ամբողջական փոխակերպման հնարով: Սա այն թարգմանական հնարն է, երբ բնագրի լեզվական միավորը թարգմանության լեզվում վերարտադրվում է ոչ թե տարբ առ տարբ, այլ ամբողջությամբ և «ելակետային լեզվի և թարգմանող լեզվի միավորների ներքին ձևի տեսանելի կապը արդեն չի ընկալվում» [5, էջ 54]:

Հ. Թումանյանի հեքիաթներում հանդիպում են հուզարտահայտչական տարբեր երանգներով օժտված մի շարք կոչական բառեր՝ արտահայտված ազգակցական հարաբերություններ արտահայտող բառերով: Հաշվի առնելով, որ ազգակցական միանման կամ գրեթե նման հարաբերությունները հատուկ են բոլոր ժողովուրդներին, Ս. Վլախովը և Ս. Ֆլորինը ազգակցական բառերը դասում են տերմինների շարքում [4, էջ 32]: Թեև ազգակցական բառերը, ինչպես և տերմինները, բավականին ճշգրտորեն անվանում են ազգակցական հարաբերությունները, այնուամենայնիվ, մի շարք ազգակցական բառեր ունեն «ազգամշակութային» ենթատեքստ, որը երբեմն անհնար է հաղորդել թարգմանության մեջ: Այսպես, օրինակ, բացի դիմողական (կոչական) արժեքով գործածվող *mamá/papá, madre/padre* բառերից, իսպաներենում կան հուզարտահայտչական տարբեր երանգներով օժտված կոչական մի շարք բառեր (*mami/papi, viejo/vieja; gordi; papito/mamita; papaíto/mamaíta; papuchi/mamuchi; padrecito/madrecita* և այլն), որոնք դժվար է թարգմանել այլ լեզուներում [6, էջ 65]: Նշված տարբերակներից որևէ մեկի ընտրությունը մեծ չափով պայմանավորված է նաև տարածքային գործոնով և հասցեագրողի սոցիալական կարգավիճակով: Հ. Թումանյանի հեքիաթներում հանդիպում են մի շարք կոչական բառեր, որոնք օգտագործվում են գրույցի ընթացքում մտերմաբար խոսակցին դիմելու, նրա ուշադրությունը հրավիրելու նպատակով: Այդ բառերի շարքում առանձնանում է բարբառային խոսակցամտերմական *ախսյեր* բառն իր տարբերակներով՝ *ախսյերացու* (անծանոթին դիմելու քաղաքավարական արտահայտություն), *մարդ-ախսյեր*: Իսպաներենում այն կարելի է թարգմանել *hombre* եղանակավորող բառով, ինչպես նաև *buen hombre* ժողովրդախոսակցական արտահայտությամբ, որը նույնպես օգտագործվում է անծանոթ խոսակցին դիմելու համար և շատ գործածական է իսպանական ոսկեդարյան գրականության մեջ: Յուրահատուկ *մարդ-ախսյեր* արտահայտություն-պատկերը կարելի է բառացի վերարտադրել իսպաներենում՝ հաշվի առնելով գրական որոշ ավանդույթների գոյությունը (Ֆերնանդո Սոտո Ապարիսիոյի համանուն վեպը և այլն): Երեք դեպքում էլ իտալերենում թարգմանիչը գործածել է ավելի չեզոք *fratello, amico* բառերը.

—**Ա՛խսյեր, ա՛խսյեր**, հալա մի կանգնի [էջ 218]: (Բարեկենդանը)

—**Hombre, hombre**, párate por un ratito [p. 3].

“**Fratello! Fratello!** Fermati un attimo” [p. 41].

— Առաջ բարի, **մարդ-ախսյեր**, ո՛ր ես գնում, — հարցրեց գայլը [էջ 167]: (Անխելք մարդը)

— Buenos días, **hermano hombre**, ¿adónde vas?

“Buon cammino, **amico!** Dove vai?”, chiese il lupo [p. 93].

— Բարի օր, **ախսյերացու**, էղ ի՞նչ ես մոլորվել, ի՞նչ ես միտք անում ... [էջ 187]: (Խոսող ձուկը)

—Buenos días, **buen hombre**, ¿por qué vienes tan despistado?

“Buongiorno **amico!** Perché sei così turbato, cosa ti preoccupa?” [p. 15]

Ամեն մի ժողովրդի հեքիաթներն ունեն հատուկ սկիզբ և վերջաբան: Հայկական հեքիաթները սովորաբար սկսվում են հետևյալ բանաձևերով՝ *Լինում է, չի լինում...* կամ էլ՝ *Ժամանակով մի ...*, իսկ իսպանական հեքիաթներին հիմնականում բնորոշ է այս սկիզբը. *Éranse una vez ...*, *Había una vez ...*, *Este era ...*, *Estos eran*.

Շատ հեքիաթներ ունեն նախասվածք կամ վերջասվածք, այսինքն՝ հեքիաթին նախորդող կամ հաջորդող սրախոսություն կամ իմաստախոսություն, որը հեքիաթի կոմպոզիցիայի կարևոր տարրերից է: Հետևյալ նախապատումը, որով հեքիաթասացը սկսում է «Տերն ու ծառան» հեքիաթը և՛ իսպաներենում, և՛ իտալերենում թարգմանվել է համարժեք նույնատիպ արտահայտություններով՝ ներդաշնակորեն միահյուսվելով հեքիաթի տեքստին. Աստված բարի տա ձեզ էլ, երկու ախպորն էլ [էջ 197]; *խոս. —Que Dios os bendiga, a los dos hermanos también* [p. 32]; *իտ. Che Dio benedica voi e due fratelli* [p. 74]. Բայց ահա «Ոսկու կարասը» հեքիաթի փակող բանաձևը

բառացիորեն վերարտադրելիս այն կտրուկ առանձնանում է ամբողջ տեքստից, հետևաբար և մասնակի վերափոխման անհրաժեշտություն է առաջանում: Տվյալ դեպքում կարելի է օգտագործել նաև իսպանական ժողովրդական հեքիաթների փակող բանաձևերի այնպիսի տարրեր, որոնք հատուկ են տվյալ իրադրությանը. Բարին էստեղ, չարը էն ագահ թագավորի մոտ [էջ 196]; *խոս. Y desde entonces ellos viven muy felices y dichosos. ¡Que Dios los bendiga y la maldad se quede con el rey avaro!*

Այսպիսով, հեքիաթը մի շարք կառուցվածքային, ոճապատկերային և գեղարվեստական առանձնահատկություններով օժտված ուրույն տեքստ է, որն առանձնանում է լեզվամշակութային մեծ ներուժով: Հեքիաթի ազգամշակութային նշույթավորվածություն ունեցող լեզվական միավորների թարգմանության ժամանակ կարևորվում է գործաբանական հարմարեցման խնդիրը, որը պայմանավորված է լեզվական և արտալեզվական տարբեր գործոններով, թարգմանող և թարգմանվող լեզուները կրող ժողովուրդների աշխարհընկալման և աշխարհաճանաչողության առանձնահատկություններով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աղայան Է. Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1976:
2. Թումանյան Հ. Երկերի լիակատար ժողովածու, հ.5, Երևան, «Գիտություն» հրատ., 1994:
3. Հարությունյան Ս. Հայ հին վիպաշխարհը, Երևան, «Արևիկ» հրատ., 1984:
4. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. М.: Высшая школа, 1980.
5. Ретскер Я. Теория перевода и переводческая практика. М.: Международные отношения, 1974.
6. Фирсова Н. Испанский речевой этикет. М.: Высшая школа, 1991.
7. Tumanian, H. El carnaval (traducción del armenio: H. Baghdasaryan y A. Deirmendjian). Ereván, 2008.
8. Tumanian, H. Cuentos armenios (traducción del armenio: H. Baghdasaryan y A. Deirmendjian) // *Astghik*, Yerevan: Sahak Partev, 2010-2011, 20-21, pp. 26-38.
9. Toumanyán, H. Fiabe armene (traduzione dall'armeno di Geghard Vahè Vahuni). Erevan, 2013.

REFERENCES

1. Aghayan, E. Modern Armenian Explanatory Dictionary. Yerevan: «Hayastan», 1976.
2. Tumanyan, H. Complete Collected Works, vol. 5. Yerevan: «Gitutyun», 1994.
3. Harutyunyan, S. Old Armenian Epic Heritage. Yerevan: «Arevik», 1984.
4. Vlahov, S., Florin, S. Untranslatable in translation. M.: Vysshaya shkola, 1980.
5. Retsker, Y. The theory of translation and translation practice. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1974.
6. Firsova, N. Spanish discursive etiquette. M.: Vysshaya shkola, 1991.

Some problems in the translation of national peculiarities of fairy tales

A. G. Baghdasaryan

Abstract: The fairy tale is a unique form of the worldview modeling of a given nation, during its translation special importance is given to the equivalence of linguo-cultural elements. The present paper examines the translation problems of stylistic-figurative system, traditional formulas and of some cultural terms, based on the material of Spanish and Italian translations of the fairy tales of the great Armenian writer H. Tumanyan. During the translation of national peculiarities of the fairy tale special attention is given to the pragmatic adaptation of the text which is conditioned by the communicative-functional value of the utterances, linguistic and extralinguistic factors and by peculiarities of the mentality of target-language and source-language native speakers.

Keywords: *fairy tale, national cultural component, translation, pragmatic adaptation, linguistic and extralinguistic factors*

О некоторых проблемах перевода национальных особенностей сказок

А. Г. Багдасарян

Аннотация. Сказка является уникальной формой моделирования мировоззрения данного народа, при переводе которой весьма значимы проблемы эквивалентности лингвокультурных элементов. В статье изучаются трудности перевода образно-стилистической системы, традиционных формул и некоторых реалий сказок на материале испанского и итальянского переводов сказок великого армянского писателя О. Туманяна. В процессе перевода национальных особенностей сказки приставляется особенно важным прагматическая адаптация текста, что обусловлено коммуникативно-функциональным значением данного высказывания, лингвистическими и экстралингвистическими факторами, а также особенностями менталитета носителей исходного и переводящего языков.

Ключевые слова: *сказка, национально-культурный компонент, перевод, прагматическая адаптация, лингвистические и экстралингвистические факторы*

Своєрідність художньої деталі в поетикальній системі ліричного нарративу збірки Я. Щоголева «Ворскло»

Т. Й. Бандура*, Н. В. Яремчук

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

*Corresponding author. E-mail: tatyana-bandura@mail.ru

Paper received 29.03.17; Accepted for publication 05.03.17.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню своєрідності художньої деталі в ліричному тексті. Визначається роль поетичної деталі у творенні ліричного характеру. З'ясовується естетична функціональність деталі як поетикального засобу в системі зображально-виражальних можливостей твору.

Ключові слова: ліричний сюжет, ліричний характер, нарратив, поетика, художня деталь.

Останнім часом увага українських літературознавців звернена до специфіки й функціональності художньої деталі. Така загострена зацікавленість зумовлена насамперед надзвичайно активною художньою позицією цього структурного елемента тексту. Але критичний зір в основному фокусувався на специфіці поетичної деталі прозового твору. Ґрунтовно досліджували художню деталь у прозовому творі Т.Аврахов, Г.Гримич, І.Приходько, Ю.Кузнецов, В.Святовец, М.Хороб, І.Христенко та ін. Що ж до лірики, то тут немає чіткої, концептуальної системи теоретичного осмислення функціональної заданості художньої деталі.

Метою нашої розвідки є з'ясування природи та поліфункціональності художньої деталі, зокрема характеротворчої її заданості, в ліричному творі. Адже у видатного майстра поезії успішно реалізує часом найскладніші структурно-композиційні, характерологічні завдання, а поєднання деталей виступає своєрідним ідейно-пафосним центром, організовує думку, наснажує підтекст. Досконале з цього приводу висловлювання В. Святовця про велич художньої деталі: «Рідкісне вміння через виразну, соковиту художню деталь передати своє бачення навколишнього світу прирівнювалося до справжнього таланту» [4, 3]. Все це ставить перед нами складні, відповідальні завдання наукового осмислення деталі саме як активно діючого компонента художньої цілісності. Насамперед – у плані термінологічної дефініції аспектів конкретних дій художньої деталі.

Тим часом у науковому обігу, крім традиційно відзначуваних портретної, пейзажної деталі, містких подробиць інтер'єру, тільки зрідка вказують на сюжетну, наскрізну деталь у поетичному творі. У подальшому розгляді конкретних ліричних творів або їх частин, означуючи різновиди художніх деталей за їх основним функціональним призначенням, покажемо, якою багатою, новаторською в самих основах і надзвичайно продуктивною в реальних наслідках була творча винахідливість поета.

Характерною рисою віршів Щоголева є проникливий ліризм, а також точність у відтворенні деталей. Так, у вірші «Неня», після стислого опису – малюнка, своєрідної заставки вірша, де зображено, як стара жінка поле на городі зілля, а на зіллі заснула її дочка Маруся, «чорнобрива і вродлива», починається довгий, емоційно насичений монолог старої жінки. Жінка вболіває, що швидко мине час, її донька виросте, вийде заміж і, так само, як і вона, колись вродлива і жит-

терадісна, під тягарем важких умов і відсталого селянського родинного побуту змарніє, завчасу постаріє, стане бабусею. У монолозі старої жінки, зверненому до сплячої доньки, для створення відповідного настрою у читача, поет використовує сюжетотворчі деталі-звертання народнопоетичного характеру: «спи, моя голубко», «моя дитино»; «горечко», «годочки»; «їстимуть тебе зовиці, їстиме свекрухи», «зlidнів повно» [5, 67] тощо. Ці поетикальні конструкції інтимізують монолог, лірично забарвлюють твір. Закінчуючи вірш, поет знову звертається до початкового малюнка, обрамлює ним все раніш сказане: «А вродлива чорнобрива спить собі й не чує» [5, 67]. Маємо приклад кільцевої деталі, направленої увиразнити об'єкт, на який спрямована мова й почуття.

Поет-Щоголів відходить від романтичної поезії 30 – 40-х років, зокрема від її абстрактної символіки, що властива була ще в якійсь мірі його окремим раннім творам. Розпочавши вірш «Косарі» пейзажним малюнком, поет далі подає майстерний опис процесу праці, зосереджує увагу на окремих її деталях, з етнографічною точністю виписує назви трудових знарядь. Митець прагне максимально повно відтворити процеси праці, в даному випадку косіння. Спочатку він немовби вводить нас в атмосферу праці, називаючи знаряддя і предмети, необхідні при даній роботі, вклинює в нарацію чіткі зорові деталі: бруски, клепала, далі змальовує підготовку до праці – «гострим коси»; називає специфічні прийоми при косінні – «в ручку йдем», «пройдем гони» тощо. Допомогає поетові в змалюванні косіння також проекція в ударні рядки строф вірша таких моторово-зорових образів, створених дієсловами, як: «Не проб'єм», «Ми все йдем», «Потягніть», а також патетичні звертання— «Нуте ж, нуте, косарі» [5, 67] тощо.

Настанова на максимально точне змалювання процесу праці косарів відбилася і на характері пейзажу в цьому вірші. Для пейзажу властиві лаконізм, економія вислову і виразність картини. Прибичник детального барвистого пейзажу, Щоголів дає не розгорнені картини, а лише окремі пейзажні деталі-штрихи: «ще роса з житів не спала», «а жита, як очерети», «жовте жито переспіло», «день заходе, сонце сяде», «на покоси опали роси» [5, 67]. Причому ці пейзажні деталі невіддільні від процесу праці, підкреслюють здебільшого ті чи інші якості жита, яке косять косарі.

Вчений-літературознавець А.Погрібний звертає увагу на високій ідейній наснаженості поезії Я. Щоголева: «Не можна не відзначити таких цінних якос-

тей вірша «Косарі», як загальний оптимістичний тон – радісний настрій гуртової праці, насолода трудовим буттям» [3, 83]. Опоектизування праці, романтично-піднесене змалювання трудового процесу Щоголевім йде тут від народного, народнописаного розуміння праці. У вірші яскраво видно одну з характерних особливостей реалізму кращих поезій Щоголева – правдивість деталей поєднується з гармонійним відтворенням цілого, конкретність – з романтично-піднесеною емоційністю.

З великою любов'ю змальовує Я. Щоголів невтомного трудівника у вірші «Ткач». З професіональним знанням називає він знаряддя праці – верстак, основи, ляда, берди, цівки тощо. Поетична деталь, проте, не є самоціллю для письменника. Вона надає конкретності й локальності поетичній картині. І ця конкретність, локальність знову-таки йде від народнописаних засобів зображення дійсності.

Поет підкреслює, що ткач здобував собі на хліб важким трудом, працюючи «вдень і вночі», в той час, як багатий може знайти роботу «начало й кінець», тобто працювати або й ні, як йому заманеться. Дослідниця О. Лапко акцентує увагу на глибокому філософському підтексті лірики поета: «У... віршах Я. Щоголева відчутна проповідь стоїцизму, в основі якої глибока переконаність у тому, що перебування людини в суєтному й недосконалому земному світі є випробуванням її духу» [1, 103].

З великою майстерністю поет змальовує нічну роботу ткача в тісній убогій хаті, що не рядок, то жива, яскрава картина:

Ось і заснули по лавках хлоп'ята;
Крикнув цвіркун, догоря каганець;
Трохи притихло; побільшала хата,
Швидко вже буде й роботі кінець. [5, 78].

Всього в чотирьох рядках змалювано інтер'єр і обстановку в хаті бідняка (дві зорові деталі – «заснули по лавках хлоп'ята», «догоря каганець» і одна слухова – «крикнув цвіркун»). З тонкою психологічною спостережливістю передано просторове відчуття ткача: як поснули діти — побільшала хата, показано його втому — жде не діждеться, коли буде «роботі кінець».

Значну групу віршів у збірці «Ворскло» присвятив поет оспівуванню героїчного минулого українського народу, його історії, особливо Запорозької Січі, чумакування тощо. Щоголів не прагне змалювати дійсні історичні події чи конкретних історичних осіб. У його віршах на цю тему відтворено загальні риси запорозького козацтва, окремі деталі їх побуту, звичаїв, вдачі, специфічний спосіб їх життя (вірші «Поминки», «Воля», «Орел», «Діброва», «Запорожець», «Щастя», «Січа»). В цих творах поет підкреслює типові риси запорозьких козаків – їх патріотизм, сміливість, рішучість, презирство до смерті, вірність у дружбі.

У вірші «Поминки», що належить до раннього періоду творчості, Щоголів змалював колоритний образ запорожця. З властивим йому умінням виписує одну за одною портретні деталі, що в синтезі допомагають уявити козака. Справедливо зауважує дослідниця О. Новик, говорячи, що «...більшість мотивів та образів його творів беруть початок з українського фольклору, вітчизняного та світового романтичного письменства» [2, 121]. Поклавши в основу вірша народнописане

уявлення про запорожця, Щоголів робить його образ ще реалістичнішим, виразнішим і конкретнішим. Детально розповівши про коня і зброю, про одяг і зброю козака (зброю а цвяхами, бляхами; сідло з попоною – китайкою червоною; пістоль з рушницею; старенька шабля гостра; жупан шматований, сонечком побіляний, кулями постріляний), поет розкриває його образ не безпосередньо, змальовуючи портрет і розповідаючи про людські якості запорожця, а посередньо, зокрема через деталі одягу характеризує його вдачу. Зрозуміло: жупан шматований тому, що козак був не раз у бою, а турками шанований, бо він хоробро бився з ворогом.

З живописною виразністю відтворює Щоголів прощання дівчини з козаком, який їде в Запорозьку Січ і не знати, чи повернеться: «кінь з повода вривається», «чорнявая, кохана... біленькими рученьками за стремено хапається» [5, 89]. Лише двома реченнями, кількома зоровими і моторовими деталями, поет створює живу картину прощання, відтворює цілу драму людського життя. З великим пієтетом і захопленням зображує Щоголів Запорозьку Січ у вірші «Січа». Художнім словом поет викликав до життя яскраві картини побуту і звичаїв запорожців. Спочатку він подає, так би мовити, опис збоку, але точний, повний, помережаний зоровими деталями: гасан (майдан), кош, крамниці, церкви, вежі, курені.

І молюсь тобі, як святу:

Покажи тепер мені

Свій гасан, свій кош, крамниці, –

Церкву й башти, й курені. [5, 174].

Далі поет змальовує картину збору запорозького війська на випадок бойової тривоги чи свята: в литаври б'є довбиш (литаврщик), грають сурмачі, золотом сяють корогви (прапори) і пірначі (полковницькі булави). У віршах збірки «Ворскло» про Запорозьку Січ і запорожців поет в стилі народного героїчного епосу вірно передав атмосферу життя козаків, змалював живі типи запорожців, дух героїзму, мужності, міцної військової організації.

У багатьох поезіях збірки «Ворскло» Щоголів виявив себе оригінальним майстром пейзажної лірики. Це яскраві поезії «Весна», «Степ», «Осінь», «Вечір», «Рибалка», «Лоскотарки» та інші. Пейзаж у цих віршах мальовничий, барвистий, багатий на звукові й кольорові деталі, і, що особливо важливо відзначити, реалістичний. Саме в пейзажній ліриці Я. Щоголів реалізувався як співець любові до природи, як майстер у змалюванні емоційно насиченого пейзажу, в умінні тонко й талановито засобом художньої деталі відтворити кольори й відтінки, фарби й звуки, на які так багата природа української землі.

У вірші «Весна», ніби майстер пензля, поет фіксує різноманітні зорові деталі, що спостеріг навесні, серед оживаючої природи. Це спочатку здебільшого кольорові враження: «почорніла дорога»; «вкриваються «листом зелені луги»; з чистої річки почнуть підніматися темні пучечки куги», «паром, як морем, покривається балка» [5, 203] тощо.

Щоголів-лірик, на відміну від художника, що апелює насамперед до наших зорових відчуттів, більше звертається до уяви читача і тому має ширші й багатші можливості зображення предметів і явищ, ніж ху-

дожник. Такі наскрізні деталі у вірші Щоголева «Весна», як «рушиться по полю сніг», «струмінь в ярочку побіг», «повідь низи і долини покриє, піде по річці байдак», «із вирію птиця зав'ється», «виплила качка, об воду плеснула», «аїром гра вітерок», «з пасіки в'ється димок» тощо, не зв'язані безпосередньо з кольоровими враженнями. Вони розраховані здебільшого на уяву, на спогади читача про вже бачене. Поет називає предмети, істоти і вказує лише дію, яку вони виконують чи який підлягають, не характеризуючи їх додатково. Але ця характеристика за допомогою моторових деталей, створених дієсловами, відтворює типове. Коли поет каже, що птахи, які повертаються з вирію, «без пам'яті будуть летіти», кожен у рідний куток, то в уяві читача справді постає весінній пташиний літ, поспішний, нестримний. Вдало використовує автор для передачі весняного пробудження в природі і слухові деталі, відтворюючи різноголосий спів птахів, голоси звірів у лісі, в полі. На означення криків тварин, голосів птахів поет знаходить точне слово, єдино можливе, іноді користуючись народним словником: «свиснув бабак» – «закаркає грак», «зозулі в гілках закували», «дятел у сук торохтить», «іволга свище», «шпаки закричали» [5, 207] тощо.

Отже, використовуючи різноманітні засоби словесного, поетичного зображення – деталі зорові, слухові, моторові – поет створює величну панораму весняного відродження природи. Загалом пейзаж у поезіях Щоголева із збірки «Ворскло» реалістичний, сповнений тонкої спостережливості, багатий на звуки, кольори, барви і відтінки.

Підсумовуючи, зауважимо, що художня деталь у Я. Щоголева часто фігурує як одноразова. Але зустрічається й повторювана деталь, яка у митця найбільш наснажена. Проте не слід розуміти її буквально як повтор назви якогось предмета, почуття, характерної ознаки. Це може бути і символічна інтенція, і фрагмент роздумів ліричного героя, і присутній елемент оповіді. Автор ніби повертає нас до вже сказаного, хоче ще раз акцентувати увагу на раніше висловленій думці, можливо, повніше її розкрити, підкреслити значимість мовленого. Така деталь ніби поглиблює підтекст, робить його видимим, підносить нас до рівня авторського бачення, розуміння ситуації, відтіняє щось важливе, навіть визначальне в ліричних характерах. З цього погляду Яків Щоголів залишив своєрідні й неповторні зразки високохудожньої поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лапко О. Релігієсофське осмислення буття людини в поезії Якова Щоголева / О. Лапко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. Ч. 1. – 2009. – лютий – № 3 (166). – С. 98 – 104.
2. Новик О. Мотиви та образи творів Якова Щоголева: прояснення традиції / Ольга Новик // Слово і час. – 2010. – серпень – № 8 (596). – С. 115 – 121.
3. Погрібний А. Яків Щоголев: нарис життя і творчості / А. Погрібний. – К.: Дніпро, 1986. – 166с.
4. Святовец В. Талант починається з деталі / В. Святовец. – К.: Інститут журналістики, 2003. – 64 с.
5. Щоголів Я. Твори / Яків Щоголів. – Харків: САГА, 2007. – 509 с.

REFERENCES

1. Lapko O. Relihiyosofs'ke osmyslennya buttya lyudyny v poeziyi Yakova Shchoholeva / O. Lapko // Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky. Ch. 1. – 2009. – lyutyu – № 3 (166). – S. 98 – 104.
2. Novyk O. Motyvy ta obrazy tvoriv Yakova Shchoholeva: proyavlennya tradytsiyi / Ol'ha Novyk // Slovo i chas. – 2010. – serpen' – № 8 (596). – S. 115 – 121.
3. Pohribnyy A. Yakiv Shchoholev: narys zhyttya i tvorchosti / A. Pohribnyy. – K.: Dnipro, 1986. – 166 s.
4. Svyatovets' V. Talant pochynayet'sya z detali / V. Svyatovets'. – K.: Instytut zhurnalistyky, 2003. – 64s.
5. Shchoholiv Ya. Tvory / Yakiv Shchoholiv. – Kharkiv: SANA, 2007. – 509 s.

Своеобразие художественной детали в поэтикальной системе лирического нарратива сборника Я. Щоголева «Ворск-ло»

Т. И. Бандура, Н. В. Яремчук

Аннотация. Статья посвящена исследованию своеобразия художественной детали в лирическом тексте. Определяется роль поэтической детали в создании лирического характера. Устанавливается эстетическая функциональность детали в системе поэтических средств. Большую часть стихотворений в сборнике «Ворскло» поэт посвятил воспеванию героического прошлого украинского народа, его истории, особенно Запорожской Сечи, бурлакования и т. д. Я. Щоголев не стремится изобразить действительные исторические события или конкретные исторические лица. В его стихотворениях на эту тему воспро-изведены обобщенные черты запорожских казаков, отдельные детали их быта, обрядов, традиций, характера, специфический образ их жизни. В этих произведениях поэт подчеркивает типичные черты запорожских казаков – их патриотизм, смелость, решительность, презрение к смерти, верность в дружбе. Поэтизация труда, романтическое воспевание трудового процесса Щоголевым в поэтическом сборнике идет от народного, народнопесенного понимания работы. В стихотворениях ярко видно одну из характерных особенностей реализма лучших поэзий Щоголева – правдивость деталей объединяется с гармоничным восприятием целого, конкретность – с романтической тональностью. С большой любовью рисует Я. Щоголев неутомимого труженика. Поэтическая деталь, однако, не является самоцелью для писателя. Она придает изображению конкретности и локальности поэтической картины. И эта конкретность, локальность опять идет от народнопоэтического арсенала изображения действительности. Отмечено, что пейзаж в стихотворениях сборника яркий, многокрасочный, насыщенный звуковыми и цветовыми деталями и, что очень важно отметить, реалистический. Именно в пейзажной лирике Я. Щоголев проявил себя как певец любви к природе, как мастер в изображении эмоционально насыщенного пейзажа, в умении тонко и талантливо посредством художественной детали запечатлеть цвета и оттенки, краски и звуки, на которые богата природа украинской земли. Была рассмотрена художественная функциональность поэтической детали на материале конкретных лирических произведений или их частей, определялись разновидности художественных деталей по их основным функциональным предназначениям, демонстрировалась богатая, новаторская в самых основах и чрезмерно продуктивная в реальных

результатах творческая изобретательность поэта Якова Щоголева. Было установлено, что художественная деталь в поэзии Я. Щоголева часто фигурирует как одноразовая. Но встречается и повторяемая деталь, которая у писателя наиболее насыщенная. Однако не следует ее понимать буквально как повторение названия какого-то предмета, чувства, характерного признака. Это может быть и символическая интенция, и фрагмент раздумий лирического героя, и существенный элемент повествования. Автор вроде как возвращает нас к уже сказанному, хочет еще раз акцентировать внимание на раньше сказанной мысли, возможно, полнее ее раскрыть, подчеркнуть значимость сказанного. Такая деталь усугубляет подтекст, делает его видимым, возносит нас к уровню авторского видения, понимания ситуации, оттеняет что-то важное, даже определяющее в лирических характерах. Поэтому Яков Щоголев оставил своеобразные и неповторимые образцы высокохудожественной поэзии.

Ключевые слова: лирический сюжет, лирический характер, нарратив, поэтика, художественная деталь.

**The originality of the artistic part in blowing in the system of lyrical narrative of the collection Y. Schoholev's «Vorsklo»
T. J. Bandura, N. V. Yaremchuk**

Abstract. The article is sanctified to research of originality of artistic detail in lyric text. The role of poetic detail is determined in creation of lyric character. Aesthetic functionality of detail is set in the system of poetics facilities. Greater part of poems in collection of «Vorsklo» a poet devoted to the sing of the heroic past of the Ukrainian people, his history, especially Zaporizhzhya cossacks. Yakov Schoholev does not aim to represent actual historical events or concrete historical persons. In his poems on this theme the generalized lines of the Zaporizhzhya cossacks, separate details of their way of life, ceremonies, traditions, character, specific way of their life, are reproduced. In these works a poet underlines the typical lines of the Zaporizhzhya cossacks is their patriotism, boldness, decision, contempt to death, loyalty in friendship. Poeticizing of labour, the romantic sing of labour process of Schoholev in poetic collection goes from the folk, folk-song understanding of work. One of characteristic features of realism of the best poetries of Schoholev is brightly visible in poems - veracity of details teams up with the harmonious reproducing of unit, specification - with the romantic key. With large love Y. Schoholev draws a tireless worker. A poetic detail, however, is not an end in itself for a writer. She gives the image of specification and locality of поэтичной picture. And this specification, locality again goes from the народнопоэтического arsenal of image to reality. It is marked that the landscape in the poems of collection is bright, multicoloured, saturated by voice and colour details and, that it is very important to mark, realistic. Exactly in the landscape lyric poetry of Y. Schoholev proved as a singer of love to nature, as master is in the image of emotionally saturated landscape, in ability thinly and talented by means of artistic detail to imprint colors and tints, paints and sounds on that nature of Ukrainian earth is rich. Artistic functionality of poetic detail was considered on material of concrete lyric works or their parts, the varieties of artistic details were determined on their basic functional destinies, the rich was demonstrated, innovative in bases and beyond measure productive in the real results creative ingenuity of poet Yakov Schoholev. It was set that an artistic detail in the poetry of Y. Schoholev often appears as non-permanent. But there is the repeated detail that for a writer most saturated. However it is necessary to understand her literally as a reiteration of the name of some object, sense, characteristic sign. It can be both symbolic intension and fragment of meditations of lyric hero, and substantial element of narration. Author as though as returns us to already said, wants once again to accent attention on before the said idea, maybe, completer to expose her, underline meaningfulness of said. Such detail aggravates an implication, does it visible, uplifts us to the level of authorial vision, understanding of situation, shades something important, even qualificatory in lyric characters. Therefore Yakov Schoholev left original and unique standards to highly artistic lyric.

Keywords: lyrical plot, lyrical character, narrative, poetic, artistic detail.

Крізь заборони і мовчання: згадки про творчість Тараса Шевченка у період його заслання

Н. О. Бондарєва

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: kika_7@ukr.net

Paper received 12.04.17; Accepted for publication 18.04.17.

Анотація: Стаття присвячена розгляду критичної рецепції творчості Шевченка в період його заслання (1847–1857), що становить згідно з нашою гіпотезою цілісний текст, який відбиває всі особливості сприйняття українського поета в цей час, зокрема непоодинокі деформації цілісного образу митця.

Ключові слова: критика, відгук, згадки, цензура.

Із появою друком двотомного коментованого зведення матеріалів «Тарас Шевченко в критиці» [5; 6] дедалі більшої актуальності набуває необхідність всебічного осмислення динаміки критичної рецепції творчості поета в різні періоди, що є наступним етапом дослідження після реєстрації і нагромадження текстів. Назване видання охоплює критику прижиттєву та проміжок від смерті митця до кінця 1861 р. Очевидною є потреба селективного підходу до републікації матеріалів пізнішого часу – принаймні до кінця XIX ст. Зрозуміло, упорядникам доведеться відмовитися від принципу повноти добору, адже після смерті Шевченка кількість різного роду відгуків, спогадів, досліджень зростала в геометричній прогресії.

Закономірно, що одним із найбільш перспективним для детального дослідження видається період прижиттєвої рецепції, якому присвячено чимало розвідок. Науковці переважно зосереджувалися на відгуках про «Кобзар» 1840 р. (див., приміром [1]), про інші окремі Шевченкові видання різного часу [2; 3] тощо. Однак поза увагою опинився не менш важливий десятирічний період заслання Шевченка – від моменту арешту поета у справі Кирило-Мефодіївського братства (5 квітня 1847 р.) до його виїзду з Новопетровського укріплення (2 серпня 1857 р.). Ясна річ, ці дати доволі умовні, адже перше розпорядження про вилучення з продажу книжок авторства Шевченка, П. Куліша і М. Костомарова з'явилося 30 травня 1847 р. як окремий пункт доповіді начальника Третього відділу О. Орлова Миколі I про Кирило-Мефодіївське братство, яку цар і затвердив (див. [4, с. 70]). Далі ця заборона було доведено до відома чиновників по нижчих інстанціях, з'явилося розпорядження міністра народної освіти С. Уварова про заборону перевидань «Кобзаря» тощо (див. офіційне листування з цього приводу [7, с. 134–142, 148]). Показовим у цьому відношенні стало розпорядження від 8 липня 1847 р. голови Петербурзького цензурного комітету М. Мусіна-Пушкіна цензоріві О. Нікітенку про заборону друкувати оголошення про твори Шевченка [7, с. 150], вказівка очільника цензурного комітету виникла у зв'язку з тим, що газета «Санктпетербургские ведомости» 27 червня 1847 р. вмістила повідомлення про продаж у книгарні І. Лисенкова книжки Шевченка «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки». Як наслідок – ім'я поета майже цілком зникає з підцензурного друку в царській Росії. Тим більшого значення для дослідників набувають нечисленні (подекуди завуальовані) згадки про Шевченка в Росії, а також за кордоном. Всього за вказаний період відомо 25 текстів, у яких так чи так ідеться про українського поета і його творчість (підраховано за виданням [5]).

Варто розмежувати вимушено непрямі, замасковані згадки про Шевченка в російській періодиці та неповні, подекуди недостовірні за браком відомостей – у закордонній, до якої доводиться віднести українську пресу Галичини. Між цими двома групами відгуків просте-

жуються виразні відмінності, про що далі. Водночас критична рецепція творчості Шевченка в період його заслання становить згідно з нашою робочою гіпотезою цілісний текст, який відбиває всі особливості сприйняття українського поета в цей час, зокрема непоодинокі деформації цілісного образу митця.

Е. Хоецький у «Порівняльному нарисі слов'янських мов та наріч», опублікованому в паризькому двотижневикі «Revue indépendante» (1847, т. 10) у частині статті, присвяченій українській мові, згадав Шевченка: «У наші дні кілька місцевих письменників, натхнених любов'ю до материнської мови, почали друкувати поезії, повісті й інші літературні твори, писані чистим, мелодійним і правильним народним наріччям. Першим подав приклад Котляревський, який окрім кількох пісень і балад так по-простонародному й так дотепно перелицював «Енеїду»; його слідами пішли й надрукували кілька ліричних поезій Павловський, Шевченко, Могила, Ганка й інші» [5, с. 653]. Шевченко потрапив тут у ледь не випадковий перелік із чотирьох імен: О. Павловський – автор «Граматики малоросійського наречія», а В. Ганка – чеський філолог і поет. Лише Могила – справді український поет-романтик Амвросій Меглинський.

О. Терещенко у першій частині своєї праці «Быт русского народа» (СПб., 1848) зацітував рядки 973–1004 з поеми «Гайдамаки», назвавши її автора і видання 1841 р. [5, с. 189–190]. Справа пояснюється в цьому випадку тим, що цензурний дозвіл на книжку було отримано ще 7 березня 1846 р., тобто до арешту поета і відповідних офіційних заборон. Терещенко, хоч і виокремлює «Малоросію», проте відносить її до Росії, адже в підцензурному друці і не могло бути інакше.

Вирізняються на цьому тлі згадки про Шевченка у польській еміграційній пресі. Ф. Духінський у статті «Переяславська угода», опублікованій у паризькій польськомовній газеті «Trzeci maj» 18 березня 1848 р., серед жертв переслідувань царського уряду називає Шевченка і П. Куліша – викладачів Київського університету [5, с. 192]. Куліш не викладав в Університеті св. Володимира, натомість Шевченка справді затвердили вчителем малювання в лютому 1847 р., але через арешт він не встиг розпочати викладацьку діяльність, згодом його було звільнено з посади. На Захід діставалася викривлена і неповна інформація про справу учасників Кирило-Мефодіївського братства, адже жодних офіційних повідомлень із цього приводу так і не з'явилося – дописувачі вільної преси муслили жититися туманними чутками.

Яскравим прикладом тенденційності польських авторів видається пасаж про кирило-мефодіївських братчиків у розлогіій статті К. Падуха в польському часопису «Postę» (1848, 4 травня, № 8), що виходив у Львові. Автор наголошує на тому, що Шевченко – людина з народу, він походив із «польської України», розпочав свою діяльність у Києві, його кредо була незалежна

Русь, шаблем до якої йому нібито увялялася спершу федерація з Польщею. Буцімто саме наміри Шевченка і Куліша відколотися Русь від Московії найбільше вжахнули Миколу I, який відразу втратив симпатії до слов'янофільства [6, с. 553–554] (Покликаємося на додатки до другого тому зведення «Тарас Шевченко в критиці», поаяк у першому томі фрагмент статті подано не за першодруком.) Падух хибно трактує програму Кирило-Мефодіївського братства, вочевидь, йому невідомо. Братчики ніколи не ставили за мету федерацію саме з Польщею, йшлося про утворення федерації рівноправних слов'янських держав. Водночас симптоматичним є приписування Шевченкові більш радикальних поглядів, ніж у нього вони були насправді.

Тижневик «Дневник руський» (орган пропольського Руського Собору) у 1848 р. у двох подачах анонімної статті «Слово о Руси і єї становищі политическим» (6/18 жовтня, № 8; 13/25 жовтня, № 9; її переважно атрибуують Ф. Гарасевичу) писав і про Шевченка. Автор статті називає поета мучеником справи руської вольності. У художній його творчості відзначає гармонійне поєднання глибокого знання людського серця, ліричності з іронією і майстерним володінням рідною мовою. Шевченкові твори, які підносять народний дух, акцентує дописувач, набули надвичайної популярності в Україні. Саме творчість поета дає підстави автору статті висловлювати впевненість у тому, що «руська» мова має майбутнє, «народ руський» буде вільний і незалежний і зрештою скине московське ярмо [5, с. 196]. У продовженні публікації в наступному номері (підписаної ініціалами «F. H.», які, власне, і дають матеріал для атрибуції) згадано «muczenyukow narodnoi sprawy Szewczefika, Kostomarewa, Kulisza» [5, с. 196] з виразним натяком на їх покарання царським урядом. Аналізована стаття мала більше поширення завдяки кільком передрукам чеською мовою: у празькій газеті «Lípa slovanská» (1848, № 17) та моравській «Týdenník, listy pouučné a zábavné» (1848, 21 грудня, № 51).

За браком Шевченкових видань на Галичині непоодинокими були й фактичні помилки у публікаціях львівської преси. Скажімо, І. Вагилевич у незакінченому через закриття газети нарисі історії української літератури («Дневник руський», 1848, № 5, 6, 9) стверджував, що «Кобзар» 1840 р. вийшов під титулом «Чигиринський Кобзар», перекутив назву видання «Гамалі» (втім, можливо, це друкарська помилка, яких чимало у публікації) тощо [5, с. 199]. Він повідомляв читачів газети про існування неопублікованої поеми «Кавказ». Навіть ця обмежена і не завжди точна інформація про Шевченка була надзвичайно цінною для Галичини, позбавленої прямих культурних контактів із підросійською Україною.

В умовах жорсткого цензурного контролю в Росії окремим письменникам, однак, вдавалося у своїх творах цитувати Шевченкову поезію, не називаючи автора. Приміром, О. Кузьміч в «украинском предании» «Последние потомки гайдамака» («Библиотека для чтения», 1849, т. ХСV, червень) цитує поеми «Тарасова ніч» і «Гайдамаки» [5, с. 203–204, 208], легковпізнавані для обізнаного читача. Журнал «Современник» (1849, т. XVI, липень) негативно оцінив твір Кузьміча, зауваживши, що «самый образ кобзаря, рассказывающего это предание, который, как объясняет автор, сильно заинтересовал его, очень напоминает поэтическое олицетворение народного певца Малороссии в поэме, известной под заглавием “Кобзарь”» [5, с. 209], тобто нагадав про Шевченкову збірку, що було доволі сміливим вчинком для того часу.

У одній із перших мовознавчих праць, присвячених опису діалектних відмінностей української мови [5,

с. 659], – нарисі Я. Головацького «Розправа о язичі южнорускім і єго нариччях» Шевченка названо в ряду тих письменників, що услід за І. Котляревським писали українською мовою на народній основі [5, с. 211].

І. Терлецький у книжці «Słowo Rusina ku wszęj braci szczępu słowiańskiego o rzeczach słowiańskich» (Париж, 1849), у відповідному місці базованій на вже згадуваній публікації Ф. Духінського, серед іншого відзначив надзвичайно суворе покарання царським урядом кирило-мефодіївських братчиків – до вічної каторги і солдатицини [5, с. 211], що, зрозуміло, не зовсім відповідає дійсності, бо у солдати безстроково було віддано лише Шевченка. Отже, доля братчиків надзвичайно цікавила поляків на еміграції.

Прислухатися до «громкого» Шевченка, якщо хочемо «узброїтися в кріпость», закликав у своїй промові М. Устиянович 1850 р. [5, с. 216], що свідчить про широке використання імені Шевченка у полеміці з приводу різних політичних і культурних подій у Галичині.

У фрагменті повісті О. Дружиніна та інших «Сантиментальное путешествие Ивана Чернокужничкова по петербургским дачам» («Современник», 1850, т. XXII, № 8) жартівливо використано цитату з негативно сприйнятої російською критикою свого часу поеми Шевченка «Тризна» [5, с. 218]. Втім, важко погодитися з коментатором М. Назаренком у тому, що це парафраз [5, с. 661], адже у повісті читаємо: «О, если б мог я шар земной / Схватить озлобленной рукой, – / Схватить... измять и бросить в ад!.. / Я был бы счастлив... был бы рад!...». Тоді як в оригіналі: «О, если б мог он шар земной / Схватить озлобленной рукой, / Со всеми гадами земными; / Схватить, измять и бросить в ад!.. / Он был бы счастлив, был бы рад» [8, с. 242, рядки 114–118], тобто «он» оригіналу замінено на «я» та опущено рядок 116. Тим більше хибною вважаємо кваліфікацію В. Смілянською наведених у повісті рядків як «пародії» [8, с. 690], що є явним непорозумінням. Здавалося б, невдала і всіма забута поема збереглася у пам'яті творців повісті – відповідний уривок використано через шість років після появи друком Шевченкового твору.

За 1851 р. відома лише одна згадка про Шевченка – у статті Т. Лисяка «Справи народній» («Вістник для русинів Австрійської держави», 1851, 7/19 квітня, № 42). Публіцист називає Шевченкове ім'я в довгому переліку «надніпровських синів», чії твори свідчать, що мова «галицького народу» така сама, що й підросійських українців. Для Т. Лисяка це стає аргументом проти використання так званого язичія в галицькій пресі [5, с. 219]. Далі аж до 1855 р. жодних згадок про поета в друці немає.

Завуальоване нагадування про Шевченка у 1855 р. стало можливим, мабуть, завдяки несподіваній смерті Миколи I у лютому того року. У номері «Москвитянина», який дістав цензурний дозвіл 31 березня, М. Погодін, відгукуючись про збірку «Що було на серці» О. Афанасєва-Чужбинського, мимохідь багатозначно зауважив: «... в ней столько теплоты, свежести и самобытных красок, как мы давно уже не встречали этого в украинских изданиях, со времен “Гайдамаков” и “Приказок” Гребенки» [5, с. 220]. Тобто задовго до офіційного скасування заборон Погодін нагадав про Шевченка, якого свого часу через посередників навіть намагався залучити до співпраці із журналом.

Парафраз рядка 157 неопублікованого на той час Шевченкового послання «І мертвим, і живим...» («Чії сини? яких батьків?») містить рецензія М. Чернишевського («Современник», 1855, т. LI, № 6) на п'єсу Н. Кукольника «Азовское сидение»:

«...черноморцы, своими подвигами показывают “каких отцов они дети”, какие предания завещаны им отцами...» [5, с. 221]. Імені Шевченка прямо не названо і в рецензії Чернишевського («Современник», 1856, т. LV, № 1) на книжку Г. Данилевського «Основьяненко» (1856), проте зрозуміло, що йдеться саме про українського поета: «А что касается до значения Основьяненка в ряду авторов, писавших на малороссийском наречии, мы сказали бы, что не заслуживает внимания малорусская литература, если Основьяненко может в ней считаться, сравнительно с другими, хорошим писателем. Но, к счастью, это вовсе не так: малорусская литература имела писателей, действительно замечательных, людей, которые занимают высокое место в русской литературе, и занимали б его и тогда, если бы писали и на обыкновенном литературном языке...» [5, с. 663]. Тобто критик розраховував на свого роду посвячених читачів.

В інший спосіб приховав ім'я Шевченка Г. Данилевський у щойно названій публікації. У передруку листа Є. Гребінки до Г. Основ'яненка від 18 листопада 1838 р. дослідник згадав засланця, зашифрувавши його криптонімом: «А ще тут є у мене один земляк Ш***о, що то за завзятий писать вірші, то нехай йому сей та той!» [5, с. 222]. У мемуарній публікації А. Мокрицького про К. Брюллова («Отечественные записки», 1855, т. СП, кн. 12) так само з цензурних міркувань Шевченка не згадано, проте описано обставини створення портрета В. Жуковського, призначеного, як відомо, для розіграшу в лотерею задля викупу Шевченка з кріпацтва.

В англomовному трактаті В. Красінського «Польське питання й панславизм» («The Polish Question and Pan Slavism», Лондон, 1855) у примітці зауважено, що кілька років тому молодий український селянин Шевченко мав нагоду здобути вищу освіту. Він склав кілька пронизаних патріотизмом віршів народною мовою, які стали дуже популярними. За наказом уряду його віддали в солдати і відправили до полку в Сибір [5, с. 225]. Очевидно, автор користувався непевними чутками, чим і зумовлено його неточність.

Натяки на Шевченка містяться й у газетному відгуку О. Котляревського («Московские ведомости», 1856, 5 квітня, № 41) на згадану вже працю Данилевського про Основ'яненка. Дописувач газети, маючи на увазі Шевченка, перифрастично називає його автором «Дум» і балади «Утоплена» [5, с. 230], а в іншому місці зауважує, що поезія автора «Дум» «пришлась так по сердцу украинцам» [5, с. 231]. У розгляді історико-літературного процесу критики, зрозуміло, не могли обійтися без апеляцій до постаті Шевченка і без зіставлення з його творчістю, тому цензурні перепони суттєво ускладнювали роботу дослідників літератури.

З різночитаннями та без останніх чотирьох рядків наведено Шевченкову поезію «Заворожи мені, волхве...» у публікації твору Г. Кушельова-Безбородка «Сказочник. Отрывок из путевых записок Грицки Григоренко» («Пантеон», 1856, № 6). У примітці до вірша лише зазначено: «Стихи одного из малороссийских поэтов» [5, с. 233].

До містифікації був змушений удатися П. Куліш, щоб вмістити поему «Наймичка» у другому томі «Записок о Южной Руси» (СПб., 1857). У преамбулі до публікації він описує вигадану історію з альбомом «какой-то уединенной мечтательницы», у якому нібито знайшов «поэму, о которой до сих пор не слышал ни от кого ни слова». Куліш застерігається: «Имя автора на ней не означено, и я даже не знаю, кто бы мог быть ее автором» [5, с. 235]. Далі критик коротко аналізує тематику та художньо-стильові особливості твору: «Со-

держание ее очень просто и не похоже на вымысел, но изящество формы обнаруживает в ней творчество высшего разряда. Живопись природы и нравов малороссийских возведена здесь до изумительной точности и вместе с тем свободы, в которой искусство заметно только для опытного глаза. Наивное и трогательное положено автором в основу поэмы, и в этом отношении я не знаю ничего совершеннее ни в одной европейской литературе. Что касается до языка, то призываю в свидетели людей, изучавших народные украинские песни: здесь он блещет всею свежестью и горит всеми красками, какие только мы встречаем в наших лучших песнях, изображающих семейный быт, материнские чувства и умиленное благочестие народа» [5, с. 235–236]. Це ледь не унікальний для періоду 1847–1857 рр. приклад естетичної оцінки Шевченкової творчості. Куліш логічно зіставляє поему з творами європейських літератур і не знаходить аналогії. Це зовсім не гіпербола і не риторичний прийом, а цілком свідомо настановна критика на порівняння українських творів зі зразками світового письменства. Куліш знову повертається до проблеми авторства, намагаючись відвести будь-які підозри від Шевченка: «И такое произведение скрывается, может быть в единственном списке, в тетради какой-то хуторской барышни! И сам его автор, может быть, уже не существует; может быть, мы уже не услышим других его звуков, других его задушевных мотивов!» [5, с. 236].

Після початку царювання Олександра II помітно збільшується частотність згадувань Шевченка. Наприклад, П. Лебедев опублікував у газеті «Русский инвалид» (1857, 17 березня, № 61) вірш «Заворожи мені, волхве...», високо його оцінивши: «...стихотворение можно, по справедливости, назвать новым перлом нашей народной поэзии» [5, с. 236]. Водночас він не називає автора.

В очікуванні повернення поета із заслання у Петербурзі проводилися окремі заходи для збору коштів для нього. Скажімо, про виставу в Академії мистецтв на користь Шевченка П. Шпилевський повідомляв у такий спосіб: «...в то время, когда в некоторых домах петербургских давались пиесы одни французские, в Академии художеств дано два спектакля из русских пиес: французская же пиеса вошла как дополнение. Такою прекрасною и вполне благородною мыслью мы обязаны известной покровительнице русских талантов, супруге г. вице-президента Академии художеств, графине Н. И. Толстой. Эта мысль тем более заслуживает признательность и высокое уважение, что она возродилась под влиянием искреннего желания оказать помощь и доставить средства возвратиться в Петербург из дальних сторон бедному русскому поэту, которого судьба некоторое время разлучала с нами». Курсив тут, за задумом автора замітки, несе особливе смислове навантаження, приховуючи непідцензурну інформацію.

Кулішеві оцінки Шевченкової поеми «Наймичка» не залишилися без уваги. У рецензії на другий том «Записок о Южной Руси» («Современник», 1857, т. LXIII, травень) О. Пипін солідаризувався з Кулішем в оцінці твору, проте висловив ряд зауваг видавцеві: «Поэма действительно хороша; теплота чувства, разлитая в стихотворении, легкость и разнообразие оригинального стиха напомнят, конечно, любителям малорусской поэзии другие прекрасные произведения, с которыми “Наймичка”, по нашему мнению, может быть поставлена совершенно на ряду. Не беремса судить о живописи малорусской природы и нравов, которая в самом деле может отличаться первостепенными достоинствами, но неужели г. Кулиш, вероятно довольно знакомый

с європейськими літературами, не нашел в них ничего равного "Наймичке" по наивности и трогательности содержания? Личный вкус, конечно, доходит и до более вопиющих странностей, но зачем по капризу личного вкуса взводить напраслину на все европейские литературы, будто бы слабые в изображении наивного и трогательного?» [5, с. 242]. Заради справедливості треба сказати, що досі в європейських літературах не знайдено прямої аналогії фабулі Шевченкової «Наймички», проте Пипін, можливо, мав рацію, коли говорив, що в зображенні «наивного и трогательного» навряд чи європейське письменство було слабким. Публікація «Наймички» спричинилася до невеликої полеміки, що стало ознакою поступового повернення творчості Шевченка в активний літературний обіг.

Отже, згадки про Шевченка в закордонній, в тому числі галицькій, пресі ґрунтувалися переважно на недостовірних відомостях, проте слугували важливим джерелом для ознайомлення з постаттю поета. Перспективними вважаємо подальші ретельні пошуки публікацій, у яких так чи так ідеться про Шевченка, передовсім у польській, англійській, французькій, а також німецькій періодиці. Зарано вважати цей матеріал вичерпаним. Ледь не цілковиту мовчанку щодо Шевченка в російській пресі у період «похмурого семиріччя»

(1848–1855) було прорвано зі смертю Миколи І, коли суттєво послабився цензурний тиск. У той чи інший спосіб критики формально хоч і дотримувалися забороны, проте прагнули нагадати про засланого поета бодай натяками. Семантична значущість цих прихованих від необізнаного читача згадок суттєва вища, ніж розлогіх статей пізнішого часу. Вкрай обмежено публікувалися Шевченкові твори. Власне, повноцінними публікаціями можна вважати хіба що оприлюднення «Наймички» та поезії «Заворожи мені, волхве...» – в обох випадках без вказівки на автора. У багатьох друкованих згадках про Шевченка акцент зроблено на його мучеництві, тоді як творчу іпостась відсунуто на другий план. Така закономірність рецепції зберігалася тривалий час після повернення поета із заслання і навіть після його смерті, адже ані критика, ані широкі кола читачів не могли скласти адекватного уявлення про масштаб його творчої особистості, позаяк спиралися у своїх оцінках тільки на підцензурні публікації творів, які аж ніяк не відображали всього діапазону доробку митця. Таким чином, в аналізований період усі друковані згадки про Шевченка, цитати і ремінісценції з його творів, натяки на нього становлять свого роду гетерогенну цілість, яка унеможливила зникнення пам'яті про митця цілком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Л. Естетичний та політичний феномен Шевченкового «Кобзаря» 1840 року: Долання стереотипів // Тарас Шевченко і народна культура: Зб. праць Міжнар. 35-ї наук. шевченк. конф.: У 2 кн. – Черкаси: Брама-Україна, 2004. – Кн. 1. – С. 182-190.
2. Боронь О. Російська критика 1840-х років про поему Шевченка «Гризна» // Шевченкознавчі студії. Зб. наук. праць / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – Вип. 14. – С. 264-271.
3. Боронь О. Поема Тараса Шевченка «Гамалія» в оцінці російської критики (1844 рік) // Тарас Шевченко і сьогодні. Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Сімферополь, 2012. – С. 58-62.
4. Кирило-Методіївське товариство: У 3 т. / Упоряд. М. І. Бутич, І. І. Глизь, О. О. Франко. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 1. – 544 с.
5. Тарас Шевченко в критиці. – К.: Критика, 2013. – Т. I: Прижиттєва критика (1839–1861) / Заг. ред. Г. Грабовича; упоряд. О. Бороня і М. Назаренка; комент. О. Бороня, С. Захаркіна, М. Назаренка, О. Федорука. – LX+804 с.
6. Тарас Шевченко в критиці. – К.: Критика, 2016. – Т. II: Посмертна критика (1861) / Заг. ред. Г. Грабовича; упоряд. О. Бороня і М. Назаренка; комент. О. Бороня, М. Назаренка, О. Федорука. – L+806 с.
7. Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії. 1814–1861 / За ред. Є. П. Кирилюка. – К.: Вища школа, 1982. – 432 с.
8. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – 781 с.

REFERENCES

1. Bondar, L. Aesthetic and political phenomenon Shevchenko's "Kobzar" 1840: Overcome stereotypes // Taras Shevchenko and folk culture: Coll. of the international works of 35th Science Shevchenko's Conf.: In 2 books. – Cherkasy: Brama – Ukraine, 2004 – Book 1. – P. 182–190.
2. Boron, O. Russian criticism of the 1840s of Shevchenko's poem "Funeral Feast" // Shevchenkoznavchi studio. Coll. Science articles / Taras Shevchenko National University of Kyiv. – K., 2011. – Vol. 14. – P. 264–271.
3. Boron, O. Taras Shevchenko's Poem "Gamaliya" in evaluating of Russian criticism (1844) // Taras Shevchenko and Present. Materials of the Second All-Ukrainian scientific-practical conference. – Simferopol, 2012. – P. 58–62.
4. Cyril and Methodius: In 3 Vol. / Compiler Butych, M. I.; Hlyz, I. I.; Franco, A. – K.: Naukova Dumka, 1990. – T. 1. – 544 p.
5. Taras Shevchenko in criticism. – K.: Krytyka, 2013. – Vol I: Lifetime critic (1839-1861) / Common Ed. Hrabovych, G.; compiler Boron, O. and Nazarenko, M.; komenty Boron, O., Zakharkin, S., Nazarenko, M., Fedoruk, A. – LX + 804 p.
6. Taras Shevchenko in criticism. – K.: Krytyka, 2016 – Vol II: Posthumous criticism (1861) / Common Ed. Hrabovych, G.; compiler Boron, O. and Nazarenko, M.; komenty Boron, O., Nazarenko, M., Fedoruk, A. – L + 806 p.
7. Taras Shevchenko. The documents and materials for the biography. 1814-1861 / Ed. EP Kirilyuk. - K.: High School, 1982. - 432 p.
8. Shevchenko, T. H. Complete Works: in 12 vols. – K.: Naukova Dumka, 2001. - Vol. 1: Poetry 1837–1847. – 781 p.

Through bans and silence: references to the works of Taras Shevchenko during his exile

N. Bondarieva

Abstract. The article examines the critical reception of Shevchenko's works during the period of his exile (1847-1857), which, according to our thesis, is an integral text, reflecting all aspects of the perspectives of the Ukrainian poet at this time and in particular the separate defects of the artist's integral character.

Keywords: Criticism, recall, references, censorship.

Сквозь запреты и молчание: упоминания о творчестве Тараса Шевченко в период его ссылки

Н. А. Бондарева

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению критической рецепции творчества Шевченко в период его ссылки (1847-1857), что является, согласно нашей гипотезе, целостным текстом, отражающим все особенности восприятия украинского поэта в это время, в частности отдельные деформации целостного образа художника.

Ключевые слова: критика, отзыв, упоминания, цензура.

Гендерные особенности агрессивного вербального поведения мужчин и женщин (на материале английских и армянских “бытовых” анекдотов)

С. К. Гаспарян, А. Т. Князян

Ереванский государственный университет
Corresponding authors. E-mail: sedagasparyan@ysu.am; annaknyazyan@ysu.am

Paper received 27.03.17; Accepted for publication 05.04.17.

Аннотация: Статья посвящена исследованию агрессивного вербального поведения мужчин и женщин в английских и армянских “бытовых” анекдотах. Исследуются социокультурные особенности английских и армянских “бытовых” анекдотов, раскрывается взаимосвязь мышления, языка и культуры, анализируются гендерные стереотипы в английских и армянских “бытовых” анекдотах. Гендерные особенности проявляются в языке в виде языковых стереотипов, которые влияют на поведение мужчин и женщин. Каждая личность в обществе имеет гендерную роль мужчины или женщины. В зависимости от гендерной принадлежности существуют различия в использовании эмотивной лексики. К эмотивной лексике относится грубая лексика, при использовании которой говорящий может чувствовать полную раскованность. В английских и армянских “бытовых” анекдотах самое большое число нецензурной лексики доминирует в мужской речи.

Ключевые слова: гендер; юмористический дискурс; анекдот; грубая лексика; стереотип; вербальная агрессия.

Гендерные отношения, гендерная культура - это совокупность понятий и проблем, которые присутствуют в современных процессах конструирования общества и общественных отношений. Общество характеризует своих членов по социальным классам, образовательному уровню, политическим убеждениям, расовой и национальной принадлежности. Но тем не менее принадлежность тому или другому полу присутствует при оценке в восприятии любой личности во всех социумах, независимо от рода деятельности, социального статуса. Наша повседневная жизнь, оценка событий и действий обусловлены гендерными взаимоотношениями. Социальные и культурные факторы, которые определяют отношения общества к мужчинам и женщинам, стереотипы о мужских и женских качествах находятся в центре внимания современных гендерных исследований. **Актуальность** данных исследований связана с тем, что особенно в последние годы, термин “гендер” еще более широко обсуждается в научных и общественных кругах, в том числе и в Армении. Гармоничное развитие гендерных отношений рассматривается как часть общего процесса демократизации. В результате социально-экономических и политических изменений, происходящих в мире углубляется неравенство гендерных отношений во всех сферах общественной жизни: политической, психологической, экономической, языковой. Таким образом, исследование гендерных различий становится еще более актуальным, поскольку гендерное равенство является неперенным условием для развития всех сторон общественной жизни. Не случайно поэтому в качестве **объекта** исследования в данной статье рассматриваются английские и армянские “бытовые” анекдоты, в ракурсе гендерных особенностей лингвистического выражения агрессии. Агрессия является предметом исследования многих научных направлений таких как социологии, психологии, лингвистики, криминалистики и т.д. **Предметом** изучения являются социокультурные особенности гендерных стереотипов в английских и армянских “бытовых” анекдотах, отражающие социальные представления о женственности и мужественности. **Материалом** исследования социокультурных и языковых особенностей гендерных стереотипов послужили английские и армянские анекдоты бытовой тематики. Нами было проанализировано более 1000 английских и армянских “бытовых” анекдотов.

Цель настоящего исследования состоит в выявлении гендерных различий лингвистического выражения агрессивных эмоций (*гнева*), которые отражены в юмористическом дискурсе (в английских и армянских

анекдотах). Рассмотрены также стереотипы, отражающие обобщенные суждения о качествах и свойствах, которые присущи мужчинам и женщинам, и различия, существующие между ними. Рассматриваются язык и культура, выявляются понятия национально-культурных и социо-культурных стереотипов.

В **теоретическом** плане данное исследование вносит определенный вклад в углублении и систематизации научных представлений о гендерных стереотипах. Гендерный аспект вносит ясность в понимании того, как функционируют различные вербальные средства в зависимости от социокультурных характеристик.

Результаты исследования представляют интерес для социолингвистики, социокультурологии, психолингвистики, прагматической лингвистики, конфликтологии. Полученные результаты исследования могут быть использованы в практике преподавания ряда дисциплин: лингвогендерологии, межкультурной коммуникации, психологии, конфликтологии.

Гендерные различия пронизывают все сферы жизни, к женщинам предъявляются определенные поведенческие нормы и ожидания, которые значительно отличаются от требований к мужчинам. Во всех культурах различаются гендерные роли, которые типичны для мужчин и для женщин. В английских и армянских “бытовых” анекдотах гендерные стереотипы о женщинах можно представить следующим образом: женщина всегда стремится выйти замуж, женщина должна быть привлекательной и ухоженной, женщина всегда должна заниматься домашним хозяйством, женщина глупа (особенно блондинка), она чрезмерно болтлива. В английских и армянских анекдотах были выявлены следующие гендерные стереотипы о мужчинах: мужчина должен быть мужественным, грубым, ему должны быть присущи такие качества как смелость и решительность. Мужская трусость всегда осуждается обществом.

Тема отношений *зять-теща* активно функционирует в юмористическом дискурсе. В анекдотах о *зятке и теще* преобладают сюжеты связанные со смертью и насилием тещи. В таких анекдотах реализуется гендерная агрессия. В целом можно говорить о том, что результаты исследования анекдотов подтверждают не только разделение общества на мужское и женское, а также отражение стереотипов, которые закреплены в языковом сознании общества. Стереотипные представления, которые касаются гендерных различий, считаются универсальными для всех культур. Так например, такими отличительными особенностями мужчин считаются их вербальная и невербальная агрессивность,

сила, а представления о слабости, покорности и эмоциональности относятся к женщинам.

Любое эмоциональное состояние человека связано с отношением и оценкой воспринимаемой ею действительностью. При удовлетворении потребности возникает положительная эмоция, устанавливается равновесие между субъектом и объектом. Негативное эмоциональное состояние выражается, когда человек понимает несоответствие того, чем он является в данный момент, или когда окружающая действительность оценивается как отрицательная. В общей системе поведения возникают характерные изменения в эмоциональном состоянии человека, которые выражаются в речевом поведении человека. Эмоциональное состояние коммуниканта может измениться и вызвать различные реакции под влиянием эмоциональной оценки. Эмоциональная оценка усиливается благодаря эмоциональной лексики.

Языковое выражение мира зависит от внешних факторов таких как пола, возраста, национальности, уровня образования, культурного фона, общественной и идейной среды, которая окружает каждого человека. Несомненно в любом языке существует группа грубых языковых элементов. Детальное исследование слоя нецензурной лексики в английских и армянских “бытовых” анекдотах с точки зрения их гендерных особенностей позволяет определить, какую грубую лексику используют женщины, а какую – мужчины. Анализ материала показывает, что в речи мужчин наиболее широко и намеренно используется грубая лексика. Грубая лексика, которая является непосредственно вербальной агрессией, каждой культурой воспринимается как нечто оскорбительное для коммуниканта. Частое использование мужчинами стилистически сниженной лексики является не только их специфической чертой в анекдотах, но и вообще в повседневной жизни. Употребляя грубую лексику мужчины пытаются намеренно опозорить, оскорбить и унижить адресата. Там, где мужчины прибегают к грубым словам, женщины используют более мягкие выражения. Женщины всячески избегают употребления нецензурной лексики, потому что агрессивность для них – нежелательное явление. Будучи носителями эстетических ценностей, женщины меньше всего проявляют агрессивное поведение. Нецензурные слова используются как слова-привычки [1, с.55], которые не задевают коммуникантов и выступают стимулом для оценочных реакций. И.А.Стернина утверждает, что использование грубой лексики мужчинами является их особенностью [2, 186].

В английских и армянских “бытовых” анекдотах социальное поведение женщин и мужчин связано с вербальной агрессией. Как показывает анализ нашего материала мужчины более агрессивны, чем женщины, так как они также имеют склонность использовать небрежную агрессию. Что касается женщин, они используют вербальную агрессию для выражения гнева, мужчины – для получения социального статуса. Интенсивность проявлений различных эмоций влияет на выбор языковых средств коммуникантом. При стрессе и раздражении человек прибегает к использованию инвективной лексики. Грубая лексика в речи наблюдается также при испытывании восхищения, радости, так как в состоянии крайнего эмоционального возбуждения коммуникант не всегда контролирует свое вербальное поведение.

Как показало наше исследование анекдоты с использованием нецензурной лексики – распространенное явление в английской лингвокультуре. Английские мужчины намеренно используют нецензурную лексику при общении на бытовом уровне. Исследование таких

языковых единиц как *bloody hell, bloody, damn, go to hell, bastard, shit* (*shit* также нередко появляется в английских “бытовых” анекдотах в женской речи) в речи мужчин показало, что их употребление подвержено влиянию гендерного фактора. В английских “бытовых” анекдотах мужчины также употребляют инвективную лексику связанную с различными частями тела (*ass, dick, penis, prat*). Это подтверждает такую особенность мужской коммуникации, как несдержанность и тенденция использования нецензурной лексики в юмористическом дискурсе. В английских анекдотах было выявлено также множество случаев употребления нецензурного слова *f**** (*f***=For Unlawful Carnal Knowledge*), которое используется преимущественно в мужской речи при вербальной агрессии. Такие слова как *bitch, son of a bitch, clumsy bitch, silly bitch* и т.д. употреблено только мужчинами в адрес как мужчин, так и женщин.

Так например:

1.) *A husband and wife sleep in separate twin beds. One night he asks his wife to come over to his bed to fool around.*

As the wife gets up to walk over to his bed, she trips over the carpet and falls flat on her face. The husband looks up concerned and says, "Oh did my little wifey fall on her little nose wosey?"

She laughs and gets in his bed. When they are done, she gets up to go back to her bed and falls over the rug again. Her husband looks over his shoulder to see her on the floor, rolls over and says, "Clumsy bitch." [4]

В данном анекдоте целью такого грубого (*Clumsy bitch*) обращения мужчины является стремление оскорбить и унижить чем-то адресата реплики. Коммуниканты женского пола более сдержаны, так как они употребляют вежливые формы и меньше ругательств. Несмотря на то, что в английских “бытовых” анекдотах женщины употребляют меньше грубой лексики, в ряде случаев были выявлены следующие грубые слова (*idiot, animal, swine, bugger* и т.д.), которые являются свидетельством сильного переживания определенной эмоции, в общении с мужчинами. Женская агрессия проявляется сильно в заниженной оценке мужчин. В адрес мужчин женщины употребляют ряд грубых слов *bastard, gay, cunt, idiot*. Но унижая мужчин они показывают также свои комплексы. Что касается употребления выражения *“shut up”* при переживании различных эмоций, то она употребляется преимущественно женщинами в ситуации гнева и раздражения.

Так например:

2.) *Mama, why is daddy's face pale?"*

“Shut up and keep digging” [7].

В корпусе английских “бытовых” анекдотах встречаются также множество примеров агрессивной намешки над внешностью женщин.

Так например:

3.) *Mrs. Jones goes to the doctor for a full medical examination.*

After an hour or so, the doctor looks at Mrs. Jones and says the following: "Mrs. Jones, overall you are very healthy for a 45-year old. There is however, only one problem. You are 4 stone overweight and bordering on obese.

I would strongly suggest that you diet now to save any complications in later years. "She looks sternly at him and says, "I demand a second opinion" "OK" he says, "you're fucking ugly as well!" [5].

В данном примере эффект шутки состоит в неожиданном выражении, являющимся оскорблением (*you're fucking ugly as well!*) (в данном случае интенсификатор выражен при помощи грубого слова). Юмор англичан довольно циничен, поэтому подобные анекдоты с использованием инвективы – очень распространенное явление в данной культуре.

В армянских “бытовых” анекдотах для мужского речевого стиля характерно огрубление речи в нефор-

мальном общении. Употребление грубой лексики “խելլաւ, անտեր, շան տղա, իշու ձագ” подтверждает такую особенность мужской коммуникации, как меньшая сдержанность и тенденция использования грубой лексики.

Так например:

4.) *Օնտըր ուրի վրա չէր կարող կանգնել: Փաթաթվեց էլեկտրաշաշտը և սկսեց ճռճվել:*

- Օն էր ի նչ կենեւ, - հարցրեց խմած Գարն:

- Ավտոբուսի կաշեւ:

- Խո խելլաւ չէ՞ս, քեզի վով կրողնի էր ստորեւն ավտոբուսի հանեւ [3, с.50]

Он не мог стоять на ногах. Обнял электрический столб и начал качаться. “Что ты творишь?, спросил пьяный Каро. “Смотрю на автобус”. “Ты что с ума сошел, ненормальный. Кто тебя пустит электрический столб взять с собой на автобус?” (здесь перевод – А.К.)

В английских и армянских “бытовых” анекдотах ярко выражена также вербальная агрессия по отношению к теще (*mother-in-law, գորանյ*). Лексема теща (*mother-in-law* и *գորանյ*) является одним из наиболее часто функционирующих в английской и армянской картине мира.

Так например:

5.) *Two friends were talking. One says to the other, “My Mother-In-Law, she’s an angel.” His friend replies, “You’re lucky. Mine’s alive” [4].*

6.) *Օն , գորանյն ինչի՞ սեռով:*

- Թունաւոր սունկ էր կերել:

- Հրրը աչքի տակը ընչի էր կապտել:

- Չէր ուտե, գրոռկ կերցրի [3, с. 86]

Онук: “Почему твоя теща скончалась”, “Ядовитый грибок съела.”, “Я почему у нее под глазом синяк?”. “Не хотела есть, заставил.” (здесь перевод – А.К.)

Мужчины в английских и армянских “бытовых” анекдотах часто выступают инициаторами агрессии, используя многочисленные оскорбления. Большинство анекдотов о теще классифицируются как анекдоты непристойные и грубые.

Как показало наше исследование агрессия является прерогативой мужчин как английских так и армянских. В приведенных выше анекдотах, можно заметить страсть английских и армянских мужчин к инвективам, которые характеризуют их речевой образ. Использование же грубой лексики женщинами почти повсеместно

ощущается как измена своему гендерному статусу. В армянских “бытовых” анекдотах в речи женщин не было выявлено использование грубой лексики, так как коммуниканты женского пола в армянских анекдотах более сдержаны в эмоциональном плане. Однако несмотря на то, что в английских анекдотах женщиной употреблено меньше нецензурных слов, ее лексика отличается интенсивностью использования вульгаризмов. Наше исследование показало, что в английских “бытовых” анекдотах женщины часто используют стилистически сниженную лексику именно в общении с мужчинами. В английских “бытовых” анекдотах женщины своей вербальной агрессией реагируют на мужскую агрессию. В этом случае женщину можно считать жертвой, так как она вынуждена быть агрессивной и применить против мужчин его же оружие. Женская агрессия отличается от мужской, так как именно женская агрессия очень часто трактруется как вынужденная. Мужчины склонны к открытой физической агрессии, а женщинам характерны различные формы косвенной агрессии.

Итак, исследование, проведенное на материале английских и армянских “бытовых” анекдотов позволяет выявить гендерные особенности использования грубой лексики. Статистический анализ использованных представителей мужского и женского пола нецензурных слов и выражений выявляет явную склонность мужчин к сквернословью (*М – 85% , Ж – 15%*). Эмоция гнева характерна мужскому и женскому вербальному и невербальному поведению, но в женской речи также часто актуализируется и эмоция радости. Однако для женской речи также характерна эмоция грусти и печали. Только при использовании инвективной лексики в эмоциональных ситуациях грусти и гнева эмотивные единицы преобладают в мужской речи.

Итак, “бытовой” анекдот является способом этических и социальных ценностей социума. Он базируется на различных стереотипах и представлениях, которые отражают особое восприятие представителей лингвокультурной среды. Таким образом, наше исследование может способствовать пониманию эмоционального видения мира коммуникантами и отражения его в английском и армянском юмористическом дискурсе в зависимости от гендерной принадлежности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Купина Н.А., Шалина И.В. Отражение русского типа в мужской речи горожан-провинциалов // Теоретический и прикладной аспект речевого общения: Научно-методический бюллетень / Н.А. Купина, И.В. Шалина // Красноярский государственный университет. – Красноярск – Ачинск, 1998. - Вып. 6. – с. 48-56.
2. Стернин И.А. Некоторые жанровые особенности мужского коммуникативного поведения / И.А. Стернин // Жанры речи. Вып.2. Саратов, 1999. с. 182-189.
3. Գևորգյան Հ.Գ. Լեհիսախանյան զվարճալի գրույցներ և սրամտություններ/ Հ.Գ. Գևորգյան // Երևան, <<Հայաստան>>, 1990. Ը. 178.
4. <http://www.ahajokes.com> (дата обращения 15.10.2014)
5. http://www.bigfun.be/Jokes/Doctor+s+Diagnose_4.htm (дата обращения 15.10.2014)
6. <http://www.lotsofjokes.com> (дата обращения 15.10.2014)
7. <http://www.jokes2go.com> (дата обращения 15.10.2014)

REFERENCES

1. Kupina N.A., Shalina I.V. Otrazheniye russkogo tipa v muzhskoy rechi gorozhan-provintsialov // Teoreticheskiy i prikladnoy aspekt rechevogo obshcheniya: Nauchno-metodicheskiy byulleten' / N.A. Kupina, I.V. Shalina // Krasnoyarskiy gosudarstvennyy universitet. – Krasnoyarsk – Achinsk, 1998. - Vyp. 6. – s. 48-56.
2. Sternin I.A. Nekotoryye zhanrovyye osobennosti muzhskogo kommunikativnogo povedeniya / I.A. Sternin // Zhanry re-chi. Vyp.2. Saratov, 1999. s. 182-189.

Gender features of aggressive verbal behavior of men and women

S. K. Gasparyan, A. T. Knyazyan

Abstract: The article covers the problem of the aggressive verbal behavior of men and women in English and Armenian anecdotes. The fact that swearing is gender-related and serves to reinforce social status leads us into a notion that traditional stereotypes are still present in English and Armenian society. Gender characteristics are manifested as language stereotypes, which affect the behavior of men and women. In English and Armenian anecdotes women’s and men’s linguistic strategies differ: the greatest number of obscene language is dominant in male’s speech.

Keywords: gender; anecdote; humorous discourse; bad language; stereotype; verbal aggression.

Структурний аналіз термінів правових актів ЄС (на матеріалі англійської, французької, німецької та української мов)

А. Л. Гідора-Шишковська

Кафедра теорії, історії держави і права Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»

*Corresponding author. E-mail: a_shyshka@yahoo.com

Paper received 31.03.17; Accepted for publication 05.04.17.

Анотація. У статті виокремлюються типи термінів правових актів ЄС, встановлюються терміносполучення та диференціювання за типом їхньої структури, досліджуються синтаксичні способи утворення двокомпонентних термінів в українській мові та класифікуються терміни словосполучень за граматичними категоріями та за синтаксичними ознаками.

Ключові слова: типи термінів правових актів ЄС, терміносистема, однослівні терміни, двоскладні терміни, багатокомпонентні терміни.

Термінологічна лексика європейського права в сучасних європейських мовах набуває особливого значення в умовах сучасної глобалізації та інтеграції. Основні характеристики мови європейського права: наявність спеціальних юридичних термінів європейського права; значної кількості скорочень; метафоричних термінів; номенклатурних одиниць, термінів з інших терміносистем.

Термінологія права ЄС співвідноситься з її понятійною системою, яка базується на національному та міжнародному праві. У термінологічній системі відображені усі новоутворення з огляду на тенденцію до інтеграційності в умовах глобалізму [4; 5; 7]. Особливості мовної системи європейської мови, якою написані відповідні правові акти ЄС, тісно переплетені з процесом становлення цієї галузі права. Аналіз термінологічних паралелей, відповідників у європейських мовах – англійській, українській, дозволить визначити фактори, які впливають на процес формування правової лексики ЄС.

Метою статті є проведення структурного аналізу термінів правових актів ЄС на матеріалі різноструктурних мов. Для досягнення мети необхідно схарактеризувати ступінь узагальненості юридичних текстів ЄС в англійській, французькій, німецькій та українській мовах; визначити кількісну репрезентацію різних структурних типів речень в межах відповідних юридичних актів.

Питання взаємодії мови та права знаходяться у центрі правової лінгвістики, яка визначається як науково-теоретична та буденно-практична сфера перетину методологічного сприйняття мови в юриспруденції та лінгвістичного аналізу мови в значенні практичної семантики [3, с. 61].

Мова права є не лише семіотичною системою, а й невід'ємною частиною правової системи з її традиціями, особливостями логіки та функціями, тобто особливості цієї мови витікають з особливостей самого права [1, с.48]. До таких особливостей відноситься:

1.) висока ступінь абстракції юридичних понять [1,

с. 51];

2.) тісний взаємозв'язок мови і права [6, с. 35].

У сучасному термінознавстві розробляються питання щодо структури мови права [6, с. 46], визначення співвідношення юридичних термінів та загальноживаної лексики [1, с. 67]; використання архаїзмів, особливостей синтаксису (пасивні конструкції, складні синтаксичні конструкції та ін.).

Ознаками терміносистеми є цілісність, сталість, структурованість, відкритість, зв'язність, оригінальність та стрункність [2, с. 44].

У правових актах ЄС виокремлюємо такі типи термінів:

- Прості терміни, які складаються із одного слова: англ. agreement, фр. accord, нім. Abkommen, укр. угода;

- англ. association, фр. association, нім. Assoziation, укр. асоціація;

- англ. body, фр. autorite, нім. Behorde, укр. орган [влади]

- citizenship

[див. також nationality; national; citizenship of the Union] громадянство citoyennete Burgerschaft

- Складні, які складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс:

- англ. Eurospeak, фр. eurojargon, нім. Gemeinschaftsjargon, укр. “Євромова”;

- нім. Zusammenarbeit, Kerngeschafsbereiche, Kosteneffektivitat, Europarat, Kulturforderprogramme.

- Терміни-словосполучення, які складаються із декількох компонентів:

- англ. crisis management operations, фр. operations de gestion de crise, нім. Operationen zur Krisenbewaltigung, укр. операції з урегулювання криз(и);

- Терміни – аббревіації, які скорочують довгі назви: англ. EUBAM – EU Border Assistance Mission, фр. EUBAM – mission europeenne d'aide a la gestion des frontieres, EUBAM – EU-Mission zur Unterstutzung des Grenzschutzes, укр. EUBAM – Місія ЄС з надання допомоги на [українсько-молдавському] кордоні.

Таблиця 1. Представленість термінів різної структурної композиції в англійській та українській терміносистемах права ЄС

Однослівні терміни		Двокомпонентні терміни		Багатокомпонентні терміни	
Англ. мова	Укр. мова	Англ. мова	Укр. мова	Англ. мова	Укр. мова
18,2%	7,4%	46,9%	50,8 %	35,1%	41,8 %

На основі лексикографічних джерел та довідкової літератури було вилучено та проаналізовано власне термінологічні одиниці правових актів ЄС, серед них англійські однокомпонентні терміни складають 18,2%, а українські – 7,4%. Двокомпонентні терміносполучення становлять відповідно 46,9% і 50,8% в англійській та українській фахових мовах відповідно. Багатокомпонентні терміносполучення у відсотково-

му відношенні представлені таким чином – 35,1% та 48,1% відповідно. Як бачимо найбільш репрезентативно представлені двокомпонентні терміносполучення.

Виявлені нами в правових текстах ЄС терміни-словосполучення доцільно диференціювати за типом їхньої структури:

1. Прості словосполучення, що складаються, як правило, з двох слів, одне з яких є головним, а інше

залежним:

Англ. *equal opportunities, Mediterranean policy, founding treaties, advisory committees, annual report, cold war, common market, common strategies, European Company, European Council, European institutions, European powers, European Parliament.*

Фр. *decision contraignante, procedure budgetaire, discipline budgetaire crise civile, cooperation étroite, groupe consultatif sur la politique desecurite,*

Нім. *bindende Entscheidung, behutsame Geldpolitik, zivile Krise, enge Zusammenarbeit, beratende Gruppe fur das Sicherheitskonzept der Kommission*

Укр. *спільна позиція, спільна стратегія, спільний ринок римські угоди, соціальна хартія, соціальна глава, соціальний протокол, інтервенційна ціна, інформаційне суспільство, кваліфікована більшість, Європейська Комісія, Європейська Конституція, Європейська Рада, Європейська угода, Європейський конгрес та ін.*

2. Складні словосполучення, в яких залежні слова визначають різні аспекти значення стрижневого слова:

Англ. *Weighting of votes in the Council, Uniform electoral procedure for the European Parliament, Transparency of Council proceedings, Statute for Members of the European Parliament, Services of general economic interest President of the European Council, Open method of coordination, European Convention on Human Rights, Court of Justice of the European Union.*

Фр. *propositions annuelles de fixation de prix, Systeme automatise d'identification d'empreintes digitales, obligatoire dans tous ses elements, strategies coherentes et globales en matiere d'education et de formation tout au long de la vie,*

Нім. *Massnahmen zur Bekämpfung der Inflation, in allen seinen Teilen verbindlich, koharente und umfassende Strategien fur lebenslanges Lernen,*

Укр. *європейська система центральних банків, європейське співтовариство з вугілля та сталі, європейське співтовариство з атомної енергії, європейський банк реконструкції та розвитку, європейський інспектор з захисту даних, європейський фонд управління та забезпечення в сільському господарстві, комітет з питань політики та безпеки та ін.*

Отже, прості терміни-словосполучення використовуються найчастіше у правовій терміносистемі – їх нараховується (75 % термінів), а найменше використовуються складні терміни-словосполучення – (25 %).

Таблиця 2. Типи словосполучень за їхньою структурою

№ п/п	Тип словосполучення	Частотність вживання (%)
1.	Прості словосполучення	75 %
2.	Складні словосполучення	25 %
Разом		100 %

Отже, прості терміни-словосполучення використовуються найчастіше у правовій терміносистемі – їх нараховується (75 % термінів), а найменше використовуються складні терміни-словосполучення – (25 %).

Терміни-словосполучення диференційовано за типом синтаксичної будови словосполучення, граматичної моделі. Прості англійські правові терміни-словосполучення ЄС утворюються поєднанням слів таких лексико-граматичних категорій:

1) іменник + іменник (N+N):

Англ. *accession criteria, accession negotiation, accession partnership, accession process, accession treaty, applicant countries, fssociation agreement, asylum policy,*

block exemptions, community bridge, employment committee, food safety.

2) прикметник + іменник (A+N):

Англ. *equal opportunities, Mediterranean policy, agricultural policy, advisory committees, annual report, atmospheric pollution, democratic deficit, environmental liability, European Council, financial perspective.*

Українські двокомпонентні терміни ЄС утворені за такими моделями:

1. "прикметник +- іменник у Н. в. однини": Амстердамська угода, безперервний розвиток, гуманітарна допомога, економічна політика, електронна Європа, Європейська комісія, Європейська Конституція, Європейська Рада, Європейська угода, Європейський Конвент, Європейський конгрес, Європейський омбудсмен,

2. "прикметник + іменник у Н.в. множини": Копенгагенські критерії, Основоположні угоди, Петербурзькі завдання, Римські угоди, Транс'європейські мережі.

Таблиця 3. Синтаксичні способи утворення двокомпонентних термінів в українській мові

№п/п	Тип терміну	Частотність використання у %
1	Прикметник + іменник у Н. в. Однини	75 %
2	Прикметник + іменник у Н.в. множини	15 %
3	Іменник у Н.в. + іменник у Р.В. без прийменника	5 %
4	Іменник у Н.в. + іменник у Р.В. без прийменника	5 %
Разом		100 %

3. "іменник у Н.в. + іменник у Р.В. без прийменника": Архітектура Європи, Гімн Європи, глобалізація економіки, Декларація Шумана, День Європи, добробут тварин, доробок Співтовариства, Європа регіонів, Запобігання принцип, захист споживачів, Звіт Спаака, класифікація витрат, комітет регіонів, критерії вступу, критерії конвергенції (зближення), "МЕДА" програма, процедура консультації, процедура погодження, процедура співпраці.

4. "іменник у Н.в. + іменниково-прийменикова конструкція": право на участь, Комітет із зайнятості.

Отже, найчастіше використовуються синтаксичні типи юридичних термінів типу Прикметник +- іменник у Н. в. однини – 75 %, друге місце посідають терміни типу Прикметник + іменник у Н.в. множини – 15 %, а найменше використовуються юридичні терміни типу Іменник у Н.в. + іменник у Р.В. без прийменника – 5 % та Іменник у Н.в. + іменник у Р.В. без прийменника – 5 % термінів юридичної терміносистеми.

Таблиця 4. Класифікація термінів словосполучень за граматичними категоріями

№ п/п	Тип словосполучення	Частотність вживання (%)
1	іменник + іменник (N+N)	45 %
2	прикметник + іменник (A+N)	25 %
3	дієслово + іменник (V+N)	20 %
4	іменник + інфінітив (N+V(Inf.))	10 %
Разом		25 %

Отже, перший тип термінів-словосполучень використовується найчастіше у юридичній терміносистемі – їх нараховується (45 %), трохи менше використовуються другий тип термінів-словосполучень (25 %),

ще менше використовуються третій тип термінів-словосполучень (20 %), а четвертий тип термінів-словосполучень використовується найменше у юридичній терміносистемі права ЄС (10 %).

Трикомпонентні синтаксичні типи в англійській терміносистемі юридичних актів ЄС представлені такими моделями, які подані за спадною активністю:

1. Adj + Adj + N:

common commercial policy, common cultural heritage, common external tariff, common transport policy, European Energy Community, European Employment Strategy, European industrial capacity, European political awareness, European political cooperation, general European interest.

2. Adj + N + N:

common customs tariff, common defence policy, European arrest warrant, European research area, European security strategy, excessive government deficit, internal border controls.

3. N + N + N:

community action programme, community employment policy, crisis management operations, exchange rate movements, exchange rate variability.

4. N + Adj + N:

community legal instrument, community social policy, community structural measures.

Моделі трикомпонентних синтаксичних типів в українській фаховій мові подані за спадною активністю:

1. "прикметник + прикметник + іменник": економічний та монетарний союз, Європейська валютна (монетарна) система, Європейська грошова одиниця, Європейська економічна зона, Європейська космічна агенція, Європейська політична співпраця, Європейське Економічне Співтовариство, Європейський інвестиційний банк, Європейський інвестиційний фонд, Європейський монетарний (валютний) інститут, Європейський соціально-економічний комітет, Європейський соціальний фонд, Спільна транспортна політика, Спільна торговельна політика, Спільна сільськогосподарська політика, Спільна оборонна політика, Єдиний зовнішній тариф, Єдиний Європейський Акт, Європейський центральний банк.

2. "іменник у Н.в. + прикметник + іменник у Р.в.": Агенції Європейського Союзу, безпека харчових продуктів, громадянство Європейського Союзу, Договір з соціальної політики, Європа концентричних кіл, Європа різних швидкостей, Хартія основних прав, Суд Європейських Співтовариств, Рада Європейського Союзу, Організація північноатлантичного договору, Країни Вишеградської угоди, Комітет постійних представників.

Таблиця 5. Синтаксичні способи утворення трикомпонентних термінів

№ п/п	Тип терміну	Частотність використання у %
1	Прикметник + прикметник + іменник	65 %
2	Іменник у Н.в. + прикметник + іменник у Р.в.	15 %
3	Прикметник+ іменник у Н.в. + іменник у Р.в.	5 %
4	Іменник у Н.в. + іменник у Р.в. + іменник у Р.в.	5 %
5	Іменник у Н.в. + іменник у З.в. + іменник у Р.в.	5 %
6	Прислівник + прикметник + іменник у Н.в.	5 %
	Разом	100 %

3. "прикметник +- іменник у Н.в. + іменник у Р.в.":

Європейська політика сусідства, Європейська стратегія зайнятості, Європейський суд аудиторів, Європейський фонд розвитку, Правові інструменти Співтовариства.

4. "іменник у Н.в. + іменник у Р.в. + іменник у Р.в.": Політика в галузі підприємництва.

5. "прислівник +- прикметник + іменник у Н.в.": генетично модифіковані організми.

За синтаксичними ознаками розрізняємо:

1) безприйменникові сполучення слів, з'єднані способом керування:

Англ. White Papers, Own resources, Directions General, Globalisation of the economy, European Commission, European Movement, European Parties, Employment Committee, Economic and Social Committee, Treaty Establishing the European Community, European Coal and Steel Community, Social Policy Agreement.

Укр. Білі книги, Власні ресурси Генеральні директори Глобалізація економіки День Європи Європейська Комісія Європейський рух Європейські партії Європейський суд аудиторів Класифікація витрат Комітет регіонів Ніщцька угода.

2) прийменникові словосполучення:

Англ.: Day of Europe European Court of Auditors Classification of expenditure Committee of the Regions Treaty of Nice.

Укр.: Комітет із зайнятості, Комітет з економічних та соціальних питань, Угода про заснування Європейського Співтовариства, Європейське співтовариство з вугілля та сталі, Договір з соціальної політики.

Таблиця 6. Класифікація юридичних термінів-словосполучень за синтаксичними ознаками

№ п/п	Тип словосполучення	Частотність вживання (%)
1	Безприйменникові сполучення	75 %
2	Прийменникові сполучення	25 %
	Разом	25 %

Отже, безприйменникові терміни-словосполучення використовується найчастіше у терміносистемі юридичних актів ЄС – їх нараховується (75 %), а найменше використовуються прийменникові терміни-словосполучення – (25 %).

Терміни-словосполучення поділяються на три типи.

До першого типу належать терміни-словосполучення, компонентами яких є самостійні слова, які можуть вживатися окремо і які зберігають своє значення:

Англ.: accession criteria, accession negotiation, accession partnership, accession process, association agreement.

Укр.: Глобалізація економіки, Класифікація витрат, Процедура консультації

До другого типу відносяться такі терміни-словосполучення, які мають один із компонентів юридичний термін, а другий – загальнонавчованої лексики. Компонентами такого типу можуть бути два іменники, або іменник і прикметник. Цей спосіб утворення правових термінів більш продуктивний, ніж перший, де два компоненти є самостійними термінами:

Англ. equal opportunities, Founding treaties, Annual report, Atlantic Alliance, Block exemptions.

Укр. Монетарна політика Соціальний протокол

До третього типу відносяться терміни-словосполучення, обидва компоненти яких являються собою слова загальнонавчованої лексики і тільки спо-

лучення цих слів є терміном:

Англ. Mediterranean policy, agricultural policy, advisory committees, applicant countries, asylum policy, audiovisual policy, black Monday, black Wednesday, candidate countries, butter mountain.

Укр. безперервний розвиток, білі книги, зелені книги, захист споживачів, критерії вступу, спільний ринок, чотири свободи.

Таким чином, дослідивши структурний аналіз термінів правових актів ЄС на матеріалі англійської, французької, німецької та української мов. Серед структурних типів виявлено всі види термінів: прості,

складні, складені, аббревіатури та терміносполучення.

Класифікувавши юридичні терміни словосполучення за синтаксичними ознаками, можна поділити на безприймникові сполучення слів, з'єднані способом керування та приймникові сполучення слів. Безприймникові терміни словосполучення використовуються найчастіше у терміносистемі юридичних актів ЄС.

Перспективою дослідження є аббревіатура термінів в актах ЄС, а саме поділ за їх структурою в англійській, французькій, німецькій та українській мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамзатов М. Г. Техника и специфика юридического перевода: Сб. статей. – СПб., 2004. – 184 с.
2. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: [учеб. пособие для филол. спец. вузов] / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М.: Высш. шк., 1987. – 104 с.
3. Максименко Е. С. Национально-культурная специфика отраслевых терминсистем (на материале английской и американской юридической терминологии) / Е.С. Максименко. – Саратов: Научная книга, 2004. – 133 с.
4. Панкратова Е.А. Особенности межкультурной коммуникации специалистов юридического профиля / Е. А. Панкратова // Языки профессиональной коммуникации: Материалы международной научной конференции/ Отв. ред. Е.И. Голованова. – Челябинск, 2003. – С. 349 – 351.
5. Романченко В. І. Лінгвістичні аспекти становлення терміносистеми правових документів Європейського Союзу (на матеріалі німецької та шведської мов) [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / В. І. Романченко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2013. – 16 с.
6. Томсон Г. В. Немецкий язык. Курс юридического перевода (гражданское и торговое право) / Г. В. Томсон. – М.: МГИМО, 2004. – 172 с.
7. Чередищенко О. І. Євролект і проблеми його перекладу / О. І. Чередищенко. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/evrolect.htm>.

REFERENCES

1. Gamzatov M.G. The technics and particularity of juridical translation: Sat. articles. - SPb., 2004. - 184 p.
2. Golovin B.N. The linguistic foundations of the doctrine of terms: [Textbook. Allowance for philol. spec. Universities] / B. N. Golovin, R. U. Kobrin. – M.: Higher sch., 1987. – 104 p.
3. Maksimenko E. S. The national-cultural specificity of branch terminology (on the basis of English and American legal terminology) / E.S. Maksimenko. – Saratov: the scientific book, 2004. – 133 p.
4. Pankratova E.A. The peculiarities of intercultural communication between legal professionals/ E.A. Pankratova/Languages of Professional Communication: Materials of the International Scientific Conference/Obl. Ed. E.I. Golovanova. – Chelyabinsk, 2003. – P. 349-351.
5. Romanchenko V.I. The linguistic aspects of the formation of terms in EU legal acts (based on German and Swedish language) [Text]: dissertation of PhD in ph. science: 10.02.04 / V.I. Romanchenko; Kiev. Nat. University of Taras Shevchenko. – K., 2013. – 16 p.
6. Thomson G.V. German language. The course of legal translation (civil and commercial Law) / G. Thomson. – M: MGIMO, 2004. – 172 p.
7. Cherednichenko A.I. The Yevrolect and problems of its translation / O. I. Cherednichenko. – [Electronic resource] – Access: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/evrolect.htm>.

Структурный анализ терминов правовых актов ЕС (на материале английского, французского, немецкого и украинского языков)

А. Л. Гидора-Шышковская

Аннотация. В статье выделяются типы терминов правовых актов ЕС, устанавливаются термины и дифференцирования по типу их структуры, исследуются синтаксические способы образования двухкомпонентных терминов в украинском языке и классифицируются термины словосочетаний по грамматическим категориям и синтаксическим признакам.

Ключевые слова: типы терминов правовых актов ЕС, терминсистема, однословные термины, двусоставные термины, многокомпонентные термины.

The structural analysis of the terms of EU legal acts (based on English, French, German and Ukrainian languages)

A. L. Gidora-Shyshkovska

Abstract. The article is distinguished the types of terms of EU legal acts, determined the term-word combinations and differentiations by the type of their structure, explored the syntax methods of the formation of two-component terms in Ukrainian and classified the term-word combinations by grammatical categories and syntactic features.

Keywords: types of terms EU legal acts, term system, one-word terms, two-component terms, multi-type terms.

The evolution of pronominal constructions with 4 and more components in English

L. H. Hali

National Aviation University, Kiev, Ukraine

Paper received 25.03.17; Accepted for publication 01.04.17.

Abstract: The study deals with structural, functional, stylistic and genetic features revealed by the pronouns in their context formed by based on subordinate or coordinate connections between pronouns and other components of the 4- and more component structure. The frequency of usage and the nature of these connections are also taken as factors influencing the structure.

Keywords: *pronominal constructions, vector of connection, subordinate connection, coordinate connection, multi-component, ability to combine.*

With cognitive studios being dominated by anthropocentric approach, more and more attention is being paid to nominal parts of speech, namely the pronoun as its nature influences the functional and stylistic loading of the pronominal phrases. In turn, diversity of approaches to pronominal characteristics represented in traditional and modern linguistics makes it difficult to choose one of the theories proposed by D. Buring (pronoun should be considered as referential component), Charles Pierce, U. Weinreich, R. Wells (deictics), Z. Harris (discourse marker), C. Fillmore, R. Langacker (text-making components), L. Bloomfield (substitutes).

At the same time the recent interest in linguistics may be called a revival of Lucien Tesnière theory of valence [4]. Modern studies distinguish valence and combination within three aspects: 1) vector (one-vectored for valence, two-vectored for combination); 2) universality (valence is a type of combination); 3) realization (valence is just an opportunity, option, while combination is the actual realization of the opportunity) [1; 2; 3; 5].

Combining the approaches and urgent questions of modern linguistics special attention recent publications are concerning the problem of pronoun combination with other words (parts of speech or members of sentence) in different aspects: pragmatics level (G. Attardi, H.P. Grice, C. D. Mortensen), grammar level (D. Buring, N. Evans, E. Konig), syntactic level (A. Carnie, Z. S. Harris), diachronic studies (M. Leitinen).

The aim of this paper is to study the relations of pronoun within the multi-component structures, defining the types of structures and their development through the period of 18th-20th centuries. The subclasses of pronoun under study in this article do not include interrogative and relative ones because thorough analysis demands another type of publication.

The material of the study comprises four English novels from the 18th-20th centuries freely available on Internet sites: "Memoirs of a Cavalier" by Daniel Defoe, "A Study in Scarlet" by A. C. Doyle, "Firetongue" by Rohmer Sax.

The methods of our study involve both general scientific (description, deductive and inductive analyses) and special linguistic ones (contrastive, transformation and typological analyses, reconstruction technique, intermediate components analyses).

The course of the analysis is as follows:

1.) to find all the pronouns and referring to them words, thus defining the limits of the structure under study;

2.) identify the type of structures according to the number of components, vector of connection, functional loading if possible;

3.) compare and contrast the types through different stages of modern English languages.

The 18th century text revealed four types of multi-component structures with pronoun as one of the components. It is noteworthy that the multi-component structures comprise only demonstrative pronouns which form three 4-component and one 5-component structures, each of them being used only once.

The structure **Pr + Ving + Pr + V** represents extremely complicated type of connection and can be illustrated by the following example where all the elements referring to the pronoun are in bold:

*In this the justice of Providence seemed very conspicuous, that **these having pushed** all things by violence against the king, and by arms and force **brought** him to their will, **were** at once **both robbed** of the end, their Church government, and punished for drawing their swords against their masters, by their own servants drawing the sword against them; and God, in His due time, punished the others too [6].*

Another structure presented in the text of the 18th century is **(Pr + prep + N) + ( ) + V** where ( ) stands for subordinate clause referring to the pronoun under study. This is exemplified by:

***Those of foot that escaped got** into Bristol, and Waller, with the poor remains of his routed regiments, got to London <...> [6].*

In this type of structure pronoun *those* forms a semantically and syntactically indivisible unit with the noun *foot* with the help of preposition *of*. Next, this unit is expanded by subordinate clause *that escaped*. The last is the direct connection between the initial pronoun-noun unit which performs the function of the subject and the predicate of the sentence *got*. All the other words do not refer to the pronoun and are of no interest to us in this study.

The third type of the structure found in the text is **V + prep + (Pr + Pr) + ( )** where the pronoun *those* forms three types of connections: with another pronoun *all* forming a syntactically and semantically indivisible unit, with the subordinate clause *whom they had down* <...> referring to the pronoun-pronoun unit and the syntactical correlation between the verb *seize* which is the predicate with the help of preposition and pronoun-pronoun unit which is the object.

<...> and, following their blow, march to London, place regiments of foot at the Parliament-house door,

and, as the members came up, **seize upon all those whom they had down in a list as promoters of the settlement and treaty, and would not suffer them to sit** <...> [6].

Even more complicated structure with 5 components altogether, one of them being pronoun, is **(Pr + Pr) + prep + Pr + ( ) + V**:

Those few of us that had seen the wars, and would have made a short end of this for him, began to be very uneasy <...> [6].

In this structure demonstrative pronoun *those* has the first-level connection (the closest one) with pronoun *few* and altogether they form a connection with personal pronoun *us* with the help of preposition *of*. This 3-component unit is the subject of the sentence that coordinates with the sentence predicate *began to be uneasy*. Furthermore, the pronoun phrase is defined by the subordinate clause *that had seen the wars* being subordinate to it. So the demonstrative pronoun *those* has four-vector connection with other components of the structure.

The very existence of these structures may be explained by the style of the text itself, which belongs to what may be distinguished as “medieval wartime manuscripts” encoded in the personal memoirs. This type of writing is characterised by long sentences of complicated syntactic structure, abundance of subordinate clauses and non-finite constructions. Whether this was a feature of 18th century English, author’s style or stylistic means is yet to be studied.

These structures being used in the text (once each) are the evidence of pronoun ability to form multiple-compound relations within one utterance and reflect the tendency towards forming more complex structures within the text under study compared to the texts of modern English analysed further. Another consideration to be paid attention to is that all the pronouns forming such multi-component structures belong to demonstrative subclass. The components referring to the pronoun under study are of nominal nature, such as nouns, pronouns, verbs, subordinate sentences. This fact is explained by the nature of the pronoun that was developed in English as the article then involving the syntactical functions of the noun.

The 19th century multi-component structures number 8 types (6 types of 4-component structures and 2 types of five-component structures), all except one being found only once, all of them containing indefinite pronoun as the central pronoun.

The structure presented in the text under study twice is **V + (Adv + Pr) + prep + N**:

I'm not going to tell you much more of the case, Doctor [7].

You know a conjuror gets no credit when once he has explained his trick, and if I show you too much of my method of working, you will come to the conclusion that I am a very ordinary individual after all [7].

Syntactically and semantically indivisible unit represented by the adverb and pronoun functions as determining part for the noun and altogether being the object of the sentence are subordinate to its predicate expressed by the verb.

The next structures though each used only once in the text still are of great importance to our study because they prove the variety and diversity of the relations formed by pronoun. The first one (in random order) is **Adv + Aux +**

(Pr + Adv) + P.P.V. where P.P.V. stands for Past Participle form of the Verb (non-finite forms of the verb) and Aux for auxiliary, which we consider rather as a means of combining the words in analytical languages (such as English) than separate component of the structure.

If there was nothing else left to him, he could at least devote his life to revenge [7].

The structure **Adv + Aux + (Pr + P.P.V.) + V** can be called the invariant as it duplicates the general composition omitting the adverb but adding the infinitive as a part of complex object:

There is nothing left for me to hope for, or to desire [7].

Despite all the changed elements the grammatical composition is somewhat the same.

Another invariant is represented by the structure **Pr + Aux + (Adv + Pr) + prep + Pr**:

If they are too many for us we shall take two or three of them with us [7],

where instead of non-finite form of the verb the component referring to the pronoun-adverb unit is another pronoun, joined with the help of preposition. It is important to mention that only the indefinite pronoun here, like in other cases forms more three-vector connection with other components of the structure, whereas other pronouns being analyzed will show fewer connection.

The structure representing another multi-tiered scheme is **V + (Pr + Adv) + V**, where so far traditional unit of pronoun and adverb being the complex object thus coordinate to the predicate (the notional verb) is further defined by the non-finite form of the verb (the Infinitive):

I have as much more to add to it [7].

The 19th century text is also the source of 5 component structures (one component being pronoun) which can be explained by the genetically inherited function of pronoun to perform as a noun, thus forming the connections with all other parts of speech serving as attributes (adjective, numeral, determiner, pronouns). These structures are **(Pr + conj + Det + (Adj + Pr)) + Aux + Pr**:

<...> *me and that little un are all that's left o' twenty-one people* [7]

and **N + prep + (Num + Adj + Pr) + prep + N**:

He came here with his victim in a four-wheeled cab, which was drawn by a horse with three old shoes and one new one on his off fore leg [7].

In each case connection formed between pronoun and each of the components is initial to the very pronoun thus forming multi-tiered pyramids of syntactically and semantically indivisible units.

So the 19th century English text also illustrates the formal ability of pronoun to be combined with three or more components within the pronominal dependent structure, although statistically these types of grammar constructions are not very common in language. Another important feature is that all the structures use only one subclass of pronoun, namely indefinite, just like 18th century texts use only demonstrative. The components referring to the pronoun can be defined as nominal group (adjective, pronoun, determiner, numeral and verb in subordination or coordination), or verbal group (adverb).

The 20th century constructions consisting of 4 and more components comprise 12 types (11 of them for indefinite pronouns and 1 for possessive). Out of 12 con-

structions formed by indefinite pronoun there is a structure **N + (Aux + (Pr + Pr) + prep + N)** which multiple usages (4 times) stress the emphatic functional loading and the stylistic means of parallelism:

Instinct told him that the pretty girl with whom Ormuz Khan was deep in conversation could be none other than Phil Abingdon, but the identity of her companion he could not even guess. On the other hand, that this poisonously handsome Hindu, who bent forward so solicitously toward his charming travelling companion, was none other than the dreaded Fire-Tongue, he did not doubt [8].

The syntactically and structurally similar structure **Pr + (Aux + (Pr + Pr) + prep + N)** used within the same discourse serves the same functions as aforementioned constructions:

This proved to be none other than Phil Abingdon's elderly companion [8].

Another structure used more than once, namely twice in the 20th century text, is **Adv + Pr + ( ) + V**:

Only one who has heard it can understand and appreciate all it means [8].

Only one who knew him very well could have detected the fact that anxiety was written upon that Sioux-like face [8].

It should be noted that this structure performs functions quite different from the one defined in the previous case, as the sentences belong to different parts of the text, and thus it is not a stylistic means but rather a figure of speech used by the author reflecting the of structures available in the English language and so making the language in the text more varied.

Invariant structure is **Adj + Pr + ( ) + V** where adjective substitutes the adverb is pretty much the same from the point of view of grammar, functional loading and style:

A low carved table, the only one which the apartment boasted, displayed an excellent English breakfast laid upon a spotless cover [8].

The construction **V + prep + Pr + (Pr + Pr)**, found in the text only once, represents the interrelations existing between possessive pronoun *his* that firstly forms a syntactically and semantically indivisible unit with another pronoun *own* (Pr + Pr) and at the same time with the pronoun *both* Pr + (Pr + Pr), altogether being subordinate to the verb with the help of conjunction **V + prep + Pr + (Pr + Pr)**:

Paul Harley discovered her little gloved hand to lie clasped between both his own [8].

Next construction consisting of 4 components is **N + Pr + prep + N + V** in which every component has a primary connection with demonstrative pronoun and only then having formed a unit they go on expanding with other elements:

For presently at a fork in the road he saw that the driver of the limousine had swung to the left, taking the low road, that to the right offering a steep gradient [8].

The following structures are analyzed in random order, each one being used in the text only once.

(Adv + Pr + prep + N) + V represents the adverbial modifier expressed in its core by the indefinite pronoun forming two vectors of connection with defining adverb and noun as a part of syntactically and semantically indi-

visible unit and then being in subordinate connection with the predicate of the sentence expressed by the verb:

The boy departed, grinning, and little more than half an hour later a respectable-looking man presented himself at Savoy Court, inquiring of the attendant near the elevator for the apartments of "his excellency," followed by an unintelligible word which presumably represented "Ormuz Khan" [8].

V + (Pr + Pr + prep + Pr) represented by *Although he recognized that he was taking desperate chances, he inspected each one of them closely* [8] shows the coordinate connection between the predicate of the sentence expressed by the verb and its object expressed by the sequence of pronouns in semantic and syntactic sense undivisible.

Pr + (Aux + Adv + Pr + prep + .. + N) is a highly complex structure where 3 different components have the connection with the pronoun in the core:

Indeed, on close inspection, I saw that it was little more than a thin curtain of water, partly concealing what looked like the entrance of a cave [8].

In this case pronoun *more* is a part of compound nominal predicate where auxiliary is a means of expressing the relation in analytical language. Thus as a part of predicate it has a coordinate connection with the subjects of the sentence expressed by the personal pronoun *it*. On the other hand the pronoun under study is further defined adverbial phrase. Still on the other vector of valence there is the part of noun phrase which syntactically and semantically can not be split from the core pronoun.

The structure in *"Then," continued Innes, "there is something else which you should know* [8] can be represented in **Adv + (Aux + Pr + Adv) + ( )** formula while *And is this positively all you remember?*[8] having the same components (parts of speech) organised syntactically in a different way forms the **Pr + Aux + (Adv + Pr) + ( )** type of structure. The reverse word order in the initial example is determined by the grammar structure common for the interrogative sentences in English and can not be defined as a relevant factor influencing the composition of the utterance represented in the formula.

The exquisite usage of these types of constructions still shows that such kind of multiple level organization exists and can be used in modern English with the pronoun being the centre of this part of the structure.

Altogether the text of the 20th century showed more diversity speaking of pronominal constructions, namely: 1) pronouns forming the multi-component structures belong to different subclasses; 2) the structures involve both connection with the adverb and the subordinate clause, while aforementioned analysis of 18th and 19th century texts revealed the tendency to choose one of these; 3) stylistic importance of complex constructions is clearly shown by frequent usages and more obvious stylistic loading of parallel structures.

Noteworthy is the fact that with each century the variety of possibly used constructions is widened with new junctions.

The results of the study assume that the initial potency of pronouns to set connections with other words (parts of speech) revolutionized from the initial genetic-based functions of substituting the nominal parts of the speech to the more advanced functioned developed in the process

of speech evolution, such as deictic and anaphoric functions, emphasis, logical stress, and other stylistic means which help to organize the utterance according to the aim of the author.

Concluding the results presented in the study we can state that ability to form multi-vector connection is not limited by some pronouns only and definitely varies from period to period and from author to author which may be the object of further studies.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / Іван Романович Вихованець. — К. : Наукова думка, 1988. — 256 с.
2. Орендарчук О. Л. Валентнісні відношення дієслів тематичної групи «чуттєвої сфери» в контрактивному аспекті (на матеріалі англійської та української мов) : дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.17 / Оксана Леонідівна Орендарчук. — К., 2010. — 222 с.
3. Степанова М. Д. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке / М. Д. Степанова, Г. Хельбиг. — М. : Высшая школа, 1978. — 259 с.
4. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Люсьен Теньер. — М. : Прогресс, 1988. — 656 с.
5. Buring D. Binding theory / Daniel Buring. — Cambridge University Press, 2005. — 281 p.
6. Defoe D. Memoirs of a Cavalier [Електронний ресурс] / Daniel Defoe. — Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/cache/epub/12259/pg12259.html>
7. Doyle A. C. A Study in Scarlet [Електронний ресурс] / Arthur Conan Doyle. — Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/244/244-h/244-h.htm>
8. Sax Rohmer. Fire-Tongue [Електронний ресурс] / Rohmer Sax. — Режим доступа : <http://www.gutenberg.org/files/1159/1159-h/1159-h.htm>

REFERENCES

1. Vyhovanets I. R. Parts of speech in semantic and grammar aspects / I. R. Vyhovanets. — Kiev : Naukova Dumka, 1988. — 256 p.
2. Orendarchuk O. L. Valency of the verbs of the semantic group of “the sensual sphere” in the contrastive aspect (based on the material of English and Ukrainian languages) : manuscript for PhD in linguistics 10.02.17 / O. L. Orendarchuk. — Kiev, 2010. — 222 p.
3. Stepanova M. D. Parts of speech and the problem of valence in modern German / M. D. Stepanova, H. Helbig. — Moscow : Vysshaya shkola, 1978. — 259 p.
4. Tesniere L. The Elements of Structural Syntax / Lucien Tesniere. — Moscow : Progress, 1988. — 656 p.

Эволюция 4-х и более компонентных конструкций с местоимениями в английском языке

Л. Г. Галий

Аннотация: Данная работа рассматривает структурные, функциональные, стилистические и генетически-обусловленные особенности местоимений, которые раскрываются в окружении из подчиненных и сочиненных связей между самими местоимениями и другими компонентами в 4х и более компонентных конструкциях. Частота использования и природа связи выделяются как фактора влияния на структуру конструкций.

Ключевые слова: местоименные конструкции, направленность связи, сочиненная связь, подчиненная связь, многокомпонентный, способность к соединению.

Concept *Bullying* in Juvenile Fantasy Prose: Cognitive Discursive Approach

N. I. Ivanotchak

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Paper received 16.04.17; Accepted for publication 20.04.17.

Abstract. The article deals with the concept BULLYING in juvenile fantasy prose. The relevance of the research is determined by the cognitive discursive perspective within the activity-based approach to language, which addresses the intersubjective meaning construal in discourse. By means of componential analysis the logical notion *bullying* is researched. Using the cognitive discursive interpretation, the conceptual features of the concept BULLYING are determined.

Keywords: *bullying, empathy, cognitive discursive approach, componential analysis, cognitive discursive interpretation.*

Introduction and Literature Review. The anthropocentric approach to language aims to assess reality through an exclusively human perspective, to reveal concepts as mental representations and to research the means of their verbalization. As an important indicator of social competence and the essential component of emotional intellect, empathy is now in focus of multidisciplinary research [15, 16]. From a cognitive linguistic perspective, empathy emerges as a conceptual domain which incorporates empathically marked and unmarked concepts, including BULLYING.

The **relevance** of the research is determined by the cognitive discursive perspective within the activity-based approach to language, which addresses the intersubjective meaning construal in discourse. The research of BULLYING verbalization in juvenile fantasy prose is also significant due to its common occurrence in this highly didactic prose.

Cognitive discursive (communicative) approach views concepts through their verbalization in discourse where cognitive and communicative features are synthesized. It suggests effective methods of conceptual analysis such as inference prediction analysis, modus modeling, cognitive discursive interpretation etc. [2, 3, 4], viewing a concept as “filling a language form with meaning in the process of discursive interaction” [2, 5].

The systematization of distinctive features of an entity is performed by determining its logical notion [3], i.e. by means of componential or definitional analyses. All the other modi of a concept can be revealed in discourse only [4].

Objectives. The study was aimed at

1. Determining the conceptual features of the logical notion *bullying*
2. Determining additional conceptual features of *bullying* by means of juvenile fantasy prose discourse analysis.

The research is performed on the basis of lexicographic sources (encyclopedic and explanatory dictionaries of the contemporary English language such as Macmillan English Dictionary for Advanced Learners; Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary; The Oxford Universal Dictionary etc.) and juvenile fantasy books by K. S. Lewis “The Chronicles of Narnia”, J.K. Rowling “Harry Potter”, J. R. R. Tolkien “The Lord of the Rings” and “The Hobbit”, 6 441 total pages.

Methods and Procedures. The content of a concept partially reveals through the semantics of the corresponding means of its verbalization. This approach to linguistic research follows the path from semantics to concept and language is viewed as the key to understanding concepts.

Componential analysis attempts to reduce meaning to its smallest components. Each lexical semantic variant or sememe may be subdivided into smaller components of meaning (semes). A seme is an elementary unit of meaning of a word.

According to the method suggested by V.V. Levytskyy [1, p. 167] we determined the weight, status and hierarchy of semes in the vocabulary definition. To determine the weight of a component we use the following formula: $W = ((n + 1) - r) / n$, where W – component weight, n – number of components, r – component rank. W value can range from 0 to 1.

For example, the weight of component *behaviour* in the vocabulary definition of *bullying* according to *MEDAL* will be as follows: $W = [(n+1) - r] / n = [(4+1) - 1] / 4 = 1$.

Using this formula we determined the weight of each component according to the vocabulary data. If a component is not found in the dictionary its weight according to this dictionary is assumed as 0. Then, for further data evidence, the following formula is used: $W_m = [W_1 + W_2 + \dots + W_n] / n$, de W_m – average weight of a component, $W_1, W_2 \dots W_n$ – weight of components in the first, the second, n – dictionary, n – number of dictionaries (Table 1).

Table 1: Component weight of lexeme «*bullying*»

	MEDAL	OUD	LDCE	CALDT	CED	MWCD	Wm
behaviour	1	0	0	0	0	0	0.16
frighten	0.83	0	0.57	0.75	0	0	0.35
hurt	0.66	0	0.42	1	0	0	0.35
small	0.33	0	0	0.25	0	0	0.09
weak	0.16	0.14	0.14	0	0.67	0.25	0.22
use	0	1	1	0	0	0	0.33
strength	0	0.85	0.85	0	0	0	0.28
influence	0	0.71	0	0	0	0	0.1
harm	0	0.57	0	0	0	0	0.09
intimidate	0	0.42	0	0	1	0	0.23
habitually	0	0	0	0	0	1	0.16
cruel	0	0	0	0	0	0.75	0.13
power	0	0	0.71	0	0	0	0.12
somebody	0.5	0.28	0.28	0.5	0.33	0.5	0.39

Findings and Discussion. Bullying is defined as habitual and deliberate aggressive behavior aimed at intimidation, threat or abuse [16, p. 793].

In the definition of *bullying* dominant semes are *frighten*, *hurt*, *somebody*, *strength* and *intimidate*:

Dudley’s favorite punching bag was Harry, but he couldn’t often catch him. [14, p. 20]

The others who thought she was telling a lie, and a silly lie too, made her very unhappy. The two elder ones did

this without meaning to do it, but Edmund could be spiteful, and on this occasion he was spiteful. He **sneered and jeered** at Lucy and **kept on asking** her if she'd found any other new countries in other cupboards all over the house. [9]

For deep down inside him he liked **bossing and bullying**; and, though he was a puny little person who couldn't have stood up even to Lucy, let alone Edmund, in a fight, he knew that there are dozens of ways **to give people a bad time** if you are in your own home and they are only visitors. [9]

Though *semes* *habitually* and *behavior* are not dominant, they are important characteristics of BULLYING, revealing its active, long-term and systematic essence. In the above mentioned examples the phrases *to give people a bad time*, *punching bag* indicate bullying, while its consistency is emphasized with the adverb *often*, the adjective *favorite*, the phrase *keep on* and stylistic reiteration *sneered and jeered*.

Bullying, which is also expressed in this context with its direct nomination (*bullied*), manifests itself in aggressive behavior, intimidation, humiliation etc. Both in discourse and in multidisciplinary studies bullying is opposed to empathy. While including the cognitive component of empathy (the ability to assess and predict the feelings and motives of others), bullying is characterized by the absence of its emotional part. Thus, this understanding does not provoke any emotional response. According to the componential analysis, the cognitive features of bullying are «aggression», «intimidation», «humiliation», and «behaviour». But in discourse additional conceptual features are revealed. The lexical and grammatical means of BULLYING actualization are as follows:

1. lexeme of the concept name and its synonyms (*bossing, bullying, clouting*)

He'd spent his life being clouted by Dudley, and bullied by Aunt Petunia and Uncle Vernon; [14, p. 57]

... and, though he was a puny little person who couldn't have stood up even to Lucy, let alone Edmund, in a fight, he knew that there are dozens of ways to give people a bad time if you are in your own home and they are only visitors. [9]

This example also reveals one more cognitive feature of BULLYING - "weakness and cowardice" of a bully.

2. lexemes denoting physical force (*hit, punch, kick*)

Exactly why Dudley wanted a racing bike was a mystery to Harry, as Dudley was very fat and hated exercise — unless of course it involved punching somebody. Dudley's favorite punching bag was Harry, but he couldn't often catch him. [14, p. 32]

He wore round glasses held together with a lot of Scotch tape because of all the times Dudley had punched him on the nose. [14, p. 20]

...if he was really a wizard, why hadn't they been turned into warty toads every time they'd tried to lock him in his cupboard? If he'd once defeated the greatest sorcerer in the world, how come Dudley had always been able to kick him around like a football? [14, p. 57]

He at once decided to get into it himself - not because he thought it a particularly good place to hide but because he wanted to go on teasing her about her imaginary country [9]

The above mentioned examples demonstrate "consistency" of BULLYING (*favorite, all the times, as usual, every time, always*)

3. lexeme *gang*, implicating the feature «organized»

Dudley's gang had been chasing him as usual when, as much to Harry's surprise as anyone else's, there he was sitting on the chimney. [14, p. 37]

Everybody knew that Dudley's gang hated that odd Harry Potter in his baggy old clothes and broken glasses, and nobody liked to disagree with Dudley's gang. [14, p. 42]

"Publicity" (*surrounding watchers laughed, everybody knew*) and "coordination" also manifest in the following examples:

The rest of them were all quite happy to join in Dudley's favorite sport: Harry Hunting. [14, p. 43]

He was usually the one who held people's arms behind their backs while Dudley hit them. [14, p. 35]

Many of the surrounding watchers laughed, Sirius and Wormtail included, but Lupin, still apparently intent on his book, didn't, and neither did Lily. "You think you're funny," she said coldly. "But you're just an arrogant, bullying toerag, Potter. Leave him alone." [13, p. 647]

This example illustrates cognitive feature of BULLYING in terms of its agent (*arrogant, spoiled, pampered*), which is elaborated (*the biggest and stupidest of the lot*) in the following contexts:

Harry was glad school was over, but there was no escaping Dudley's gang, who visited the house every single day. Piers, Dennis, Malcolm, and Gordon were all big and stupid, but as Dudley was the biggest and stupidest of the lot, he was the leader. [14, p. 31]

What would spoiled, pampered, bullying Dudley have been forced to hear? ... [13, p. 30]

Malfoy was being absolutely foul to a first year back there, I swear I'm going to report him, he's only had his badge three minutes and he's using it to bully people worse than ever ... [13, p. 97]

The latter example characterizes the agent of BULLYING as the one abusing power.

BULLYING calls forth negative emotional response (*upset or angry*) and is a wrongful behavior which deserves revenge (*he got his revenge*):

... when he, Harry, had been upset or angry ... chased by Dudley's gang, and the very last time Dudley had hit him, hadn't he got his revenge, without even realizing he was doing it? Hadn't he set a boa constrictor on him? [14, p. 58]

The following example illustrates such a feature of the object of BULLYING as "social inferiority", "physical inability to resist":

"They were all bullyin' him, Hermione, 'cause he's so small!" said Hagrid. [13, p. 691]

Conclusions. According to the cognitive discursive interpretation of the contexts, the cognitive features of BULLYING are «provoking negative emotional response», «wrongfulness», «publicity», «consistency», «coordination», «abuse of social or physical power», «arrogance of the agent», «aggression», «intimidation», «humiliation», «behaviour».

REFERENCES

1. Левицкий В. В. Семасиология: монография для молодых исследователей / В. В. Левицкий. – Изд. 2., исправл. и доп. – Винница: Нова Книга, 2012. – 680 с.
2. Мартынюк А.П. Опыт модусного моделирования концепта (на примере концепта CELEBRITY / ЗНАМЕНИТОСТЬ, актуализированного в англоязычном газетном дискурсе) [Электронный ресурс]/А. П. Мартынюк // Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. сб. науч. тр. / Ред. И. С. Шевченко, В. И. Карасик. – Направление «Филология». – № 1. – 2010(б). – С. 93-100. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>
3. Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование : лингвокогнитивный аспект : Монография / Е. И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с.
4. Никитин М. В. Развернутые тезисы о концептах / М. В. Никитин // Вопросы когнитивной лингвистики. - №1 (001). – 2004. – С. 53–64.
5. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: Колективна монографія /Під заг. ред. І.С. Шевченко. – Харків: Константа, 2005. - С. 105-117.
6. CALDT – Cambridge Advanced Learner’s Dictionary and Thesaurus
7. CED – Collins English Dictionary <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/>
8. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English <http://www.ldoceonline.com/dictionary/>
9. Lewis C. S. The Chronicles Of Narnia / Clive Staples Lewis. <https://ia601703.us.archive.org/34/items/TheChroniclesOfNarnia/The%20Chronicles%20of%20Narnia.pdf>
10. MEDAL – Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (International Student Edition). – Oxford: Macmillan Education, 2006 – 1692 p.
11. MWCD – Merriam-Webster’s Collegiate Dictionary (11th Ed.) – Springfield: Merriam Webster Inc., 2003 – 1623 p.
12. ODBWE – Oxford Dictionary of British and World English <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/>
13. Rowling J.K. Harry Potter and the Order of Phoenix. / J. K. Rowling. – N.Y.: Arthur A. Levine/Scholastic Books, 2003. – 766 p.
14. Rowling J.K. Harry Potter and the Sorcerer’s Stone. / J. K. Rowling. – N.Y.: Arthur A. Levine/Scholastic Books, 1998. – 309 p.
15. Stanger N. Put Yourself in Their Boots: Effects of Empathy on Emotion and Aggression / Nicholas Stanger, Maria Kavussanu, and Christopher Ring // Journal of Sport & Exercise Psychology. – Birmingham: 2012. – Vol. 34. pp. 208-222.
16. Stavrinides P. Bullying and Empathy: A Short-Term Longitudinal Investigation. / P. Stavrinides, S. Georgiou, V. Theofanous // Educational Psychology. – 2010. – Vol. 30 (7). – pp. 793-802.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Levytskyy V. V. Semasiology: a monograph for young researchers / V. V. Levytskyy. – Ed. 2, corr. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2012. – 680 p.
2. Martyniuk A. P. A Case of the Modus Modelling of a Concept (based on the concept celebrity, actualised in modern english newspaper discourse). Cognition. Communication. Discourse / Ed. I. S. Shevchenko, V. I. Karasik «Philology». – № 1. – 2010(b). – P. 93-100. – Access : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>
3. Morozova E. I. Lie as a Discourse Phenomenon : Linguistic and Cognitive Aspects: Monograph / E. I. Morozova. – Kharkov : Ekograph, 2005. – 300 p.
4. Nikitin M. V. Extended theses on Concepts / М. В. НИКИТИН // Issues in Cognitive Linguistics. - №1 (001). – 2004. – P. 53–64.
5. Shevchenko I. S. Cognitive and Pragmatic Study of Discourse // Discourse as a Cognitive and Communicative Phenomenon: Collective monograph /Ed. by I.S. Shevchenko. – Kharkiv: Konstanta, 2005. - P. 105-117.

Концепт БУЛЛИНГ в англоязычной детской прозе жанра фэнтези: когнитивно-дискурсивный подход Н. И. Иванотчак

Аннотация. В статье анализируется концепт BULLYING / БУЛЛИНГ в англоязычной детской прозе жанра фэнтези. Актуальность такого исследования определяется его когнитивно-дискурсивным подходом в рамках деятельностного толкования концепта. С помощью компонентного анализа исследуется логическое понятие *буллинг*. Используя методику когнитивно-дискурсивной интерпретации, определены концептуальные признаки концепта BULLYING / БУЛЛИНГ.

Ключевые слова: буллинг, эмпатия, когнитивно-дискурсивный подход, компонентный анализ, когнитивно-дискурсивная интерпретация.

Загальні принципи перекладу архаїчної лексики

Т. А. Ласінська

Кафедра теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: taja.russ@list.ru

Paper received 23.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Анотація: У статті висвітлено питання особливостей відтворення архаїчної лексики англійської мови в українських перекладах, з урахуванням лексико-семантичних та стилістичних особливостей мов оригіналу та перекладу, а також дослідження основних тенденцій сучасних підходів до розв'язання завдань перекладу лексики історично маркованого прошарку.

Ключові слова: архаїзми, обсолетизована лексика, застаріла лексика, історизми, архаїчна лексика, переклад історизмів та архаїзмів.

Вступ. Виступаючи елементами відображення реальної дійсності минулого, архаїзми відіграють важливу роль в тексті. Вони належать до різних тематичних груп, функціональних сфер вживання та ін., що формує особливий історичний фон твору. Переклад текстів з архаїчною лексикою викликає проблему досягнення адекватності при відтворенні вихідної одиниці та відтворенні її експресивно-змістовної та історично-культурної національної конотації.

Короткий огляд публікацій. Згідно з дослідженнями класиків теорії перекладу, загальним принципом відтворення архаїзмів є врахування особливостей впливу лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів на семантичне значення вихідної одиниці (В. Н. Комісаров, Б. В. Хохел, Ю. А. Найда) Способи перекладу архаїзмів не є універсальними. Це загальновідомі способи – транскрипція, транслітерація, калькування, різні перекладацькі трансформації. Як правило, архаїзми відтворюються в мові перекладу за допомогою транслітерації або транскрипції (А. П. Мельник, В. К. Ланчиков, В. М. Ослопова) Якщо цього не дозволяє зробити семантика лексичної одиниці в тексті-оригіналі, застосовується переклад за допомогою еквіваленту. Деякі архаїзми можуть потребувати зміни форми або пояснення у перекладі – в цьому випадку застосовуються різні перекладацькі трансформації (Є. Н. Мешалкіна, О. В. Юдіна, Л. П. Яцевич).

Мета. Метою цієї розвідки є дослідження теоретичних підґрунть методів перекладу, які найбільше сприяють збереженню національно-культурного та історичного колориту в перекладі.

Матеріали та методи. Методологічною основою дослідження слугували теоретичні міркування й погляди А. Б. Кам'янець, В. Н. Комісарова, Є. Н. Мешалкіної, А. П. Мельника, Т. І. Комарової, В. К. Ланчикова), що дозволило визначити основні тенденції сучасної теорії перекладу щодо відтворення історично маркованої лексики. В основному залучено описовий та зіставний методи дослідження.

Результати і їх обговорення. Завданням перекладача, на думку В. Н. Комісарова, є виконання двох етапів перекладу: перший – опрацювати вихідний текст, тобто зрозуміти його значення, виявити час створення або, іншими словами, отримати якомога більше інформації з нього; по-друге – після того, як опрацьовано вихідний текст, постає необхідність у відборі мовних засобів для тексту-перекладу [1, с. 189–192]. При вилученні інформації з вихідного

тексту основною проблемою, з якою стикається перекладач, є відмінність між мовою тексту-оригіналу та тексту-перекладу у зв'язку із застарілістю першого тексту. Тому основним для початку є виявлення епохальної приналежності тексту та часу його написання. Однак при цьому слід враховувати, що вихідний текст теж може містити архаїчні слова, а тому навіть якщо виявити час створення тексту, залишиться проблема виділення значення всіх архаїчних слів у тексті. Відбір мовних засобів при перекладі вимагає від перекладача подолання мовного та історичного бар'єрів. Услід за В. Н. Комісаровим ми пропонуємо використовувати для відбору мовних засобів одну з наступних стратегій перекладу: архаїзацію, вилучення, нівелювання чи модернізацію.

Архаїзація традиційно сприймається як перекладацький прийом, характерний саме при відтворенні історично маркованої лексики. А. П. Мельник вважає, що архаїзація орієнтована на культуру оригіналу, але завдання перекладача – відтворити в перекладі культурні особливості тексту-оригіналу за допомогою еквівалентів та аналогів в мові перекладу [2, с. 176]. На думку науковця, в основі архаїзації лежить принцип аналогії, який означає взаємодію між двома культурами.

Спочатку переклад за допомогою архаїзації використовувався без попереднього філософського осмислення. Він виступав природним спонтанним процесом. Прикладом такого перекладу може слугувати переклад Біблії в епоху Реформації. У цей час реформатори ставили за мету популяризувати Святе Письмо серед населення, тому в тексті Біблії використовувалась лексика простого люду.

У перекладацькій практиці ідеї архаїзації викладені в роботах відомого філософа та богослова Фрідріха Шляєрмахера (1768–1834). В одній зі своїх робіт “Про різні способи перекладу” (1813) Ф. Шляєрмахер зазначає, що завдання перекладача – через переклад наблизити автора до читача або читача до автора [3, с. 8]. Крім того, він зазначає, що важливим є збереження самотності вихідного тексту, тобто, як пише Ф. Шляєрмахер, за перекладом з англійської читач повинен впізнавати англійську.

Стратегія архаїзації, на думку Б. Хохела, сприяє відтворенню в перекладі стилістичної складової історичного тексту [5, с. 152–171]. “Зістарюючи” текст, перекладач прагне не лише передати його зміст, а й зберегти історичний колорит тексту-оригіналу.

У сучасному мовознавстві прийнято поділяти архаїзацію на цілісну та умовну [5]. У статті “Історична стилізація в синхронічному художньому перекладі” В.К. Ланчиков пропонує розуміти під цілісною архаїзацією повну передачу мовленнєвого узусу минулої епохи та національно-культурного колориту [5, с. 119]. Ми розуміємо цілісну архаїзацію як спрямованість перекладу на максимально точне відтворення вихідного тексту з дотриманням лексико-семантичних, граматичних та стилістичних особливостей тексту-оригіналу. Однак слід зауважити, що цілісна архаїзація рідко застосовується в перекладацькій практиці (В. М. Ослопова, О. В. Бакулев [6]). Це пов’язано з тим, що відстань між епохами може бути суттєвою, а тому відтворити мовленнєвий узус минулого, зокрема – лексику, яка вже вийшла зі вжитку, майже неможливо без застосування перекладацьких трансформацій чи “осучаснення” вихідного тексту.

Розгляньмо приклад архаїзації лексичної одиниці: *Anne had been a fortnight at Green Gables before Mrs. Lynde arrived to inspect her. Mrs. Rachel, to do her justice, was not to blame for this. A severe and unseasonable attack of grippe had confined that good lady to her house ever since the occasion of her last visit to Green Gables* [7, р. 80]. – *Цілих два тижні прожила Енн у Зелених Дахах, і ось нарешті пані Лінд завітала, щоб як слід її роздивитися. Втім, виправдаймо пані Рейчел – вона була в цьому не винна. Тяжкий грип, незвичний у цю пору року, замкнув поважну пані-добродійку вдома ще після її останнього візиту до Зелених Дахів* [8, с. 67]. Упродовж століть український народ використовував дві основні форми звертання: типову українську форму звертання *добродію* і західнослов’янську *пане, пані, Добродію, добродійко* – специфічно українське шанобливо ввічливе звертання як до знайомого, так і до незнайомого, в семантиці якого спостерігається історична та культурна маркованість. У результаті перекладачці вдалося відтворити атмосферу оригіналу та зробити текст зрозумілим для українського читача.

На відміну від цілісної архаїзації, умовна архаїзація не передбачає відтворення мовленнєвого узусу конкретної епохи, але націлена на відтворення історичного колориту. Тобто задачею перекладача є історизація або архаїзація тексту таким чином, щоб читач зрозумів текст, але відчув відстань між часом створення оригіналу та перекладу, тобто відстань між минулим та сьогоденням. Для створення відчуття історичного минулого перекладач може використовувати архаїзми, але не переважуючи ними текст.

Отже, архаїзація як стратегія перекладу спрямована на досягнення історизації тексту. Є. Н. Мешалкіна зазначає, що досягнення адекватності перекладу при архаїзації досягається шляхом відмови від збереження часової дистанції між вихідним текстом та текстом перекладу [9].

Таким чином, архаїзація як спосіб перекладу дозволяє відтворити історичні та культурні стереотипи та образи.

Вилучення належить до лексико-граматичних трансформацій і застосовується у випадку наявності мовних одиниць, які відсутні в мові перекладу, але містять імплікативні смисли, для передачі яких необ-

хідно змінити перекладну лексичну одиницю. А. О. Борисова розглядає вилучення як перекладацьку трансформацію, в результаті якої в тексті перекладу вилучається лексична одиниця, присутня в тексті оригіналу [10].

Суть вилучення, як і будь-якого іншого способу перекладу – віднайти еквівалент в мові перекладу. Вилучення слід застосовувати до перекладу історизмів та архаїзмів тоді, коли вихідна лексична одиниця містить надлишкову інформацію, перенесення якої у переклад призведе до порушення цілісності та логічності перекладеного тексту. І. М. Клименко зауважує, що вилученню підлягають ті елементи, які дублюються в тексті оригіналу [11, с. 6].

Розгляньмо наступний приклад: *“After that there gallop from Temple Bar, old lady, I won't trust your forelegs till I get you on the level,” said this hoarse messenger, glancing at his mare* [12]. *Temple Bar* – це ворота, які залишилися від стіни, яка відділяла Сіті від Вестмінстера. Ворота були знесені у 1878 році. В перекладі застосовано вилучення терміну *bar* – *застава*: *Після такої скачки від самого Темплу (в давнину на головних вулицях, які вели до Сіті, були облаштовані застави)* [13, с. 5]. Оскільки далі в реченні є мова про застави, використання його призвело б до повтору, тому перекладач вилучає слово, відтворюючи слово за допомогою транскрибування.

Отже, вилучення є одним зі способів перекладу історизмів та архаїзмів у випадку наявності надлишкової інформації в лексичній одиниці оригіналу або перекладу.

Нівелювання як спосіб перекладу рідко використовується в перекладацькій практиці. Науковці (Ю. А. Найда [14], Л. П. Яцевич [15]) вважають, що краще віддати перевагу архаїзації або модернізації, розглядаючи історизми та архаїзми як лексичні одиниці, які обов’язково потрібно реалізувати в тексті перекладу, оскільки вони є носіями важливої національно-культурної інформації. Підтримуючи позицію щодо важливості історизмів та архаїзмів в тексті, Ю. А. Найда зауважує, що вони є відображенням комунікативного наміру автора, а тому нівелювання їх в перекладі призведе до втрати змісту оригіналу [14].

Нівелювання проявляється у тих випадках, коли перекладач ігнорує елементи тексту-оригіналу, які несуть важливу смислову інформацію.

Проти використання нівелювання при перекладі архаїзмів виступає Т. І. Комарова [16]. Вона зауважує, що історизмам та архаїзмам характерні конотації та асоціації, а тому, ігноруючи їх в перекладі, ми втрачаємо експресію в тексті перекладу.

О. В. Юдіна, розглядаючи проблему нівелювання в перекладі, визначає нівелювання як перекладацьку трансформацію, результатом якої є зниження експресивного забарвлення лексичної одиниці [17, с. 174].

Зарубіжний мовознавець Р. Нір дуже критично висловлюється щодо нівелізації в перекладі, вважаючи, що вона “ліквідує” будь-яку інформацію про культурну спільність. Але при цьому зауважує, що допустимі випадки, коли іншим способом перекласти лексичну одиницю неможливо [18, р. 87].

Розгляньмо наступний приклад нівелізації в перекладі: *Gosh, Lulamae. Kingdom come!* [7]. – *Боже мій, Луламей! Оце-то радість!* [8]. Історизм *Kingdom* є біблеїзмом, який означає *боже царство*. Перекладач ігнорує семантику даного терміну, вживаючи стилістично нейтральне слово *радість*. У результаті можна говорити про те, що значення лексеми в тексті-оригіналі втрачене у перекладі.

Отже, досліджуючи явище нівелювання в перекладі, можна сказати, що даний спосіб перекладу призводить до втрати національно-культурного колориту. Нівелювання як спосіб перекладу й досі залишається одним з контроверсивних явищ перекладознавства, дослідження якого триває до сьогодні.

Метою **перекладу-модернізації** є заміна лексичних одиниць тексту-оригіналу та відповідні лексичні одиниці в тексті-перекладі, які є властивими для культури адресатів. Тобто в процесі перекладу-модернізації архаїчні найменування замінюють на еквівалентні в мові перекладу. Таким чином, перекладач створює текст або твір, який відрізняється від культури оригіналу, але є більш легким для розуміння адресатів [19, с. 176].

В українській перекладацькій практиці переклад способом модернізації домінував у XVIII–XIX століттях. Це було пов'язано з тим, що українські перекладачі намагалися дистанціювати українську мову та літературу від російської, якій була властива “академічна правильність” [3, с. 55].

В основу перекладу способом модернізації покладено так звану “модель перекладу третього світу”. Цю модель було запропоновано в другій половині XX століття двома бразильськими поетами та перекладачами – Августо й Гарольдо де Кампоси. Погляди на переклад в Бразилії в той час були мотивовані прагненням “позбутися колоніального минулого країни” та віднайти власну самобутність. У 1920-х роках виник так званий “Канібалістський рух” – як рух боротьби за самобутність Бразилії: саме його принципи Августо й Гарольдо де Кампоси взяли за основу “модель перекладу третього світу”, яка передбачала ігнорування будь-якої іншої культури, окрім бразильської, тобто переклад передбачав відтворення текстів з

використанням елементів сучасної та характерної для Бразилії культури [3, с. 8].

У випадку використання модернізації або “осучаснення тексту” перекладач ставить за мету передати комунікативний намір автора, використовуючи для цього сучасні та зрозумілі для читачів мовні одиниці. Б. Хохел пояснює це наступним чином: “беручи до уваги, що вихідний текст є продуктом минулого та створювався мовою, сучасною для цього минулого, то текст перекладу повинен створюватися мовою, сучасною для перекладача” [20, с. 152–171]. Стратегія модернізації дозволяє зробити текст більш доступним для розуміння, але містить в собі загрозу створити бар'єр між мовою історичного тексту та сучасною мовою.

Розгляньмо наступний приклад: *I – Johnson's Dixonary, you know; you mustn't leave us without that. Good-by. Drive on, coachman. God bless you!* [21, р. 17]. – *Словник Джонсона, негоже було б поїхати без нього. До побачення! Можна рушати! Хай вас Бог благословить!* В тексті оригіналу вживається архаїзм *coachman*. В українській мові існує еквівалент даного терміну *ямищик*, що означає “кучер, візник на поштових, ямських конях” [22]. Перекладачка модернізує вислів *можна рушати*. В цьому випадку можна говорити про осучаснення перекладу, оскільки автор використав даний термін не для того, аби створити певний образ перевізника, а для позначення власне процесу перевезення.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що найбільш прийнятними і результативними у разі перекладу історизмів та архаїчної лексики є використання для відбору мовних засобів однієї з наступних стратегій перекладу: архаїзації, вилучення, нівелювання чи модернізації. Для виконання адекватного перекладу можливим і необхідним є поєднання даних стратегій, що дозволить перекладачу відтворити текст, складний для розуміння читачів в силу приналежності до минулої епохи, такою мовою, яка буде зрозуміла сучасникам. В той же час поєднання даних стратегій сприятиме збереженню національно-культурного та історичного колориту в перекладі.

ЛИТЕРАТУРА

1. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
2. Мельник А. П. Функції сучасної американської анімації як основа вибору перекладацьких стратегій / А. П. Мельник // *Studia linguistica*. – 2012. – С. 175–178.
3. Кам'янець А. Б. Интертекстуальна іронія і переклад : [монографія] / А. Б. Кам'янець. – К. : Видавець, 2010. – 176 с.
4. Хохел Б. Время и пространство в переводе / Б. Хохел // *Поэтика перевода*. – М. : Радуга, 1988. – С. 152–171.
5. Ланчиков В. К. Историческая стилизация в синхроническом художественном переводе. Перевод и дискурс / В. К. Ланчиков // *Вестник МГЛУ*. – 2002. – Вып. 463. – С. 115–122.
6. Ослопова В. М. Особенности переводческих преобразований в диахроническом переводе (на материале текстов среднеанглийского и раннеанглийского периодов) [Электронный ресурс] / А. В. Бакулев, В. М. Ослопова // *Материалы IV Междунар. студ. электронной науч. конф.*
7. [“Студенческий научный форум – 2012”]. – Режим доступа : <http://www.rae.ru:8888/forum2012/253/1525>.
8. Montgomery L. M. Anne of Green Gables [Электронный ресурс] / Lucy Maud Montgomery. – Режим доступа : PlaneteBook.com.
9. Монтгомери Л.-М. Енн із Зелених Дахів / Люсі-Мод Монтгомери ; пер. з англ. А. Вовченко. – Львів : Урбіно, 2012. – 320 с.
10. Мешалкина Е. Н. Стратегии исторической стилизации в художественном переводе (на материале англоязычной художественной литературы XVIII–XX вв.): дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Евгения Николаевна Мешалкина ; Московск. гос. лингвист. ун-т. – М., 2008. – 206 с.
11. Борисова А. О. Джерела лексичних труднощів при перекладі текстів суспільно-політичного характеру українською мовою з англійської мови // *Придніпровський науч. вестник*. – 2010. – С. 226–230.

11. Клименко І. М. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою / І. М. Клименко, І. С. Зоренко // Філологічні студії. – 2012. – Вип. 8. – С. 84–90.
12. Dickens Ch. A Tale of Two Cities [Електронний ресурс] / Ch. Dickens. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/98/98-h/98-h.htm>.
13. Диккенс Ч. Повесть о двух городах [Электронный ресурс] / Ч. Диккенс ; пер. Е. Бекетовой. – Режим доступа : http://az.lib.ru/d/dikkens_c/text_1859_a_tale_of_two_cities.shtml.
14. Найда Ю. А. К науке переводить / Ю. А. Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – 1978. – С. 114–137.
15. Яцевич Л. П. Художественный перевод : [учеб.-метод. пособие] / Л. П. Яцевич. – Благовещенск : Амурский гос. ун-т, 2011. – 103 с.
16. Комарова Т. І. Нейтралізація як спосіб відтворення просторіччя в іспанському перекладі повісті В. З. Нестайка “Тореадори з Васюківки” / Т. І. Комарова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 41, ч. 2. – С. 267–274.
17. Юдіна О. В. Зниження експресивності в перекладах памфлетів Я. Геплена іспанською мовою / О. В. Юдіна // Вісник Запорізьк. нац. ун-ту. – 2009. – № 2. – С. 173–177.
18. Nir R. Linguistic and sociolinguistic problems in the translation of imported TV films in Israel / R. Nir // International Journal of the Sociology of Language. – 1984. – № 48. – Р. 81–97.
19. Мельник А. П. Функції сучасної американської анімації як основа вибору перекладацьких стратегій / А. П. Мельник // Studia linguistica. – 2012. – С. 175–178.
20. Хохел Б. Время и пространство в переводе / Б. Хохел // Поэтика перевода. – 1988. – С. 152–171.
21. Thackeray W. M. Vanity Fair : Upper Level / William Makepeace Thackeray. – М. : Macmillan Education, 2007. – 144 p.
22. Словник української мови : в 11 т. [Електронний ресурс] / [А. П. Білоштан, М. Ф. Бойко, В. П. Градова, Г. М. Колесник, О. П. Петровська, Л. А. Юрчук]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>

REFERENCES

1. Komissarov, V. N. Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty). M.: Vysshaya shkola, 1990. 253 s.
2. Melnik, A. P. Funktsiyi suchasnoyi amerikanskoyi animatsiyi yak osnova viboru perekladatskih strategiy. In Studia linguistica, 2012 : 175–178.
3. Kam'yanets, A. B. Intertekstualna ironiya i pereklad. K.: Vidavets, 2010. [monografiya], 176 s.
4. Hohel, B. Vremya i prostranstvo v perevode. In Poetika perevoda. M.: Raduga, 1988: 152–171.
5. Lanchikov, V. K. Istoricheskaya stilizatsiya v sinhronicheskom hudozhestvennom perevode. Perevod i diskurs. In Vestnik MGLU, 2002. Vyip. 463: 115–122.
6. Osloпова, V. M. Bakulev, A. V. Osobennosti perevodcheskih preobrazovaniy v diahronicheskom perevode (na materiale tekstov sredneangliyskogo i rannenovoangliyskogo periodov) [online]. Materialy IV Mezhdunar. stud. elektronnoy nauch. konf. “Studencheskiy nauchnyy forum – 2012”. Rezhim dostupa: <http://www.rae.ru:8888/forum2012/253/1525>.
7. Montgomery, Lucy Maud. Anne of Green Gables [online]. Rezhim dostupu: PlaneteBook.com.
8. Montgomeri, LyusI-Mod. Enn iz zelenih dahiv. Pereklad z angl. A. Vovchenko. Lviv: Urbino, 2012. 320 s.
9. Meshalkina, Evgeniya Nikolaevna. Strategii istoricheskoy stilizatsii v hudozhestvennom perevode (na materiale angloyazyichnoy hudozhestvennoy literatury XVIII–XX vv.): dis. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.20 “Srovnitelno-istoricheskoe, tipologicheskoe i sopostavitelnoe yazykoznanie”. Meshalkina. M., 2008. 206 s.
10. Borisova, A. O. Dzherela leksichnih trudnoschiv pri perekladi tekstiv suspilno-politichnogo harakteru ukraiyinsko-
yu movoyu z angliyskoyi movi. In Pridneprovskiy nauch. Vestnik, 2010: 226–230.
11. Klimenko, I. M. Zorenko, I. S. Leksichni transformatsiyi pri peredachi angliyskoyi politichnoyi terminologiyi ukraiyinsko-yu movoyu. In Filologichni studiyi, 2012. Vip. 8: 84–90.
13. Dikkens Ch. Povest o dvuh gorodah. Perevod E. Beketovoy [online]. Rezhim dostupa: http://az.lib.ru/d/dikkens_c/text_1859_a_tale_of_two_cities.shtml.
14. Nayda, Yu. A. K nauke perevodit. In Voprosy teorii perevoda v zarubezhnoy lingvistike, 1978: 114–137.
15. Yatsevich, L. P. Hudozhestvennyy perevod: [ucheb.-metod. posobie]. Blagoveschensk: Amurskiy gos. un-t, 2011. 103 s.
16. Komarova, T. I. Neytralizatsiya yak sposib vidtvorennya prostorichchya v ispankomu perekladi povisti V. Z. Nestayka “Toreadori z Vasuyuklvki”. In Movni i kontseptualni kartini svitu, 2012. Vip. 41(2): 267–274.
17. Yudina, O. V. Znizhennya ekspresivnosti v perekladah pamfletiv Ya. Geplena ispanko-yu movoyu. In Visnik Zaporizk. nats. un-tu, 2009. N 2: 173–177.
19. Melnik, A. P. Funktsiyi suchasnoyi amerikanskoyi animatsiyi yak osnova viboru perekladatskih strategiy. In Studia linguistica, 2012: 175–178.
20. Hohel, B. Vremya i prostranstvo v perevode. In Poetika perevoda, 1988: 152–171.
22. Biloshtan, A. P., Boyko, M. F., Gradova, V. P., Kolesnik, G. M., Petrovska, O. P., Yurchuk, L. A. Slovník ukraiyinsko-yu movi: v 11 t. [online]. Rezhim dostupu: <http://sum.in.ua/>

Общие принципы перевода архаической лексики

Т. А. Ласинская

Аннотация: В статье освещены вопросы особенностей воссоздания архаической лексики английского языка в украинских переводах, с учетом лексико-семантических и стилистических особенностей языка оригинала и перевода, а также исследования основных тенденций современных подходов к решению задач перевода лексики исторически маркированного поля.

Ключевые слова: архаизмы, обsolesцированная лексика, устарелая лексика, историзмы, архаическая лексика, перевод историзмов и архаизмов.

General principles of translating archaic words

T. A. Lasinska

Abstract: The article deals with the issue of specificity of conveying archaic vocabulary of the English language in Ukrainian translations, taking into account lexical, semantic and stylistic features of the target and original languages. The article also outlines the tendencies of the main modern studies and approaches in the theory and practice of translating historically marked vocabulary.

Keywords: archaisms, obsolete vocabulary, old words, historical words, archaic vocabulary, translating historical and archaic words.

Специфіка текстів податкових законів німецького законодавства

О. А. Охрименко

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Paper received 12.04.17; Accepted for publication 18.04.17.

Анотація: Писемний текст, створений для того, щоб функціонувати у середовищі соціального адресата, впливати на нього, входить в його культурний та історичний “потенціал”, він відображає і документує соціально закріплені форми спілкування. Крім того, писемне повідомлення, порівняно з усним, має вищий статус, характеризується авторитетністю, престижністю і завдяки цьому впливає на соціальні процеси. Тексти податкових законів позиціонуємо у межах офіційно-ділового стилю. Тексти податкових законів створюються колективним автором, їх дія поширюється на всіх громадян Німеччини в усіх сферах життєдіяльності. Вони мають характер припису.

Ключові слова: текст, податки, податковий закон, офіційно-діловий, КМФ, ФКО.

Вступ. Традиційно в лінгвістиці під терміном «текст» розуміють не тільки записаний, зафіксований так чи інакше текст, а й будь-який будь-ким створений «мовленнєвий твір» будь-якої величини – від однослівної репліки до цілої розповіді, поеми чи книги. Текст є фіксованим закінченим повідомленням. Ми думаємо не окремими виразами, а цілими текстами. Ф. де Соссюр вважав, що саме текст обумовлює мовленнєву систему, є «мовленнєвим матеріалом». Л. М. Васильєв представляє механізм функціонування мови таким чином: «мовленнєва діяльність-тексти-система мови-мовленнєва діяльність-тексти і т. д.». продукт мовленнєвої діяльності є тексти, які мають індивідуальний характер; соціально узагальнюючи тексти, ми отримуємо абстрактну систему мови, вона дає можливість, засоби для подальшої мовленнєвої діяльності [2, 20]. Текст є продуктом мовленнєвої діяльності, який може реалізуватись як в письмовій, так і усній формі. Основними властивостями тексту є цільність та зв'язаність, які з одного боку, відносно один одного незалежні, а з іншого – передбачають один одного. Текст завжди має тему чи декілька тем, які між собою пов'язані. Завершеність тексту обумовлюється умовою комунікації. Таким чином, текст є носієм певної інформації, а також у ньому використовується конкретний мовний матеріал у конкретних мовленнєвих ситуаціях.

В комунікативно-прагматичному аспекті з офіційно-ділових позицій ділові документи досліджувались багатьма лінгвістами (Н. Т. Акульшина, Н. В. Білоус, С. В. Бондар, В. С. Виноградов, І. С. Вольська, Є. Б. Гумільовська, Е. Т. Дерді, Р. В. Іваницький, С. М. Іваненко, В. І. Карабан, Г. М. Кацавець, Т. Р. Кияк, Н. В. Кривоносова, В. І. Круковський, З. Б. Куделько, О. Д. Кочерга, О. А. Михайленко, Г. В. Наконечна, Л. М. Паламар, А. С. Піголкін, О. І. Чердніченко, Л. М. Черноватий, В. В. Шапоренко, Л. Л. Швиркова, С. В. Шевчук, В. М. Шовковий, Л. В. Юдко, А. В. Юнг, Eichhoff-Cygnus, K. M. Strobel, V. Harris, H. Kämpf, та ін.). Зацікавленість у дослідженні законодавчого мовлення, текстів, структури законів зумовлюється інтересом до самих податкових законів. Відносини у сучасному суспільстві занадто складні, тому й необхідні норми, правила, які встановлюються законом, який приймається урядом Німеччини. У період активізації суспільно-політичних процесів у державі зріс інтерес мовознавців до вивчення мовленнєвих явищ, їх структурних, семантичних і комунікативно-прагматичних

характеристик, що відповідає основним функціям офіційно-ділового тексту: інформування, спонукання до дотримання норм законодавства. Відбір адресантом, колегіальним автором, ефективних мовних засобів допомагає здійснити мовленнєвий вплив на адресата, що є шляхом для досягнення передбачуваної комунікативної мети.

Текст закону є умовою існування права, вихідною точкою для правового простору. Вивчення текстів податкових законів є актуальним та необхідним для існування права, законодавчі тексти є невід'ємним елементом правової та мовленнєвої культури суспільства.

У будь-якій сучасній державі під податковим правом розуміють сукупність певних норм, законів, розпоряджень та правил різних типів, які встановлюються та захищаються державою, регулюють людські суспільні взаємовідносини [3, 8]. Податкове законодавство встановлює правила поведінки людей у суспільстві, впливає на свідомість та волю громадян, спонукає поводитись їх відповідним чином. Законодавство здійснює свій правовий вплив на людей через мову, саме вона є засобом передачі інформації про законодавчий зміст податкових розпоряджень.

Метою статті є з'ясування специфіки текстів податкових законів німецького законодавства.

Матеріали і методи. При дослідженні 50 текстів податкових законів, із загальною кількістю речень 12 129, було виявлено, що податкові тексти існують у надрукованому вигляді, розглядаються, вивчаються, сприймаються спеціалістами, які потім тлумачать їх суть громадянам. Вживання термінів, стилістичних прийомів, відповідних мовних засобів відображають суть, зміст текстів податкових законів, доносять необхідну інформацію до громадян та впливають на їх діяльність. Податковий закон регулює певні сфери діяльності громадян, кожен закон спонукає їх до виконання приписів та розпоряджень.

Під час вивчення податкових текстів було застосовано процедуру кількісних підрахунків, метод аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення. Тексти податкових законів великі за обсягом: від 6485 друкованих знаків і більше. Найбільшим текстом є *Einkommensteuergesetz (EStG) 1198596* друкованих знаків, другим по обсягу є текст *Abgabenordnung (AO) 486065* друкованих знаків, а найменшим - *Gesetz über Bergmannsprämien 6485* друкованих знаків. 63,05% податкових законів мають розмір до 5 000 слів,

19,57% - до 10 000 слів, 2,17% - до 15 000 слів, 6,52% - до 25 000 слів, 4,35% - до 30 000 слів, 2,17% - до 50 000 слів, 2,17% - до 125 000 слів.

Текст податкового закону представлений заголовком, вступною, основною і заключною частиною, можуть бути додатки.

У заголовку податкового закону міститься інформація про зміст тексту. Заголовок може складатись з одного або декількох слів, іноді додається ще й аббревіатура в дужках: *Bewertungsgesetz*, *Gesetz über steuerliche Maßnahmen bei Erhöhung des Nennkapitals aus Gesellschaftsmitteln, Abgabenordnung (AO)*, *Gesetz über die Besteuerung bei Auslandsbeziehungen (Außensteuergesetz)*, *Gesetz über steuerliche Maßnahmen bei Auslandsinvestitionen der deutschen Wirtschaft*. Заголовок друкується жирним шрифтом, щоб відділити назву податкового закону від основного тексту з метою прискорення пошуку потрібного тексту користувачем.

Вступ завжди друкується мілким шрифтом, у ньому міститься перелік юридичних законів, які стосуються відповідної сфери життєдіяльності людини та оподаткування певного виду діяльності. У деяких податкових законах вступ розширюється змістом, якщо текст занадто великий, це дає змогу реципієнту знайти потрібну йому інформацію, не перерахувавши весь податковий закон, а лише необхідну частину. Якщо податковий закон стосується земельних питань, у вступі зазначається, що у прийнятті закону брав участь Бундесрат (*Gesetz zur Verbesserung der betrieblichen Altersversorgung (Betriebsrentengesetz - BetrAVG)*(*Der Bundestag hat mit Zustimmung des Bundesrates das folgende Gesetz beschlossen*) (*Steuergesetze*, Juni 2009).

Після вступу йде основна частина, яка, як правило, ділиться на параграфи, пункти та підпункти. В основній частині мова йде про саму суть закону, та про сферу діяльності, на яку спрямоване оподаткування. Уся інформація міститься в параграфах.

Основна частина деяких законів має варіативні форми, вона може складатись з частин, розділів, підрозділів, які у свою чергу теж складаються з параграфів, пунктів, підпунктів. В основній частині також містяться редакції певних частин тексту, пунктів закону від певного числа, місяця, року або старі чи нові редакції. Усі зміни в тексті закону строго фіксуються.

Заключна частина закону містить **розпорядження до застосування або заключні розпорядження**, у ній зазначається, де мусить застосовуватися закон, іноді додається інформація про те, коли він вступає в силу. Заключна частина може складатись з одного параграфа або декількох параграфів.

Деякі податкові закони доповнюються додатками, структура яких теж варіює. Додатки доповнюють параграфи тексту закону, а деякі повторюють структуру самого закону, тобто складаються з заголовку, вступу, основної частини та заключної. Так наприклад, закон „*Gesetz zum Erziehungsgeld und zur Elternzeit (Bundeserziehungsgeldgesetz - BErzGG)*“ складається зі вступу, який містить одне речення, основної частини, представленої двома розділами, 21 параграфами, пунктами та редакціями від 31.12.2003 та 01.01.2004, заключної частини, яка складається з розділу та трьох параграфів. Закон доповнює додаток, представлений заголов-

ком „*Gesetz über die Gewährung von Erziehungsgeld und Erziehungsurlaub (Bundeserziehungsgeldgesetz - BErzGG)*“, у редакції для дітей, народжених від 01.01.2001., вступу, який складається з одного речення, основної частини, яка містить три розділи, 21 параграф, пункти, третій розділ (ненадрукований), заключна частина будується з четвертого розділу та двох параграфів. А в законі „*Bewertungsgesetz*“, наприклад, додатків 26, і складаються вони з таблиць. У збірці податкових законів деякі тексти подані у двох редакціях: новій та старій „*Umwandlungssteuergesetz*“, у новій редакції: вступ – одне речення та зміст закону, основна частина – дев'ять частин, 25 параграфів, 26-й параграф відсутній, заключна частина – з десятої частини, двох параграфів. А у старій редакції цей закон складається зі вступу – одне речення, основної частини, яку становлять 11 частин, 26 параграфів, заключна частина містить 12-ту частину, два параграфи. Податковий закон старої редакції в кінці має додаток до 23 параграфу, який складається з пунктів, деякі з них представлені лише декількома параграфами, якщо закон дуже старий і використовується лише в окремих випадках, наприклад, *Gesetz über bauliche Maßnahmen zum Schutz der Zivilbevölkerung (Schutzbaugesetz)*. Велику роль грають примітки, в яких зазначено інформацію, коли було змінено закон, коли відредаговано, застосовується він чи ні, якщо закон недійсний, зазначається в яких ще випадках його можна використовувати.

У текстах податкових законів можна спостерігати максимальне «ущільнення» часу та опущення подробиць, що складає КМФ «констатуюча розповідь», яка підтверджує висловлення М. П. Брандес (1, 67) про те, що діяльність, предметна в тексті, будується не тільки за показниками особи й її відношень, але й за законами предмета, на який вона спрямована. У цьому випадку вона спрямована на вирішення законодавчих питань у сфері оподаткування. У податкових текстах час використовується лише для позначення часового виміру певних дій, які відбуваються у певні проміжки часу, для позначення, коли були внесені зміни в податковий закон. Категорія часу не є структурним елементом текстової тканини податкового закону, мовні засоби, які відображають часову регламентацію дії, слугують засобом констатації фактів:

[Fassung bis 31. 12. 2003]

Der Anspruchsberechtigte kann die Eigenheimzulage ab dem Jahr in Anspruch nehmen (Erstjahr), in dem der Gesamtbetrag der Einkünfte nach § 2 Abs. 3 des Einkommensteuergesetzes des Erstjahrs zuzüglich des Gesamtbetrags der Einkünfte des vorangegangenen Jahrs (Vorjahr) 160000 Deutsche Mark [ab 1.1. 2002:81 807 Euro] nicht übersteigt (5. Eigenheimzulagengesetz (EigZulG):2-3). У цьому відрізьку податкового закону *Eigenheimzulagengesetz (EigZulG)* проміжок часу виражається експліцитно лексикою *Fassung* – редакція до bis 31. 12. 2003, *Erstjahr* – перший рік, *Vorjahr* – попередній рік.

Функціонально-комунікативні ознаки (ФКО) (термін запозичено у авторів колективної монографії «*Funktional-kommunikative Sprachbeschreibung*») [5, 32] означає проникнення у суть прояву інваріантних особливостей жанру «закон». Вони базуються на дос-

віді суспільної комунікації, виконують роль посередників між екстралінгвальними факторами та їх мовленнєвою об'єктивізацією. ФКО визначають спосіб викладу, зовнішню мовленнєву діяльність, використання. Тобто, характерні мовні засоби текстів визначаються екстралінгвальними факторами через посередництво ФКО [4, 20-21].

Податкове законодавство має приписовий характер, податкові закони повинні виконуватись усіма громадянами, що відбивається у ФКО «**директивність**». Ілюстрацією цієї тези слугує широке використання інфінітивних конструкцій sein+zu+Infinitiv (*anzuwenden, zu entrichten, zuzuordnen sein, mitzuteilen haben*), haben+zu+Infinitiv, пасивних конструкцій з дієсловами *ändern (Körperschaftsteuergesetz)* - змінювати, *bilden (Rücklage)* - утворювати, *verteilen (Anschaffungskosten)* - розподіляти, *ausgeben (Anteilsrechte)* - видавати, *vereinbaren (Vorzugskurs)* - узгоджувати, *zulassen (Aktien)* - допускати, *einhalten (Sperrfrist)* - зберігати, *durchführen (Nachversteuerung)* - проводити, виконувати, *erhöhen (Nennkapital)* - підвищувати, *überlassen, veräußern (Aktie)* - продавати, реалізовувати - передавати, *festsetzen* - встановлювати, які відносяться до типу наказових дієслів.

Окремі розпорядження застосовуються однак за певних умов, що вимагає використання підрядних речень умови:

Gehören zum Bereich der Wohnsitzgemeinde mehrere Finanzämter und übt ein Steuerpflichtiger mit Einkünften aus Land- und Forstwirtschaft, Gewerbebetrieb oder freiberuflicher Tätigkeit diese Tätigkeit innerhalb der Wohnsitzgemeinde, aber im Bezirk eines anderen Finanzamts als dem des Wohnsitzfinanzamts aus, so ist abweichend von Absatz 1 jenes Finanzamt zuständig, wenn es nach § 18 Abs. 1 Nr. 1, 2 oder 3 für eine gesonderte Feststellung dieser Einkünfte zuständig wäre. Einkünfte aus Gewinnanteilen sind bei Anwendung des Satzes 1 nur dann zu berücksichtigen, wenn sie die einzigen Einkünfte des Steuerpflichtigen im Sinne des Satzes 1 sind (AO:19).

ФКО «**офіційність**» домінує в офіційно-ділових відносинах. Ця ознака вимагає вжитку неекспресивної (нейтральної) лексики, використанням стилістично маркованих (діловий стиль) прийменників, які вимагають доповнення у давальному відмінку, наприклад *nach § 11 Abs. 1, gemäß § 315 a des Handelsgesetzbuchs*. Колективний офіційний автор має свою специфічну презентацію в текстах податкових законів: неозначено-особові займенники за повної відсутності особових, надзвичайно характерні пасивні звороти, інфінітивні конструкції: *Soweit es zum Nachweis des Einkommens oder der wöchentlichen Arbeitszeit erforderlich ist, ...; ob eine Teilzeittätigkeit nach § 2 Abs. 1 Nr. 1 ausgeübt wird (Bundeserziehungsgeldgesetz - BErzGG):21.*

ФКО «**формалізованість**» визначає вживання у текстах податкового законодавства певних форм та структур, кліше. Синтаксичну структуру текстів податкових законів складають прості речення - 40%. Інші 60% становлять складнопідрядні речення. У податкових законах колективний колегіальний автор використовує переважно підрядні означальні речення. Речення мають результативний характер, у них відсутня динаміка, думка закінчена, часової послідовності немає. Це довгі речення, переважно періоди, складно-

підрядні з підрядними, у яких широко вживаються поширені означення з прикметниковими, дієприкметниковими зворотами: *Das Aufkommen der Kosten im Sinne des § 89 steht jeweils der Körperschaft zu, deren Behörde für die Erteilung der verbindlichen Auskunft zuständig ist (AO:17).*

ФКО «**достовірність**» означає, що інформація, подана у податкових законах, перевіряється спеціальними органами - Міністерством фінансів, Бундестагом та Бундесратом (який бере участь у прийнятті лише тих податкових законів, які стосуються земель), тому є достовірною та правдивою, інакше закони не працювали б. Так, у наступному прикладі йдеться про додаткові виплати певній категорії громадян для будівництва власного житла. Достовірність тексту досягається завдяки посиланням на інші параграфи законів, уточненню цієї категорії громадян за допомогою підрядного означального речення, а також чітко по пунктам перераховуються передумови отримання виплат:

§ 1 Prämienberechtigte. *Unbeschränkt einkommensteuerpflichtige Personen im Sinne des § 1 Abs. 1 oder 2 oder Abs. 3 in Verbindung mit Abs. 2 Satz 1 Nr. 1 und 2 des Einkommensteuergesetzes, die das 16. Lebensjahr vollendet haben oder Vollwaisen sind, können für Aufwendungen zur Förderung des Wohnungsbaus eine Prämie erhalten. Voraussetzung ist, daß*

1. die Aufwendungen nicht vermögenswirksame Leistungen darstellen, für die Anspruch auf Arbeitnehmer-Sparzulage nach § 13 des Fünften Vermögensbildungsgesetzes besteht, und

2. das maßgebende Einkommen des Prämienberechtigten die Einkommensgrenze (§ 2 a) nicht überschritten hat (52. Wohnungsbau-Prämiengesetz (WoPG 1996):1).

ФКО «**репродуктивність**» кваліфікує КМФ «констатуюче повідомлення» на матеріалі мовленнєвого жанру «закон» як КМФ, що організує мовлення на матеріалі, який був прописаний у інших законах, тобто це текст з вторинною інформативністю (Иваненко С. М. 1987:36). Первинну інформацію колективний автор отримує з інших законів, що регулюють умови праці громадян як про це йдеться у наступному прикладі:

§ 12 Einkommens- und Arbeitszeitchweis; Auskunftspflicht des Arbeitgebers. *(1) § 60 Abs. 1 des Ersten Buches Sozialgesetzbuch gilt auch für den Ehepartner des Antragstellers und für den Partner der eheähnlichen Gemeinschaft.*

(2) Soweit es zum Nachweis des Einkommens oder der wöchentlichen Arbeitszeit erforderlich ist, hat der Arbeitgeber dem Arbeitnehmer dessen Arbeitslohn, die einbehaltenen Steuern und Sozialabgaben und die Arbeitszeit zu bescheinigen.

(3) Arbeitnehmer im Erziehungsurlaub haben im sechzehnten Lebensmonat des Kindes eine Bescheinigung des Arbeitgebers darüber vorzulegen, ob der Erziehungsurlaub andauert und ob eine Teilzeitarbeit nach § 2 Abs. 1 Nr. 1 ausgeübt wird. Der Arbeitgeber hat eine Bescheinigung hierüber auszustellen. Die Erziehungsgeldstelle kann bei hinreichendem Anlaß auch zu anderen Zeitpunkten die Vorlage einer Bescheinigung des Arbeitgebers verlangen. Selbständige haben im sechzehnten Lebensmonat des Kindes eine Erklärung darüber abzugeben, ob

die Unterbrechung der Erwerbstätigkeit andauert oder ob eine Teilzeittätigkeit nach § 2 Abs. 1 Nr. 1 ausgeübt wird (Bundeserziehungsgeldgesetz - BErzGG):21).

Висновки. Тексти податкових законів мають характерну лише для них специфічну побудову. Податкові тексти регулюють правовідносини, оскільки податки складають велику частину бюджету будь-якої країни

Текст закону є умовою існування права, вихідною точкою для правового простору. Вивчення текстів податкових законів є актуальним та необхідним для існування права, законодавчі тексти є невід'ємним елементом правової та мовленнєвої культури суспільства. Податкові тексти виконують свою особливу волевиявляючу, директивну функцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес М. П. Стилистика текста / М. П. Брандес // Теоретический курс. Учебник. – 3-е изд. перераб. и доп. – М.: Прогресс – Традиция; ИНФА – М, 2004. – 416 с.
2. Васильев, Л. М. Общие проблемы лингвистики: теория и методы: учебное пособие / Л. М. Васильев // — Уфа: РИЦ БашГУ, 2012. — 206 с.
3. Власенко М. С. Комунікативно-прагматичний аспект іспанського законодавчого тексту / Марія Сергіївна Власенко // дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.05. – Київ. нац. ун-т. – К., 2001. – 245 с.
4. Иваненко С. М. Межстилевой жанр “коммунике” и его лингво-текстовые характеристики (на материале текстов на немецком языке) / С. М. Иваненко // дисс. на соискание уч. степени кандид. филол. наук. – Киев – 1987 – с. 240
5. Funktional-kommunikative Sprachbeschreibung. Theoretisch-methodische Grundlegung. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1981. – 276 S.

REFERENSES

1. Brandes M. P. Text stylistic / M. P. Brandes // Theoretical course. Textbook. – 3-d Pub. – М.: Progress. – Tradition: INFА – М, 2004 – 416 p.
2. Vasiliev L. M. General problems of linguistic: theory and methods: textbook / L. M. Vasiliev // - Ufa: RIZ BashGU, 2012. – 206 p.
3. Vlasenko M. S. Communicative-pragmatic aspect of Spanish law text / M. S. Vlasenko // diss. for cand. of philol. sciences: 10.02.05. - Kyiv.nat.Univ. – К., 2001. – 245 p.
4. Ivanenko S. M. Stylistic genre “Kommunike” and its linguistic-stylistic descriptions (on material of German textes) / S. M. Ivanenko // diss. for cand. of philol. sciences. – Kyiv – 1987 – 240 p.

The specific of texts of fiscal law of German law

О. А. Okhrimenko

Abstract. This article discusses the text type “fiscal law” of German law. Based on the conception text, which is the initial in linguistics. We understand text not only as a word, a phrase, a paragraph but as an organized semiotic communicative system. This system is characterized with the presence of some specific elements, which are different for different texts, and have special structure of relations of these elements. The text is built as a form of organization as a defined system of constituent’s relations of its material units. We consider the text from the standpoint of its influence and cooperation with defined speech phenomenon. So the law texts instigate the German citizens to the execution directions of the state, to lead the right legal life. The texts of tax law have as the distinctive lexis layer tax terms, which represent all dynamical processes, that take place in the tax law their usage is occasioned by the functional communicative feature “official”. Functional communicative feature “directive”, “formalized”, “official”, “authentic”, “reproductive” represent the specificity of the type text “tax law”, which are presented by the linguistic means.

Keywords: text, taxes, fiscal law, official, KSF, FKF.

Специфика текстов налоговых законов немецкого законодательства

О. А. Охрименко

Аннотация. В статье рассматриваются тексты налоговых законов немецкого законодательства. Понятие текста базируется лингвистическом аспекте. Мы понимаем текст не только как слово, фразу, раздел, но и как организованную семиотическую, коммуникативную систему. Систему, которая характеризуется специфическими элементами, которые весьма разнообразны в разных текстах и также имеют специфическую структуру отношений между элементами. Текст строится как форма, как определенная система компонентов. Мы рассматриваем текст с точки зрения его воздействия и взаимодействия с речевым восприятием. Таким образом, тексты налоговых законов побуждают немецких граждан к исполнению государственных предписаний, и требуют вести законную жизнь в государстве. В налоговых текстах употребляются ФКП «официальность», «директивность», «формализованность», «достоверность» и «репродуктивность», которые и составляют специфику текстов «налоговый закон», представленную языковыми средствами.

Ключевые слова: текст, налоги, налоговый закон, официально-деловой, КЯФ, ФКП.

Rendering indefinite-personal actant subjects: the English-Ukrainian language-pair translation

M. Onyshchuk

Lviv State University of Life Safety, Ukraine
Corresponding author. E-mail: onyshchuk_m@ukr.net

Paper received 25.03.17; Accepted for publication 01.04.17.

Abstract. The article considers the English-Ukrainian language-pair specific contrastive research on rendering the indefinite-personal actant subjects, focusing on lexically unexpressed or pronominal types with the 'one' component. It discusses the influence which the semantic sentence structure produces on subject transformations application in the English-Ukrainian language-pair translation, reviewing reasons and principles of their application. The study also discusses the ways of rendering the category of definiteness/indefiniteness concerning non-related language pairs on the basis of fiction prose, and illustrates how structural and semantic properties are tackled for achieving translation ecology.

Keywords: *category of definiteness/indefiniteness, indefinite-personal actant subject, syntactic transformations, translation ecology.*

The issues of translation adequacy, correlation between the source and target text meaning as well as linguistic means of its expression remain key issues in the descriptive translation studies. Within this topicality, the ways of transferring grammatical, particularly, syntactic meanings of the source text have become relevant lately. A number of eminent scholars (L. Barkhudarov, O. Jespersen, V. Gak, N. Grabovskyi, V. Karaban, Th. Krzeszowski) studied the peculiarities of a subject transformation during translation activity for reaching functional equivalence. L. Ternier contributed considerably to the contrastive research on the sentence structure transformation at the intra- and interlingual levels [11]. Recently, the syntactically related issues in the descriptive translation studies were addressed in the contrastive explorations by I. Korunets [8], whereas a semantic aspect of translation is covered in V. Gak's works [4].

The present stage of descriptive translation studies is characterised by lack of a thorough systematic analysis on syntactic transformations in non-related languages. Specifically, the research discusses ways of communicating logical category of 'definiteness/indefiniteness' which involves lexically unexpressed (zero) and pronominal subjects with the 'one' component, which results in the ambiguity of the subject transformations status, the ways of their classification and their application procedures are still being elaborated. With regard to English-Ukrainian translation pair, the interrelation and coordination of syntactic units with lexically unexpressed (zero) subjects by the source and target languages as well as the reasons for sentence rearrangement during translation need to be clearly motivated.

Relevance of the suggested research can be explained by insufficient study in which the sentence semantic structure on the subject transformations application. Hence, there appears a need for identifying the ways of overcoming obstacles that arise during rendering lexically unexpressed (zero) and pronominal subjects with the 'one' component, which may cause the need for an adequate conveying a deep sentence structure under surface sentence structure disparities. The article aims at discussing semantic and grammatical ways of communicating the category of 'indefiniteness' in English-Ukrainian language-pair translation. The specific objectives are three-fold: first, to identify indefinite-personal and generalizing-personal subject syntaxemes in the selected fiction

texts; second, to describe means of rendering English indefinite-personal and generalizing-personal sentences into Ukrainian, specifically those which constitute personal pronouns 'you', 'we', 'they' and indefinite pronoun 'one'; third, to justify the applicability of transformation methods for rendering indefinite actant subjects from English into Ukrainian.

The research is based on the information from selected linguistic corpora from original fiction texts and their translated variants performed by a number of interpreters. The source base consists of indefinite-personal sentences with impersonal subjects in English and Ukrainian, which aims to analyze the correlation between presentation of formal-syntactic and semantic-syntactic properties of impersonal sentence structures in pair languages.

The suggested study also considers N. Chomsky's approach to transformation generative grammar [1] in which the linguist treats translation as hypothesizing certain mental procedures inherent to translation processes. Hence, while rendering, one faces the necessity to transform formal-syntactic (so called surface) sentence structure: subject into the predicate (or a predicative), object etc. Although externally occurring in the surface sentence structure, the changes might be basically conditioned by the necessity to introduce changes to the actant (deep) sentence structure, which frequently emerges during a translation process.

Furthermore, in the view of syntax, the research looks into an issue of the 'definiteness/indefiniteness' category representation in non-related languages that has been a focus in numerous linguistic investigations which number elaborations on the definite, indefinite-personal and generalizing-personal sentence types. The key point of an indefinite-personal sentence's semantics lies in expressing an action, while the subject is semantically unmarked. Necessity of syntactic subject transformations in rendering texts might also be conditioned by the specifics of the actant sentence structure in the source and target languages. At the level of logics, a subject of an action can be correlated with one person, a group of persons, and, finally, with all agents, which are potentially characterized by a corresponding action.

The imaginary actant is formed on the basis of a linguistic form, when in the result of nominalisation instead of a verb, which constitutes the utterance core, a verb-operator is used for denoting an action, thus taking over

the function of the syntactic subject. Rather, rendering indefinite-personal functionally corresponding, but formally divergent actant subjects in the Ukrainian language, i.e. indefinite-personal and generalizing-personal or impersonal sentence types generally accounts for isomorphic and allomorphic features [5, p. 37]. The availability of the mentioned sentence types in many languages can serve an evidence of a common way of thinking for these nations as well as specific language forms of expressing an idea based on its inner regulations. Interestingly, unlike Ukrainian, English indefinite-personal and generalizing-personal sentences are usually two-componential.

Semantic monocentrism is traced in indefinite-personal sentences which are used for generalizing, hence being verbally centered [3, p. 49] as being fully grammatised language means, indefinite-personal “one” allows to focus mainly on the action unlike the pronoun-subject ‘you’ that can’t be characterized by the utterance nonpersonalisation [5, p. 12]. Due to this fact, impersonal sentences are usually applied by practitioners who deal with translating English indefinite-personal sentences with indefinite-personal pronoun “one” as a subject. Impersonal sentences are treated as functional corresponding units, which can be explained by the tendency of Ukrainian impersonal sentences to highlight action or its result without naming an agent. In impersonal constructions, the emphasis is put on an action, being perceived by someone indefinite. Thus, the agent is left out from the text, sometimes remaining unknown [2, p. 139], compare: *One doesn’t push a woman* [19, p. 146] – *Жінок не штовхають* [12, p. 122]; *No one has any leave in this war.* [20, p. 259] – *В цій війні відпусток не дають нікому* [17, p. 325]. As observed in the suggested cases, when impersonal sentences convey predicted and arranged actions that refer to present or future tenses, and used for communicating the action irrespective an agent, thus seeming alike with the content of impersonal sentences like “it is possible to...”. However, the Ukrainian variant is characterized by applying a syntactic transformation alongside with impersonal sentences as translation correlations: *the law is so complicated, one must take precautions* [19, p. 80] – *Закони такі складні, що обережність ніколи не завадить* [12, p. 68]. Among indefinite-personal sentences with a “one” subject one can single out the types, in which actions refer directly to the protagonist. In these cases, a indefinite-personal pronoun ‘one’ acts as an implication means of a certain personality, a protagonist seeks to avoid a direct reference to the interlocutor, an agent. While translating English sentences of this type into Ukrainian, an interpreter usually prefers generalizing-personal constructions, compare: *But that’s a thing one learns with time* [19, p. 113] – *Але такі речі починаєш розуміти тільки з часом* [13, p. 90].

On the whole, in the Ukrainian translation, such actant structures are frequently characterized by the II singular present tense form: *But if one writes about war, self-respect demands that occasionally one share the risk* [19, p. 157] – *Та коли вже пишеш про війну, почуття власної гідності вимагає, щоб ти час від часу поділяв небезпеку з іншими* [13, p. 131]. Using the mentioned generalization form in the Ukrainian translation variant, actions and experiences affect everyone, including a reader, thus vitalizing narration and providing the sentence

with a categoricity tone [2, p. 140]. In case of indefiniteness, the source context is accompanied by more distinctive semantic components, translation of English indefinite-personal sentences a functional replacement – an allomorphic syntactic structure in which the subject is determined by any generalizing significant word – can be applied [5, p. 37; 10, p. 39], by means of separate words ‘a person’, ‘an individual’ (see an example 1 below) or its hyponym (see an example 2 below), or a pronoun ‘ми/ we’ being used for generalizing sense in cases when a protagonist pertains to a certain class (see an example 3 below). Let us consider the following examples: (1) *One must be humane* [23, p. 10] – *Людина повинна бути людяною* [14, p. 4]; (2) *Yet one has a feeling within one that blinds a man while he loves you* [20, p. 129] – *А тим часом і в потвори буває щось таке, що засліплює чоловіка, коли він кохає* [17, p. 225]; (3) *He decided to let Baby speak for him, as one often lets woman raise their voices over issues that are not in their hand* [18, p. 222] – *Він вирішив: нехай Бебі поговорить за нього; ми часто надаємо жінкам слово в тих випадках, коли вони нічого вирішити не можуть* [16, p. 324].

Unlike the indefinite-personal ‘one’, English personal pronouns ‘you’, ‘we’, ‘they’ functioning as a subject of indefinite-personal and generalizing-personal sentence types retain the shades of the core lexical meaning: a pronoun ‘you’ refers to a protagonist, ‘we’ means “others and I”, including a protagonist; ‘they’ introduces people uninvolved into the conversation. Together with personal pronouns and indefinite-personal ‘one’ for expressing a “general person” notion with nouns like ‘a man’, ‘a fellow’, ‘people’. In fact, the latter nouns acquire indefinite-personal shade of meaning only within a certain context, creating a possibility for using indefinite-personal sentences in the Ukrainian translation.

Application of indefinite-personal and generalizing-personal utterances with ‘you’ subject are observed when a protagonist informs about the facts directly referring to it, treating it as mundane, thus approaching its description to a potential interlocutor. Despite a content difference between pronouns “you” та “one”, Ukrainian translation devices in indefinite-personal and generalizing-personal sentence structures turn out akin. Indeed, Ukrainian translation variants of English indefinite actant subjects are characterized by applying actant structures with the II singular present tense forms: *You could not send them to a surprise attack against an enemy that was waiting for it* [20, p. 458] – *Не можна посилати людей у наступ, що має бути несподіваним, якщо ворог чекає цього наступу* [17, p. 473]; generalizing-personal sentence types: *You can’t stop a teacher when they want to do something* [23, p. 37] – *Вчителів не спиниш, коли вони щось надумують* [15, p. 12]; serve as functional translation correlations alongside with the syntactic structures: *You couldn’t even hear any cars any more* [23, p. 69] – *Ні машина ніде не проїде, ніщо* [15, p. 43].

Application of ‘they’ in indefinite-personal meaning doesn’t favour an utterance generalization, only highlighting the person’s indefiniteness. In the mentioned sense, this pronoun is combined with a limited range of verbs, specifically, with the verbs of saying (‘to say’, ‘to tell’, ‘to call’). The usage of verbs in the 3rd person plural – ‘кажуть’ [3, p. 180] can be observed in the cases when

the pronoun 'they' is substituted with 'one' : *One writes of scars healed, a loose parallel to the pathology of the skin, but there is no such thing in the life of an individual* [18, p. 287] – *Кажуть, душевні рани зарубцюються, – це вельми невдале порівняння з ушкодженнями фізичними, бо в житті так не буває* [16, p. 352].

Specific difficulties constitute the cases when the source text features stylistic and content differences between pronouns-subjects of indefinite-personal sentences with 'you' and 'one'. The definite-personal and generalizing-personal sentences with a subject-pronoun 'we' are less commonly used. Unlike the above-mentioned utterance types, construction with 'we' refers only to a certain number of persons with whom an interlocutor identifies himself and on behalf of whom he expresses his thoughts. Taking into consideration this specificity, the pronoun 'we' is preserved in the Ukrainian translation: *As we know – Як ми знаємо / Як відомо*.

The results of the survey show that a considerable number of impersonal actant subjects were rendered in a way that deviated from the original, being in a complete conformity with the source and target language regula-

tions. Thus, the translation variant of English indefinite-personal sentences with the pronominal subject 'one' is determined by the meaning shade an utterance acquires in the Ukrainian language, which can be explained by the English sentence property to be used for transmitting general truths and producing sentences similar to definite personal ones.

To sum up, the following key points should be mentioned. Firstly, semantic and formal-syntactic aspects of subject transformations are closely interconnected in rendering impersonal sentences from English into Ukrainian. The results show that in most cases the majority of them undergo changes in the utterance actant structure, which fosters changes at the formal-syntactic level. The reasons seem to be found in the more flexibility of Ukrainian syntax in comparison with the English, as well as in disparities between English and Ukrainian grammar structures. Secondly, the selected corpus data enabled to analyse the ways of rendering impersonal sentences which assisted in identification common and divergent features in the English-Ukrainian language-pair translation. The latter has an obvious impact on translation ecology.

REFERENCES

1. Chomsky N. Studies on Semantics and Generative Grammar. / N. Chomsky. – Mouton Publishers, The Hague, 1972. – 209 p.
2. Doroshenko S.I. Grammar stylistics of the Ukrainian language. / S.I. Doroshenko. – K.: Radyanska Shkola, 1985. – 200 c.
3. Fedorov A.V.. Fundamentals of General Translation Theory. (linguistic issues) / A.V. Fedorov. – M.: Peace, 1994. – 304 p.
4. Gak V.G. Typology of transformations in the actant utterance structure during translation // Philology issues. – 2002. – №1 (10). – P. 42–47.
5. Grammatical issues of translation / [edit. G. Vakhnik]. – Cherkasy: CHITI, 2001. – 84 p.
6. Jespersen O. Philosophy of Grammar/ O. Jespersen. [transl. from Engl. B. Ilyish]. – M.: Editorial, 2002. – 408 p.
7. Karaban V.I. Translation of English scientific-technical literature: Grammar, lexical, terminological and genre-stylistic issues / V. I. Karaban. – Vinnytsia: Nova Knyha, 2004. – 576p.
8. Korunets I. V. Contrastive typology of English and Ukrainian languages / I. V. Korunets. – K. : Lybid, 1995. – 239 p.
9. Krzeszowski Th. Contrasting languages: the scope of contrastive linguistics / Th. Krzeszowski. – Berlin : N-Y. : Walter de Gruyter, 1991. – 286 p.
10. Sych V. F. Possessive pronouns // Teaching Ukrainian Language and literature. – 1982. – №2. – P. 39 –43.
11. Terniere L. Elements de syntaxe structural. – [Transl. from French. Edit.: G.V. Stepanov and others; Introd. and general edition by V.G. Gak]. – M.: Progress, 1988. – 656 p.

REFERENCES: ILLUSTRATION MATERIAL

1. Грін Г. Комедіанти: Роман [пер. з англ. П. Шарандака]. – Київ: Радянський письменник, 1969. – 270 с.
2. Грін Г. Тихий американець; Наш резидент у Гавані: Романи [пер. з англ. І. Коваленка, П. Шарандака]. – Київ: Вища школа, 1984. – 352 с.
3. Моем С. Місяць і мідиця; На жалі бритви: Романи [пер. з англ. О. Жомніра; А. Муляра, О. Мокровольського]. – Київ: Дніпро, 1989. – 574 с.
4. Селінджер Дж.-Д. Над прірвою у житті: Повісті, оповідання [пер. з англ. О. Логвиненка, О. Тереха, О. Сенюк, Ю. Покальчука]. – Київ: Молодь, 1984. – 272 с.
5. Фіцджеральд Ф.С. Великий Гетсбі; Ніч лагідна: Романи [пер. з англ. М. Пінчевського]. – Київ: Дніпро, 1982.–472с.
6. Хемінгуей Е. Фієста; По кому подзвін: Романи [пер. з англ. М. Пінчевського]. – Київ: Вища школа, 1985. – 520 с.
7. Fitzgerald F.S. Tender is The Night. – London: Penguin Popular Classics, 1997. – 392 p.
8. Greene G. The Quiet American. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1963. – 228 p.
9. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls. – Moscow: Progress Publishers, 1981. – 560 p.
10. Maugham W.S. Cakes and Ale or the Skeleton in the Cupboard. – Harmondsworth: Penguin books, 1991. – 203 p.
11. Maugham W.S. The Moon and Sixpence. – London: Mandarin Paperbacks, 1990. – 220 p.
12. Salinger J.D. The catcher in the rye. – Moscow: Progress Publishers, 1968. – 248 p.

Передача неопределенно-личных актантных подлежащих: англо-украинское направление перевода

М. И. Онищук

Аннотация. В статье рассмотрена сопоставительная характеристика перевода неопределенно-личных актантных подлежащих в англо-украинском направлении перевода, а также влияние семантической структуры предложения на использование субъектных трансформаций. Проанализированы причины и принципы их использования в англо-украинском переводе. В статье предложены способы передачи категории неопределенности в неродственных языках на материале художественной прозы, а также рассмотрено взаимодействие структурных и семантических характеристик для достижения точности перевода.

Ключевые слова: категория определенности/неопределенности, качество перевода, неопределенно-личное актантное подлежащее, синтаксические трансформации.

Від парадоксальності до афористичності – один із шляхів творення українських паремій

М. М. Паук

Мукачівський державний університет, м. Мукачево, Україна

Paper received 12.04.17; Accepted for publication 18.04.17.

Анотація: У статті на основі аналізу семантики прислів'їв визначено синтаксичні і семантичні механізми появи в них афористичності. Одним з розповсюджених способів надання висловлюванню, яке має форму простого речення, афористичності є несподіване поєднання двох пропозицій. Одна з цих пропозицій виражена предикативною основою, а інша міститься в різноманітних актуалізованих обмежувальних синтаксемах. Показано основні різновиди обмежувальних синтаксем, визначено їх синтаксичні й семантичні особливості.

Ключові слова: прислів'я, синтаксична і семантична будова речення, обмежувальні синтаксеми.

Аналіз лінгвістичної літератури засвідчує посилення інтересу до мови паремій, що знайшло відбиття в ряді великих публікацій [11; 8; 10]. Однією з характерних рис прислів'їв виступає їхня парадоксальність [15, с. 131 – 141; 6, с. 504 – 519; 4, с. 1 – 6; 5, с. 21 – 24]. За спостереженнями Е.Е. Іванова, «в словнику російських прислів'їв і приказок В.П. Жукова міститься більше 260 одиниць, які висловлюють закономірності, що суперечать дійсності, тобто парадоксів і коанів (приблизно 25% від загальної кількості афористичних прислів'їв). Словник білоруських прислів'їв і приказок І. Я. Лепешева і М. А. Яколцевич містить більше 330 одиниць, які за своєю семантикою відносяться до парадоксів і коанів (також приблизно 25% від загальної кількості афористичних одиниць)» [5, с. 25].

Метою статті є дослідження питання про наявність парадоксальних й ірраціональних висловів у складі українських паремій, а також встановлення синтаксичних і семантичних механізмів досягнення афористичності прислів'їв шляхом використання парадоксальності й банальності смислу їх предикативної основи.

Розгляд українських прислів'їв, вміщених у збірці «Українські народні прислів'я та приказки» [14], дає всі підстави для висновку, що парадоксальність властива і їм, вона має приблизно ту ж частотність, що спостерігається в зібраннях російських і білоруських паремій. Можна погодитися з висновком Е.Е. Іванова, що одним із спонукальних факторів появи парадоксу в пареміях, є орієнтація на те, щоб «привернути до себе увагу» [5, с. 25]. Але, як засвідчує аналіз українських прислів'їв, не тільки це є причиною парадоксальності. Парадоксальність насамперед впливає з особливостей граматичної семантики прислів'їв.

Відтворюваність прислів'їв ґрунтується на тому, що їх зміст має узагальнений характер. Це зумовлює неререферентність як аргументів ситуацій, названих у прислів'ї, так і всієї ситуації в цілому (див. ознаки референтності у викладі Н. Д. Арутюнової [1, с. 179 – 204]). Наприклад, у прислів'ї *Лінивого коня б'ють* [14, с. 113] аргумент-носії ознаки *кінь* – це не якась конкретно названа тварина. Тут йдеться про будь-якого коня. Спроба надати цьому аргументові референтних властивостей, тобто здатності позначати одиничний конкретний предмет, призводить до зміни статусу висловлювання: воно перетворюється з прислів'я у звичайне речення: *Цього лінивого коня б'ють*. У наведеному реченні втрачається образність, воно

стає засобом передачі інформації про ставлення до певної тварини.

Як показує аналіз, ознаки референтності в прислів'ях втрачають навіть власні імена людей, яким у звичайних реченнях така властивість притаманна. Наприклад, у прислів'ях *На бідного Хому і дерево падає* [14, с. 16]; *Якби Хомі гроші, був би і він хороший, а нема — всяк мина*. [14, с. 19]; *Без Кіндрата пуста хата* [14, с. 85]; *Для нашого Федота не страшна робота* [14, с. 103]; *Якби хтів Хома, так би робив і дома* [14, с. 109]; *Іван робить — Іван їсть, Іван не робить — має піст* [14, с. 110]; *У Федорки різні одговорки: то ноги болять, як їти треба жать, то в попереці колька, коли йде прополка, а як треба їсти, то ї зуби не болять* [14, с. 112] імена є засобом називання якоїсь невизначеної або ж неререферентно визначеної особи. Останнє пов'язано з закріпленістю за деякими іменами певних народних уявлень про риси людини, яка носить це ім'я. Наприклад, Хома – це невдаха, про що свідчать і наведені вище прислів'я. Цю рису на матеріалі російських прислів'їв відзначає і О.О. Бірюкова: «навіть наявність власного імені в прислів'ї не дозволяє говорити про якийсь конкретний суб'єкт: *Хороша дочка Аннушка, когда хвалит мать да бабушка*. Аннушкой тут може бути будь-яка людина, не тільки жіночої, але й чоловічої статі. Такий ступінь взаємозамінності, узагальнення характерний тільки прислів'ям» (переклад мій – М.П.) [2, с. 138]. Щоправда, втрата референтності не стосується всіх власних назв, вона не відбувається у географічних назвах, назвах святих. Наприклад: *На кого біда нападе, то до Києва йде, а як біда минеться, то він і з Броварів вернется* [14, с. 36]; *Як прийде Ілля, то наробить у полі гнилля* [14, с. 75]; *Як Михайло закує, то Микола розкує* [14, с. 76].

Послідовне неререферентне прочитання аргументів прислів'їв, за деякими щойно наведеними винятками, зумовлює відсутність у складі прислів'їв речень, що передають конкретні ситуації реальної дійсності. Іншими словами, можна констатувати, що в складі прислів'їв денотати предикатів не лежать на часовій осі, а передають певні узагальнені прояви, абстраговані від реальної дійсності, прояви, які не пов'язані з реальністю відношеннями прямого відбиття певних ситуацій. Такі предикати можна позначити як предикати класу дій, процесів, станів тощо, ознакою яких є те, що їхні денотати не лежать на часовій осі, а виражають певні узагальнені якості аргументів. Ці семан-

тичні обмеження і стають першопричиною парадоксальності багатьох прислів'їв.

Особливо часто парадоксальність спостерігається в межах предикативної основи прислів'їв. Наприклад: *В зимовий холод кожний молод* [14, с. 58]; *Йому й ворона за солов'я стане* [14, с. 62]; *В гостях і жук м'ясо* [14, с. 65]; *І собака зимою про хату думає* [14, с. 71]; *У корови молоко на язиці* [14, с. 89]; *Добру людину бджола не кусає* [14, с. 94]. У наведених прислів'ях предикативні основи *кожний молод*, *ворона за солов'я стане*, *жук – м'ясо*, *собака про хату думає*, *молоко на язиці*, *бджола не кусає*, звичайно, несуть у собі ознаки невідповідності дійсності: не всі люди є молодими, незрозумілим є ототожнення ворони і солов'я, не відповідає національним традиціям сприйняття жуків у якості харчових продуктів, недоведеним є твердження, що собака думає про хату, дивним є положення, що молоко розташовується на язиці, суперечить нашим знанням про бджіл твердження, що вони не кусають людину. Кількість подібних виявів парадоксальності в предикативних основах прислів'їв значно перевищує число прислів'їв, яким приписують ознаку парадоксальності.

Пояснення цього полягає в тому, що предикативні основи прислів'їв належать до загальних суджень, ознакою яких є те, що в них предикатна характеристика приписується кожному предмету класу. Логічні схеми таких суджень мають вигляд *Усі S є P* або *Жодне S не є P*. Особливість використовуваних при цьому предикатів є те, що вони позначають постійні позачасові властивості класу предметів. Більше того, загальні судження, що передають предикативні основи, належать до розряду категоричних, оскільки в них не міститься будь-яких умов або варіантів прояву предикативної ознаки. Отже умовою відсутності парадоксальності предикативної основи виступає презумпція, що всі без винятку предмети класу мають зазначену предикативну ознаку або що ця ознака є характерною рисою предметів одного класу. До таких предикатів можуть належати екзистенційні предикати, предикати, що позначають родову приналежність класу предметів тощо. Наприклад: *Зірки існують*, *Усі адвокати – юристи*, *Людина смертна*. Але у переважній більшості випадків категоричні загальні судження можливо заперечити щодо належності предикативної ознаки до всіх предметів класу. Наприклад, стверджуючи *Усі люди добрі, сміливі, сильні* ми завжди згадуємо винятки з цього правила, говорячи *Усі квіти красиві*, можемо пригадати квітку, яка не відповідає цій характеристиці. Є всі підстави констатувати, що для категоричних загальних суджень, зафіксованих у прислів'ях, невідповідність дійсності і пов'язана з цим парадоксальність є швидше правилом, ніж виключенням.

У процесі створення паремійного вислову відбувається трансформація категоричних загальних суджень у некатегоричні. Це досягається за допомогою ряду стратегій побудови закінченого прислів'я.

Найпоширенішим способом подолання категоричності є введення в прислів'я членів речення, які обмежують умовний простір реалізації судження, що міститься в предикативній основі. Позначимо цей тип обмеження диктальним, оскільки він позначає умов-

ний простір дійсності в межах якого реалізується зв'язок суб'єкта і його предикативної ознаки. Наприклад, у наведених вище прислів'ях ми легко виділяємо ці компоненти: для прислів'я *В зимовий холод кожний молод* умовою реалізації судження *кожний молод* є певна температура (*Тоді, коли зимовий холод, кожний молод*), у прислів'ї *В гостях і жук м'ясо* категоричність основи речення знімається за допомогою обставини місця в *гостях* (*Якщо перебуваєш у гостях, то там і жук м'ясо*), у прислів'ї *Добру людину бджола не кусає* функцію зняття категоричності судження *Людину бджола не кусає* виконує означення (*Якщо людина добра, її бджола не кусає*).

У складі диктальних обмежувачів можна виділити дві великі групи. Одну з них складають різноманітні за структурою і семантикою члени речення, які в мовознавчій літературі виділені в окремий розряд другорядних членів речення, названих детермінантами [12; 13; 3, с. 629]. За допомогою детермінантів відбувається перетворення загальних категоричних суджень, зосереджених в предикативних основах, у загальні некатегоричні судження, адже детермінанти обмежують рамки справедливості думки, вираженої в предикативній основі. Але не тільки ця роль характеризує детермінанти. Перебуваючи в абсолютній преппозиції, детермінантні словоформи актуалізують свої приховані предикатні властивості, пов'язані з позначенням певної ситуації. У наведених прикладах це *зимовий холод*, *зима*, *бути в гостях*. У результаті між детермінантом і предикатом основи речення з'являються відношення зумовленості: предикатна ознака, прихована в детермінанті, послідовно виступає передумовою появи предикатної ознаки основи речення: *зимовий холод – молод*, *зима – думати про хату*, *бути в гостях – сприймати жука за м'ясо*. Подібні поєднання, безумовно, мають ознаки несподіваності, а тому привносять у прислів'я відчуття свіжості, афористичності.

Другу велику підгрупу прислів'їв з диктальними обмежувачами представляють прислів'я типу *Добру людину бджола не кусає*, у яких зняття категоричності судження відбувається за допомогою обмеження обсягу денотатів, позначених аргументом. Це обмеження пов'язане з використанням різноманітних означень. У наведеному прикладі введення означення призводить до зняття когнітивного дисонансу, який викликає предикативна основа прислів'я *людину бджола не кусає*, адже загальновідомою є протилежна думка, що бджоли людей як раз і кусають. Обмеження кола осіб, на перший погляд, мало б залишати зазначену невідповідність змісту прислів'я дійсності, адже за законами логіки, якщо якась ознака властива всім предметам певного класу, то вона спостерігається і у предметів, що входять в підклас. Власне, це відчувається у порівнянні речень *Людину бджола не кусає*, *Бджола не кусає людину* і *Бджола не кусає добру людину*: в усіх них, у тому числі в третьому реченні, в якому обмежено обсяг об'єкта дії, спостерігається невідповідність реальним відношенням, що властиві дійсності. Зняття парадоксальності відбувається лише у разі абсолютної пропозиції означення *добрий*, а також інтонаційного виділення цього означення: *Добру / людину // бджола не кусає*. У цій позиції спостері-

гається набуття означенням властивостей предиката умовного предикатного виразу, про що свідчить синонімічне зближення наведеного прислів'я зі складнопідрядним реченням *Якщо людина добра, її бджола не кусає* і відсутність подібних синонімічних зближень у реченні з неактуалізованим означенням *Бджола не кусає добру людину*. Як і у випадку прислів'їв з детермінантами між актуалізованим означенням і присудком утворюються специфічні для прислів'їв відношення зумовленості ознак. Предикатна ознака, виражена означенням афористично виступає умовою появи ознаки, вираженої присудком.

У щойно розглянутому прислів'ї означення стосуються прямого додатка. Не менш широко спостерігаються випадки, коли означення характеризує підмет або ж непрямі додатки. Наприклад: *Бідна душа без гроша* [14, с. 18]; *Панські очі завидючі, а руки загребуці* [14, с. 25]; *Блудна вівця — вовча вечеря* [14, с. 87]; *Старий віл борозни не скривить, але й глибоко не оре* [14, с. 88]; *Найманий кінь ніколи не змучений* [14, с. 89]; *Маленька собачка — до старості щеня* [14, с. 92]; *Гладкий кіт мишей не ловить* [14, с. 93]; *У доброго коня недовгі верстви* [14, с. 89]; *Норовистому коневі і майдан тісний* [14, с. 89]. У більшості з наведених прикладів наявність означення є необхідною умовою побудови афористичного вислову на базі парадоксальних, незрозумілих: або ж банальних суджень, що містяться в предикативній основі *душа без гроша; очі завидючі, а руки загребуці; кінь ніколи не змучений; собачка — до старості щеня; кіт мишей не ловить; У коня недовгі верстви; коневі і майдан тісний*.

Наведені приклади демонструють ряд типових рис побудови і семантики прислів'їв з диктальними обмежувальними означеннями — це абсолютна препозиція означення і пояснюваного ним іменника, актуалізація предикатного значення в означення, яке одержує функцію каузатора ознаки, яку виражає присудок. Усі речення з диктальними обмежувальними означеннями демонструють прозорі синонімічні відношення зі складнопідрядними реченнями з підрядними умови. Наприклад: *Бідна душа без гроша— Якщо душа бідна,*

вона без гроша; Панські очі завидючі, а руки загребуці — Якщо очі панські, вони завидючі, а якщо руки панські, вони загребуці; Блудна вівця — вовча вечеря Якщо вівця блудна, вона вовча вечеря. Отже, актуалізовані означення передають потенційні каузативні зв'язки між ознакою, яку вони виражають, і ознакою, яку позначає присудок. Констатація цих зв'язків і лежить в основі образності і афористичності прислів'їв.

Як засвідчує аналіз українських паремій, реалізація каузативних потенційних відношень може відбуватися і за рахунок актуалізації складових семної структури слова. Зазначені властивості демонструють, зокрема, такі прислів'я: *У бідного щодня піст* [14, с. 16]; *Бідному википить, а багатому накопить* [14, с. 18]. Наведені приклади мають тісні синонімічні зв'язки зі складнопідрядними реченнями з підрядними умовними, в яких присудок виражається прикметником: *Якщо людина бідна, у неї щодня піст; Якщо людина бідна, її википить, а якщо багата, її накопить.*

До прислів'їв з модальними обмежувачами належать вислови, в яких відбувається обмеження категоричного загального судження, що міститься в предикативній основі, за рахунок звуження кола осіб, які поділяють це судження чи які продукують таке судження. Наприклад: *Йому й ворона за солов'я стане* [14, с. 62]; *Йому щодня неділя* [14, с. 68]; *Що кому, а сліпій курці все просо сниться* [14, с. 94]; *У лінійові Хими свято щоднини* [14, с. 114]. Порівняно з диктальними обмежувачами модальні обмежувачі не мають значного структурного і семантичного різноманіття.

Таким чином, можна зробити висновок, що афористичність паремій значною мірою зумовлена використанням актуалізованих обмежувачів. Ці обмежувачі мають специфічні формальні ознаки, а також досить своєрідні граматичні властивості, пов'язані з синкретизмом граматичних значень, наявністю транспозиційних переходів. Вивчення таких словоформ в аспекті опису їх форми і семантики становить науковий інтерес не тільки для пареміології, але й для теорії граматики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы / Нина Давидовна Арутюнова. — М.: Едиториал УРСС, 2005. — 384 с.
2. Бирюкова Е. А. К вопросу о семантико-грамматическом потенциале русских пословиц / Е. А. Бирюкова // Вестник Новгородского государственного университета. — 2014. — №77. — С. 137 — 139.
3. Грамматика современного русского литературного языка, М.: Наука, 1970. — 768 с.
4. Жусупов А. Е. Парадоксальные пословицы (на материале казахского языка) // International Journal of Russian Studies. 2012. № 1/2 (July). Pp. 1–6.
5. Иванов Е. Е. Парадоксальные пословицы в русском и белорусском языках // Вестник Новгородского государственного университета. 2014. №77. С. 21 — 24.
6. Левин Ю. И. Логико-семиотический эксперимент в фольклоре // Избранные труды. Поэтика. Семиотика. М.: Языки русской культуры, 1998. С. 504–519.
7. Русская грамматика. Т. 2. Синтаксис. М.: Наука, 1980. — 709 с.
8. Селиверстова Е. И. Пространство русской пословицы: постоянство и изменчивость / Елена Ивановна Селиверстова. — СПб.: ООО «Мирс», 2009 — 270 с.
9. Семантические типы предикатов. — М.: Наука, 1982. — 365с.
10. Семенов Н. Н., Шипицына Г. М. Русская пословица: функции, семантика, системность / Наталия Николаевна Семенов, Галина Михайловна Шипицына. — Белгород: Изд-во БелГУ, 2005. — 170 с.
11. Тарланов З. К. Русские пословицы: Синтаксис и поэтика. / Замир Курбанович Тарланов. — Петрозаводск: Издательство Петр ГУ, 1990. — 448 с.
12. Шведова Н. Ю. Детерминирующий объект и детерминирующее обстоятельство как самостоятельные распространители предложения // Вопросы языкознания. — 1964. — № 6. — С. 77 — 93.
13. Шведова Н. Ю. К спорам о детерминантах (обстоятельственная и обстоятельственная детерминация простого предложения) // Филологические науки. — 1973. — № 5. — С. 66 — 77.

14. Українські народні прислів'я та приказки. – К.: Вид-во художньої літератури «Дніпро», 1984. – 391 с.
15. Kuusi M. Concerning Folk Paradoxes // Mind and Form in Folklore. Selected Essays of Matti Kuusi / ed. H. Ilomaki.

Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1994. P. 131–141.

REFERENCES

1. Arutyunova N. D. Proposition and its meaning: logical and semantic problems / Nina Davidovna Arutyunova. – M.: Editorial URSS, 2005. – 384 p.
2. Biryukova E. A. On the question of the semantico-grammatical potential of Russian proverbs / EA Biryukova // Bulletin of Novgorod State University. – 2014. – №77. – pp. 137 – 139.
3. Grammar of the modern Russian literary language, Moscow: Nauka, 1970. – 768 p.
4. Zhusupov A. E. Paradoxical proverbs (based on the Kazakh language) // International Journal of Russian Studies. 2012. № 1/2 (July). Pp. 1–6.
5. Ivanov E. E. Paradoxical proverbs in Russian and Belarusian languages // Bulletin of Novgorod State University. 2014. №77. Pp. 21 – 24.
6. Levin Yu. I. Logico-semiotic experiment in folklore // Selected works. Poetics. Semiotics. M.: Languages of Russian culture, 1998. P. 504–519.
7. Russian grammar. T. 2. Syntax. Moscow: Nauka, 1980. – 709 p.
8. Seliverstova E. I. Space of the Russian proverb: constancy and variability / Elena Ivanovna Seliverstova. – St. Petersburg: MIRS LLC, 2009. – 270 p.
9. Semantic types of predicates. – Moscow: Nauka, 1982. – 365s.
10. Semenenko N. N., Shipitsyna G. M. Russian proverb: functions, semantics, systemic / Natalia Nikolaevna Semenenko, Galina Mikhailovna Shipitsyna. – Belgorod: Belarusian State University Publishing House, 2005. – 170 p.
11. Tarlanov Z. K. Russian proverbs: Syntax and poetics. / Zamir Kurbanovich Tarlanov. – Petrozavodsk: Publishing house Petr GU, 1990. – 448 p.
12. Shvedova N. Yu. Deterministic object and determinative circumstance as independent distributors of the sentence // Questions of linguistics. – 1964. – No. 6. – P. 77 – 93.
13. Shvedova N. Yu. To disputes about determinants (circumstantial and non-independent determination of a simple sentence) // Philological Sciences. – 1973. – No. 5. – P. 66 – 77.
14. Ukrainian folk proverbs. – K.: "Dnipro", 1984. – 391 p.

From paradoxicality to aphorism – one way of creating Ukrainian proverbs

M. M. Pauk

Abstract: The article is about syntactic and semantic mechanisms of aphoristic appearance. The research under consideration is based on proverbs semantics. One of the common way of giving to expression, that has a form of a simple sentence, some aphoristic quality is unexpected combination of two proposals. One of these proposals is expressed by predicative basis, while the other contains in a variety of restrictive syntaxems. The main types of restrictive syntaxemes are shown, their syntactic and semantic features are defined.

Keywords: *proverb, syntactic and semantic structure of sentences, restrictive syntaxems.*

От парадоксальности к афористичности – один из путей создания украинских паремий

M. M. Паук

Аннотация: В статье на основе анализа семантики пословиц определены синтаксические и семантические механизмы появления в них афористичности. Одним из распространенных способов предоставления высказыванию, которое имеет форму простого предложения, афористичности является неожиданное сочетание двух пропозиций. Одна из этих пропозиций выражена предикативной основой, а другая содержится в различных актуализированных ограничительных синтаксемах. Показаны основные разновидности ограничительных синтаксем, определены их синтаксические и семантические особенности.

Ключевые слова: *пословицы, синтаксическая и семантическая структура предложения, ограничительные синтаксемы.*

Міфологічні голограми як важливий інструментарій архетипної критики (на матеріалі літератури української діаспори 20 – 50-х років ХХ ст.)

О. В. Слоновьська

Кафедра української літератури ДВНЗ «Прикарпатський університет імені Василя Стефаника»
Corresponding author. E-mail: olga.slonovska@ukr.net

Paper received 09.04.17; Accepted for publication 16.04.17.

Анотація. У статті розглядається питання ролі й місця художньої правди та художнього домислу. Велику увагу приділено міфопоетичній голограмі людського тіла як носію інформації і цілого блоку важливих маркерів.

Ключові слова: літературний текст, міфопоетична голограма тіла, інструментарій архетипної критики, еротика.

Причиною нетотожності художнього тексту й реального життя виявляється не лише неможливість відтворити художній світ ідентично до подій, неможливість посвячення митця в думки, плани, стосунки з живими людьми певної історичної особи, віддаленість письменника у часі від ним же змальованих подій, а й те, що читач очікує героя, чий погляд, світогляд, душевні поривання цікаві не для сучасників змальнованої доби, а для реципієнта й перипетій його часу. З цієї ж причини літературні персонажі володіють словниковим запасом, яким послуговується читач (за винятком слів-історизмів чи архаїзмів для колориту змальнованої доби), індивідуальним спектром світовідчужувань гранично близькі й зрозумілі читачеві, повсякчасно стикаються з проблемами, які актуальні для сьогодення його держави. Характеротворення як метод реалізації літературного персонажа задіює всі органи відчуттів, причому пропонує не тільки зорові, слухові, нюхові, термічні, а й кінетичні й тактильні види людського сприйняття, а опосередковано реалізує їх як типові маркери поведінки.

Проблема міфологічної голограми в художніх текстах в українському літературознавстві, як і в європейських літературознавствах у цілому, не розглядалося й не розглядається досі (тим часом знайому людину ми впізнаємо навіть дуже здалеку, коли взагалі неможливо розрізнити риси її обличчя, лише тому, що сприймаємо її голограмно). Лише в окремих дослідженнях психоаналітика К. Юнга натрапляємо на саме таку оцінку художніх персонажів. У інструментарію архетипної критики взагалі нема такого поняття, як «міфологічна голограма». Тим часом увага до основних параметрів людського тіла чоловічої або жіночої статі відома ще з античних часів і біблійних текстів.

Людина з фізичними або спотворюваними вадами, наприклад, вродженими плямами на тілі, не могла претендувати на роль жерця, пророка, поводиря. Водночас Бог міг тілесно вирізати свого улюбленця (наприклад, фізичне каліцтво (вивих ноги) Якова після його фізичного ж богоборства чи як наслідок спілкування з Богом на горі Фавор – поява дворогості в Мойсея). Антична міфологія відзначалася вагомим переліком різноманітних чудовиськ, як одночасно й апіорі негативним ставленням до них. В. Суковата наголошує: «...Ті, хто своїм тілесним виглядом не відповідали грецьким уявленням про “порядок одноманітності”, маргінізувались і витіснялись із Центру (Греції) на географічні околиці цивілізації» [12, с. 402]. Тобто у цивілізованому світі для чудовиськ

місця не залишалось, навіть якщо йшлося про гранично близьких до реальних осіб жіночої статі – амазонок. Філософ Платон не заперечував права жінок на службу в армії або права займатися державницькою діяльністю [11, с. 262], але не пропонував долі амазонок своїм сучасникам. Інші античні мудреці хоча й вели мову про місто-державу войовничих представниць, які жорстокістю перевершували чоловіків, але розповідали про них, як про щось недосяжне (*his sunt leones*, тобто таких, що живуть хіба що там, де полюють леви). Іншими словами, голограма трікстера ще в часи Стародавньої Греції або Давнього Риму набирала ознак не стільки вихідця із пекла (Цербер, Харон-перевізник), а й зловісно автономної істоти, не підпорядкованої навіть Аїду.

Гормон страху – адреналін – узагалі здатний перетворити нормальну соціальну істоту, в нашому випадку – жіночої статі – в насправді безстатевого монстра, який у своїй поведінці не має жодних гальм і табу. Тож не дивно, що й амазонка внаслідок психологічних травм, ні на мить не може відірвати своєї уваги від садо-мазохістських спогадів про те, як над нею знущалися, її кривдили й ображали чоловіки. Саме це дало підстави К. Юнгові розцінювати амазонку як «баламутку», тобто істоту, яка сама не знає, чого хоче, й порівнювати з дружиною біблійного Лота, оскільки жінка, яка обрала чоловічий стиль життя, надалі проживає його з відвертеним від радощів і насолод життя обличчям [16, с. 189]. На підґрунті озлобленості й ненависті до сильної статі амазонками виношується мрія про помсту аж до кастрації чи вбивства й вибудовується відчайдушна спроба непомірною ціною довести чоловікам, нібито представниці жіночої статі здатні стати значно жорстокішими й цинічнішими від осіб чоловічої статі, щоб таким чином ні в кого з потенційних ворогів не виникали сумніви у потенціалі зла й ненависті з боку амазонок.

Голограма амазонки відповідає голограмі кастрованого чоловіка, життя якого йому немиле, а тому не має ціни. У такому випадку адреналін із гормону страху перетворюється в гормон садизму. Аналіз підсвідомого компоненту амазонок через зовнішні прояви поведінки стосовно себе (випікання грудей у підлітковому віці) й злочинних учинків стосовно власних дітей (убивства чи відмови від синанемовляти), використання чоловічого одягу як маскарадної атрибутики маскування під чоловічу стать, не лише переконують, що амазонки якнайкраще відповідають, за Аристотелем, уявленню про них як про «покаліченого... спотвореного чоловіка» [8, с. 41], а й

підтверджують думку К. Юнга, що у випадку появи амазонок, як і у випадках зародження інквізиції, більшовизму, нацизму й інших явищ масового психозу, дев'ятий вал темної сторони підсвідомого (Тіні), проривається назовні у формі реальних дій і вчинків опанованих ним людей [15, с. 57 – 58]. Водночас, на відміну від ущербних чоловіків, наприклад, євнухів у султанському гаремі, які ніколи не становили собою ні соціальної групи, ні класу, ні касту, амазонка – істота соціальна й стадна, її оточення передбачає одностатевий колектив і хижацьке ставлення до оточуючого світу, домінуючим проявами якого виявляються постійні кровопролиття й афішована жорстокість.

Автори, які володіють міфологічним способом мислення, статевої конституції персонажів відводять особливу роль. Тіло – паспорт душі й своєрідний ідентифікаційний код особистості – виявляється концептом. Посутнього значення набувають фізичні вади чи виразні ознаки здоров'я, вік, ріст, вага, природні здібності, сімейний статус, міміка, жести, пригнічена чи надмірна сексуальність. І в реальному світі, й на сторінках художніх книг чоловіки та жінки в одних і тих же ситуаціях ведуть себе по-різному, а голограми їхніх фізичних тіл виявляються розпізнавальним знаком насамперед статевої приналежності. Тож хоча радянські жінки-чекістки щосили прагнуть виглядати чоловіками, голограми цих протилежних своєю статтю осіб ніколи не співпадають, хоча й перші, й другі неухильно деградує, адже навіть слідчі-чоловіки не витримують «конвеєру» гігантської м'ясорубки. Наприклад, у романі «Сад Гетсиманський» І. Багряного Андрій Чумак відкриває для себе, що дехто із них більше мучиться, ніж ним же катовані арештанти під час інквізиторських допитів: «...У вікні будинку..., де мешкали відповідальні працівники управління НКВД, хтось висунув у вікно грубезні дошки..., а тоді намагався влягтися на них... Людина з розладженою психікою. Андрій пригадував весь шал “фабрики-кухні” й розумів того бідолашу» [4, с. 247]. У цьому ж романі особливу увагу приділено тюремному наглядачеві Мельнику, який нібито чи не єдиний серед чекістів зберіг людське обличчя, проявляв милосердя до ув'язнених, а деколи навіть передавав нещасним цигарки, при цьому наражаючись на небезпеку. Тільки мало не наприкінці твору виявляється, що «добрий» наглядач (на вигляд – фізична потвора, латентно – інфернальна істота) найчастіше власноручно розстрілює приречених, а хто не помер від кулі, того добиває залізним ломиком, приязно і співчутливо посміхаючись. Отже, міфологічна голограма акцентує на психотипі садиста, який отримує задоволення від мук, відчаю і страху жертв.

Натуралістичні сцени в романі І. Багряного також несуть важливі елементи тілесності, власне, узагальнюють «амазонськість» жінок-чекісток, які найчастіше позбавляють в'язнів маркерів чоловічої статі. Кастрацію під час допитів на сторінках роману «Сад Гетсиманський» письменник подає очима катів: «Дошками, дошками його!... А Нечасва шомполом по я...! Кунді-бунді на великому конвеєрі» [4, с. 80]. Якщо древня мудрість каже, що людина ніколи не дорівнює сама собі, то цей афоризм увиразнює не тільки умовивід узагалі, що цілісність людини створюється жит-

тям у суспільстві, а й те, що війни й революції, провокують високоамплітудний сплеск негативних чинників у соціумі, а серед жінок – ще й поширення амазонства і проституції. У горизонті міфу таке явище пояснюється достатньо аргументовано. Досить узяти до уваги, що «профанні простори – це завжди провали сакральних просторів» [14, с. 107], як виявиться, що саме в цих інфернальних кратерах жінка набуває злоякісної іпостасі. Замість постулату «бути» вона, за Е. Фроммом, обирає відповідний цьому поняттю сурогат – «мати» [13], отже, свідомо підміняє те, чого в житті досягти вдається дуже небагатьом, легким і загальнодоступним, хоча за цей вибір рано чи пізно їй приходиться платити душею.

У романі І. Багряного «Тигролови» є епізодичні образи хабаровських повій. У лютий мороз вони сидять майже роздягненими. Для Григорія Многогрішного і Грицька Сірка відповідні маркери дівочого тіла викликають співчуття, бо хлопці-мисливці впевнені, що у нещасних дівчат-українок (колишніх куркулівен) нема грошей навіть на панчохи чи ватяні штани. Проте читач прекрасно розуміє, що відповідна мова тіла повій служить ознакою вседоступності для потенційних клієнтів у ресторані-забігайлівці. У іншому романі І. Багряного – «Людина біжить над прірвою» описана нібито абсолютно зайва й нічим не вмотивована порнографічна сцена. Проте на рівні підтексту юна коханка чекістів розцінюється як одна із найжорстокіших форм психологічного тиску на в'язнів, їх остаточним приниженням, адже із сатанинською насолодою гуляща дівка демонструє своє молоде тіло приреченим на допити й мученицьку смерть. Міфічний аспект оголення як набування статусу людини поза законом чи й навіть ототожнення оголення зі смертю того, хто дозволив себе у такому вигляді бачити, дає зрозуміти, що йдеться про черговий злочин в беззаконній державі.

У романі «Маруся Богуславка» І. Багряного прототипом України для фізично ущербного митця-каліки Данка Шигимаги стає далеко не взірцева дівчина – доступна для радянських чиновників найвищого рангу в місті Нашому повія, через що соціум її іронічно називає «генеральною лінією», колишня дочка купця чи високого церковного діяча, яка «купала з високих високостей... на саме дно трагічної дійсності, аж на самісінький спід, в категорію “соціально чужих”, “класово ворожих”, “бивших”» [2, с. 140]. Авторське ставлення могло би вважатися поблажливо-співчутливим, якби не чіткий висновок: «На ній трагічний досвід цілого пропашого покоління, скинутого на соціальне дно» [2, с. 140]. Ці слова зводять до спільного знаменника Людмилу Богомазову з «Марусі Богуславки» й ресторанних повій – за логікою автора, дочок виселених у Сибір куркулів (роман «Тигролови»). Проте до спільного знаменника – й тільки, бо якби письменник не ввів у роман епізод із намальованою горбатим художником іншою Людмилою Богомазовою, читач сприйняв би долю дівчини на рівні соціально-класових реєстрів. Проте через оцінку акторами шедевр інші персонажі твору несподівано розпізнають в героїні жіночу красу в апофеозі найбільшого горя: «Ольга тихо ахнула, Ата стрималась, але скрикнула в душі... На підставці стояла – Людмила

Богомазова! Але яка!.. У рисах її обличчя викарбувана людська душа, очищена в печалі, в великій трагедії... Божеська душа...» [2, с. 290]. Коли ж Аталея здогадується, що це автор вклав свою власну душу в розтоптану розпустою партійних перелюбників митцем омріяну кохану, то й читачі погоджуються, що має рацію не соціум, а скульптор у своєму творчому баченні. Марина Цветаєва з подібного приводу писала, що любити – це бачити людину такою, якою її задумав Бог, а не створили батьки й умови, а Ф. Фелліні твердив, що людська цивілізація здатна посправжньому виповісти себе тільки через мистецтво [8, с. 289]. Інший митець української діаспори – Годось Осмачка, – неодноразово показуючи, що більшовицька доба приносить на українські землі розтління й розпусту, притаманні часам загарбання й осквернення окупованої нації, в романі «Ротонда душоубців» змалював групове згвалтування червоноармійцями-туляками молоденької української вчительки. Національний одяг жертви, її скромність, висока духовність, не особливо яскрава на тлі інших сільських красунь вродо виразно протиставлені хтивій пісні розпусної п'яної російської солдатні. Якщо взяти до уваги, що людська підсвідомість постійно постачає великим інформативним блоком маркерів, які сприймаються як уже готова відповідь, *хто* саме перед читачем і яку лінію поведінки в оцінці, ставленні й стосунках до нього реципієнтові доцільно обирати, то фізичне тіло як важливий знак культурної, групової, етнічної приналежності набирає у художньому творі особливого значення, тому здатне стати концептом. Натомість лубкові, затерті від частого вживання описи красунь у віночках, корсетках і плахтах ніколи не сприймаються читачами як живе людське тіло. Тільки перетранформування індивідуальних тілесних ознак аж до узагальнення породжує символи, здатні розкривати приховану суть виразної національної самоідентифікації кожного із героїв, диференційованого сприймання персонажів читачем за принципом «Свій»/«Чужий». У Т. Осмачки маємо саме цей випадок, тому мученицька смерть юної вчительки не увиразнюється голограмою мертвого й знівеченого дівочого тіла: читач отримує нагоду бачити лише купу ганчір'я з колишньої корсетки й вишитої народним орнаментом тонкої сорочки на тому місці майдану, де відбувся страшний злочин – все інше завбачливо ховає нічна темрява. Таким чином виявляється, що Т. Осмачка запропонував читачам не окремий злочинний факт, а міфологічну картину збезчещення російською солдатнею персоніфікованої України.

Окупація завжди вносить корективи у безцеремонні статеві стосунки поневолювачів і поневолених. У «Ротонді душоубців» потенційна жертва більшовицької системи – чотирнадцятилітня Гапуся Шелестіян, віддана в найми Мадзигоні заради користування сім'єю дівчинки парою колгоспних коней, залякана шантажем партійного вирока, який погрожує заарештувати й згноїти в тюрмі її батька, не може супротивитися гвалтівникові, тому пропонує компроміс, явно натякаючи на петингові, який по селах був відомий як звичай «притули». Подібну забаву наймача і наймички вважає за цілком припустиму в ситуації, що склалася, навіть старий Шелестіян, для якого коні в

господарстві значать більше, ніж безпека власної дитини. Голограма Шелестіяна-батька – це символічна карикатура на українського невдачу, пораженця й боягуза, типового представника віками уярмленого народу. Тим часом голограма тілесних маркерів Мадзигона як представника влади – цілий комплект рис і жестів хтивого примата, безвідповідального самця, не бажаючого контролювати поведінку й стримувати власну статево хіть. Безцеремонно розбудивши Гапусю і поспішно випровадивши збезчещену дівчинку, Мадзигон не забуває крикнути їй навздогін, щоб випустила до хати собаку. Скотоложество Мадзигона увиразнене авторською оцінкою сталінської системи, адже «такі часи настали.., що бідна людина *мусить поступатися собою навіть собаці*» [10, с. 61]. Водночас письменник надає явищу розтління гротескності. Гіперболізація сексуального насильства над українками (Гапуся в романі – не єдина жертва сексуального насильства) увиразнює трагічну ситуацію засмічення генофонду й намагання окупантів тримати українську націю на становищі наложниць.

У повісті «Розгром» І. Багряного кілька разів із уст німецьких солдатів звучить цинічна пісенька: «Война пріма, война гут! – / Фрау дома, фройлян тут» [3, с. 37]. У подібних брутальних піснях на рівні міфічного зрізу міститься важлива інформація: на війні всі чоловіки, незалежно від їх сімейного статусу, – неодружені, оскільки стають потенційними нареченими самої Смерті. Їхнє сексуальне посягання на представниць колонізованої нації таким чином узаконюється і стає масовим явищем. Трагічним символом німецької нації у романі стає вулична повія: «“Нова Європа” розміняла свою цноту за цигарку, за недопалок цигарки... Он там вона стоїть з мурином на розі, під блідим ліхтарем, і ницо звивається, мов песик, зазираючи в очі» [3, с. 36]. Перетворення до зубів озброєної і моторизованої Держави-Войовничої-Діви нації «надлюдей» в Державу-Запобігливу-Шльондру увиразнює крах людиноненависницької ідеї Гітлера, за яку тяжко розплатився мільйонами життів німецький народ, а на рівні міфу – зазнав нищення своєї вітальної енергії. Метафора «ницо звивається», тобто веде себе вкрай улесливо, без жодних ознак гідності й самоповаги, перетікає у порівняння «мов песик, зазираючи в очі» – й створює далеко не статистичний образ, навіть не індиферентний символ, а пульсуючу, тому живу голограму персоніфікованої, на момент розповіді – майже пропалої нації, яка ще не скоро прийде до тями й почне міркувати, як жити далі.

Міфологічна голограма тіла може стосуватися як окремої людини, так і групи, колективу, нації. Використовуючи прийом стиснутого часу, Іван Багряний у романі-вертепі «Розгром» ущільнює хронологічну послідовність, у досить вдалому збірному образі народу виводить перед читачами тисячі тисяч українців, які прямують мало не цілою планетою, долаючи кожен свою власну хресну дорогу, але очима безвідривно ловлячи єдиний маяк – рідний прабатьківський край: «Вони марширують, задивлені в себе і в світ, гордо і презирливо – по безконечних етапах Сибіру, Колими і Євразії... По сходах катівень, забризканих власною кров'ю... По чужих шляхах чужої війни... В чужих шинелях чужих армій... В колонах полонених...

В задротованих кошарах концентраків... З усіх точок земної кулі, з усіх прірв..., нахиливши уперто голови, вони пориваються до однієї точки..., вони стремлять до неї серцем. І м'я їй – Вітчизна» [3, с. 9 – 10]. Велична й насичена метафізичною могутністю виразно голограмна, бо тілесна. картина у тексті роману не випадково постає панорамною і динамічною, адже рух є ознакою як земного світу й Всесвіту в цілому, а в метафізиці – ще й ознакою життя.

Висновки. Тілесні голограми літературних персонажів – виразна ознака таланту письменника. Пропо-

нування замість них одноплосинних «викрійок» свідчить лише про безпорадність авторів і повне фаско письменницьких задумів, адже персонажі-ідеї ніколи не сприймаються читачами як літературні типи чи характери. Художня правда в літературному тексті важливіша від правди життєвої, а об'ємно оформлені автором тілесні образи персонажів постають голограмами-концептами, які допомагають запам'ятовувати героїв, проектувати їх на реальних людей, рівнятися чи осуджувати, вважати взірцями для наслідування чи образами-пересторогами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрянний І. Людина біжить над прірвою / Іван Багрянний. – К. : Український письменник, 1992. – 320 с.
2. Багрянний І. Маруся Богуславка / Іван Багрянний // Багрянний І. Буйний вітер. – Мюнхен: Україна, 1957. – С. 7 – 423.
3. Багрянний І. Розгром: повість-вертеп / Іван Багрянний. – Ульм – Нью-Йорк: Прометей, 1948. – 125 с.
4. Багрянний І. Сад Гетсиманський / Іван Багрянний. – К. : Дніпро, 1992. – 528 с.
5. Багрянний І. Тигролови: роман та оповідання / Іван Багрянний // Багрянний І. Тигролови. – К. : Молодь, 1991. – С. 4 – 232.
6. Барка В. Рай / Василь Барка. – Джерсі-Сіті – Нью-Йорк: Свобода, 1953. – 309 с.
7. Біблія. – М. : [Б. в.], 1990. – 296 с.
8. Вечные мысли о главном. Афоризмы: Восток. Россия. Запад / авт.-сост.: А. Кожевников, Т. Линдберг– СПб. : Издательский Дом “Нева”, 2005. – 592 с.
9. Гитин В. Эта покорная тварь женщина / Валерий Гитин. – М. : Торсинг, 2002. – 543 с.
10. Осьмачка Т. Ротонда душоубців / Тодось Осьмачка. – Торонто: [Б. в.], 1956. – 365 с.
11. Платон. Законы / Платон // Платон. Сочинения: в 3 т.– М. : Мысль, 1972. – Т. 3. – Ч. 2. – С. 83 – 478.
12. Суковата В. Гендер і релігія / Вікторія Суковата // Основи теорії тендеру / за ред. В. Агеевої, Л. Кобелянської, М. Скорик – К. : К.І.С., 2004. – С. 385 – 425.
13. Фромм Е. Мати чи бути? / Еріх Фромм; пер. з англ. – К. : Український письменник, 2010. – 222 с.
14. Хайдеггер М. Искусство и пространство / Мартин Хайдеггер / ответств. ред. и сост. Р. Гальцева // Самосознание культуры и искусства XX века. – М. : Университетская книга; СПб. : Культурная инициатива, 2000. – С. 105 – 113.
15. Юнг К. Архетип і позасвідоме / Карл Густав Юнг; пер. з нім. – К. : Український письменник, 2014. – 400 с. – (Світло світогляду).
16. Юнг К. Борьба с тенью / Карл Густав Юнг // Юнг К. Избранное. – Минск: Попурри, 1998. – С. 53 – 64.

REFERTNCES

1. Bahrianyi I. Liudyna bizhyt nad prirvoiu. K., Ukrainyski pismennyk, 1992.
2. Bahrianyi I. Marusia Bohuslavka. In: Bahrianyi I. Buinyi viter. Miunkhen, Ukraina, 1957, 7 – 423.
3. Bahrianyi I. Rozghrom: povist-vertep. Ulm, Niu-York, Prometei, 1948.
4. Bahrianyi I. Sad Hetsymanskyi. K., Dnipro, 1992.
5. Bahrianyi I. Tyhrolovy: roman ta opovidannia. K., Molod, 1991.
6. Barka V. Rai / Vasyl Barka. Dzheresi-Siti, Niu-York, Svoboda, 1953.
7. Bibliia. M., [B. v.], 1990.
8. Kozhevnykov A., Lyndberh T. Vechnye mysly o glavnom. Aforyzmy: Vostok. Rossyia. Zapad. SPb., Yzdatelskyi Dom “Neva”, 2005.
9. Nytn V. Eta pokornaia tvar zhenshchyna. M., Torsynh, 2002.
10. Osmachka T. Rotonda dushohubtsiv. Toronto, 1956.
11. Platon. Zakony. In: Platon. Sochyneniya: v 3 t., T.3, Ch.2. M., Mysl, 1972, 83 – 478.
12. Sukovata V. Gender i relihiia. In: Ahieieva V., Kobelianska L., Skoryk M. (Red.) Osnovy teorii tenderu K., K.I.S., 2004, 385 – 425.
13. Fromm E. Maty chy buty? K., Ukrainyski pismennyk, 2010.
14. Khaidehher M. Yskusstvo y prostranstvo. In: Haltseva R. (Red.) Samosoznanye kultury y yskusstva XX veka. M., Unyversytetskaia knyha, SPb., Kulturnaia ynytsyatyva, 2000, 105 – 113.]
15. Iunh K. Arkhetyp i pozasvidome. (Svitlo svitohliadu). K., Ukrainyski pismennyk, 2014.]
16. Iunh K. Borba s teniu. In: Yunh K. Yzbrannoe. Mynsk, Popurri, 1998, 53 – 64.

Mythological holograms as essential tools of archetypical critics (on the basis of literature of Ukrainian diaspora in the 20-50th years of XX century)

O. V. Slon'ovska

Annotation. The role and the place of the artistic truth and artistic speculation are a promising area of theoretical and practical explorations. The focus of this study is on the mythical-poetic hologram of the human body as a specific information carrier which comprises a range of important markers.

Keywords: literary text, mythical-poetic hologram of the human body, methodology of archetypal criticism, erotica.

Мифологические голограммы как важный инструментальный архетипной критики (на материале литературы украинской диаспоры 20 – 50-х годов XX ст.)

О. В. Слоневская

Анотация. В статье рассматривается вопрос роли и места художественной правды и художественных измышлений. Большое внимание отводится мифопоэтической голограмме человеческого тела как носителю информации и целого блока важных маркеров.

Ключевые слова: литературный текст, мифопоэтическая голограмма тела, инструментальный архетипной критики, эротика.

Sexuality as 'universal illness' in David Lodge's novels

O. V. Uzlova

Kyiv National Linguistic University
Corresponding author. E-mail: uzlovafulvia@gmail.com

Paper received 25.03.17; Accepted for publication 01.04.17.

Abstract. The paper tackles the problem of correlation between sexuality and illness in the writings by contemporary British author David Lodge. In his novels body is represented in the narrative, discursive and aesthetic strategies, as well as underlying semantic structures of the text. Drawing upon the novels *Therapy*, *Thinks*, *Author, Author*, *Deaf Sentence* and *A Man of Parts*, it is argued that sexuality is regarded as a 'universal illness'. The analysis of the texts under consideration shows that sex in the novels of former Catholic David Lodge is often considered to be a sin or a moral crime that should be followed by punishment.

Keywords: D. Lodge, body, illness, disease, sexuality

Introduction. Scientific theories as well as fiction of the late 20th century give special attention to the problem of representation of sexuality, as well as ill and deviant bodies. In modernist texts body was a repository for I-consciousness and controversial desires, but in postmodernist fiction it is mostly regarded as deviant, performative or virtual. Moreover, sexual behaviour is often regarded as a reflection of moral health or illness. The common feature of David Lodge's novels taken into consideration is their peculiar interest in such corporal and sociocultural experiences as sex, ageing and illness.

Overview of related works. Although there had been earlier studies, the poetic features of D. Lodge's recent novels have not yet become the object of focused scholarly interest. European critics and literary scholars (B. Bergonzi, R. Todd, M. Goch, E. L. Bjork, A. Quinn, H. Mantel, L. Lerner, F. Holmes, J. Mellors) pay attention mostly to D. Lodge's novels written in the period of 1960-1984 regarding them as a complex symbiosis of fictional and theoretical discourses.

The object of investigation of the majority of Ukrainian and Russian scholars are certain poetic features of Lodge's campus trilogy (O. Bandrovska, O. Luxembourg, V. Novikov, N. Solovyova, O. Masliaeva, V. Horolskiy, O. Sydorova, O. Tolstyh), as well as certain aspects of his theoretical works representing the development of Western literary process in the final decades of the 20th century (I. Ilyin, N. Vladimirova, I. Kabanova, V. Strukov, Y. Muratova). Therefore, the comprehensive analysis of D. Lodge's latest fiction and theory is one of important tasks facing present-day English studies. Despite a great number of works exploring D. Lodge's earlier texts, the functions of ill body in his novels have never been the focus of special academic research.

Purpose of the study. The paper sets out to explore the relations between illness and sexuality in contemporary British fiction.

Materials and methods. Traditional academic methods of literary studies have been combined with strategies of such interdisciplinary branches as sociology, body theory and disability studies.

Results and discussions. So much has now been written on sexual discourse in all its ambiguities and complexities that, rather than being the taboo subject it once was, the issue has tended to become overdetermined. That is why, although D. Lodge's five latest novels break down taboos concerning sexuality among Catholics and the elderly, it can be argued that any representation of body behaviour in his texts should be regarded, first and foremost, in its metaphoric meaning. In fiction human body and sexuality are not autonomous phenomena since they are used to introduce a broader range of problems. In D. Lodge's novels, especially *Therapy*, *Deaf Sentence* and *A Man of Parts*, elderly subjects are not depicted as having lost their sexual identities. Moreover, sexuality is transferred to the ontological sphere of the terminal stages

of life. Different diseases, including erectile dysfunction, not only point to physical degradation as a result of natural processes, but function to represent the idiosphere of the texts under consideration.

As a matter of fact, D. Lodge used the representation of erectile dysfunction in his earlier novels, too. In *Small World* Arthur Kingfisher's sexual and intellectual sterility symbolizes 'a very un'healthy condition' of 'the whole profession of academic literary studies' [6, p. 119]. It is also significant that the protagonists of two novels (*Therapy* and *Deaf Sentence*) face erectile dysfunction exactly when their careers and personal relationships are going downhill. As S. Žižek aptly notes, the "symptom arises where the world failed, where the circuit of the symbolic communication was broken" [10, p. 73].

Quite often one partner's affliction can cause the inversion of gender roles. That is exactly what happens to the main character of *Deaf Sentence* and his wife. Having taken early retirement because of progressive loss of hearing, former professor of linguistics Desmond Bates becomes a kind of a housewife. The improvement of his spouse's appearance and her business success that seem to run parallel to the protagonist's physical and social decline make him aware not only of the age gap, but also of the increasing estrangement between them. At the beginning of the novel his wife seems to take the lead in the relationship with a submissive man. "When he accompanied her to this or that social event he sometimes felt like a royal consort escorting a female monarch, walking a pace or two behind her with his hands joined behind his back, a vague unfocused smile on his face" [5, p. 33]. The dominant role played by female characters surrounding Desmond is exaggerated by the male forms of their names (wife Fred and PhD student Alex). It is symptomatic that the protagonist is the only one in the novel who reduces his wife's name 'Winnifred' to 'Fred'.

In D. Lodge's novels the process of reconstructing the characters' split identity is implemented in complex interaction with other people, including sexual relationships that sometimes have 'perverse' nature. Therefore, due to its particular importance in the power discourse, BDSM as a variety of erotic role playing involving bondage, discipline, dominance, submission, sadomasochism, and other related interpersonal dynamics has got special meaning in *Deaf Sentence*. In her e-mail PhD student Alex suggests that Desmond should punish her for making "irremovable marks in a library book" [5, p. 128]. She offers professor Bates to see her "bent over the table", "naked from the waist down", with her "head on a cushion" and to "spank" her "butt" using just "the flat of [his] hand" without direct sexual intercourse [5, p. 129].

Though Desmond refuses to come to the student's apartment, her suggestion evokes his sexual desire. The protagonist uses proposed role play to vary sexual relationship with his spouse. Their intercourse is structured around a powerful imaginative configuration since touch-

ing Fred Desmond imagines himself in the 'red-lit room' spanking Alex [5, p. 132]. In this case Winnifred's body loses its individual features and becomes a collective female body. It symbolizes generalized image of the Other over whom Desmond has to get temporary control. However, the process of learning is oriented not to the Other represented by a woman, but to himself. It appears to be the process of self-discovering. Use of the first-person narration in this textual segment shows the character's narcissistic identification with the male narrator. As G. Brame notes, if "you're an ordinary person having ordinary intercourse, there are a lot of questions you never have to address about who you are, who your partner is, what issues of control [exist]. When you leave the world of vanilla sex <...> you have to start asking [such] questions of yourself. Doing so opens up the opportunity, or presents the problem of consciousness, of growing in self-knowledge" [1, p. 89].

In BDSM practice D. Lodge's character needs to retrieve the role of a dominant partner for a while, but not to cause or receive pain. It is desire to feel emotional satisfaction stemming from the power he has over another person and from the responsibility for her. Reconfiguration of power relations is realized through erotic domination. However, in the scene described in *Deaf Sentence* there is no hierarchy typical of BDSM role play. As soon as the protagonist gets the dominant role inverting the binary opposition, the borderline between its dominant and the submissive member disappears. Desmond and his wife perform identical actions towards each other, so that they assume dominant and submissive roles in turn. Rebalancing in sexual sphere, as well as retrieving their blurred gender roles has a positive impact on other spheres of their marital life.

In the novel *Thinks* a BDSM scene represents a reverse distribution of power relations. While the protagonist of *Deaf Sentence* needs to feel responsibility for another person to get back his lost self-control and control over his own life, in *Thinks* Helen Reed, vice versa, has to choose the role of submissive partner and to prioritize the emotional over the rational in order to get back the appetite for life. As it often happens in D. Lodge's novels, sexual pleasure in *Thinks* depends on 'the pleasure of the text', to put it in Barthes' terms. Helen agrees to have sex with Ralph for the first time only when he shows interest in one of the sexual scenes described in her novel. There is "one interesting bit, about the reawakening of the heroine's interest in sex, which has been at a very low ebb during her illness" [8, p. 253]. Anna, the heroine of the second-level narration, finds "two black velvet facemasks and some lengths of silky cord" in a drawer of a five-star hotel [8, p. 253]. Later Anna and her husband use these things in their role play. Putting on a mask allows Anna to see herself from another person's point of view. In a mirror she sees "a depraved stranger" [8, p. 253].

In *Thinks* the reader only finds out that Ralph suggests that he and Helen try the same practice that has cured her heroine from depression, but there is no explicit BDSM scene. Instead of velvet masks worn by the heroes of Helen's novel, the characters of Lodge's novel use narrative masks. Both of them have journals that function as "mirror in which you look at yourself every day, candidly, unflinchingly – without the protective disguise of a mask, without even the flattery of makeup – and tell yourself the truth" [8, p. 258].

Like the protagonists of *Therapy* and *Deaf Sentence*, Helen often rotates first and third person narration in her journal. The character uses third person narration every time she wants to fence herself off and to stop analyzing her emotional and physical experience: "I haven't felt like

doing that since Messenger and I became lovers. I didn't want to record my behavior because I was afraid that scrutinizing it and analyzing it might awaken scruples of conscience and inhibit my pleasure. (In fact I still shrink from examining this experience with the straight unflinching gaze of the first person. Let me try it another way...) <...> For that was what she had become, a woman of pleasure, a scarlet woman, a woman of easy virtue, a woman no better than she should be – or so she would have been described in the pages of an old novel" [8, p. 258].

In Lodge's novels the interaction between sex and illness is ambivalent. On the one hand, sex can sometimes cure characters from depression and help them to retrieve their gender and social roles. On the other hand, the novels illustrate common point of view that seriously ill or injured bodies cannot be considered as vessels of sexuality. That is why ill people are often treated as asexual or even worse, deviant and disgusting. At a certain stage in a grave illness' progress the termination of sexual life becomes a kind of experience that precedes the end of life itself. The absence of physical contact caused not only by pain, but also by the sense of guilt felt by both partners often indicates the loss of moral contact, because death, even the death of the Other, is always an individual experience. All these aspects are represented in the experience of the protagonist of *Deaf Sentence* and his first wife dying of breast cancer. "In the early stages of her illness they made love to comfort each other, but as Maisie's condition worsened it became painful for her and difficult for him, and they stopped by tacit mutual consent. Maisie raised the subject once in a touching but embarrassing way, about six month before she died, saying she would understand if he needed what she called 'solace' from another woman, as long as she didn't know about it, and none of her friends did. <...> The idea of entering into an emotional relationship with another woman while Maisie was dying by inches was unthinkable, and he was not the kind of man to resort to prostitutes or massage parlours" [5, p. 67].

When one of the partners is diagnosed as fatally ill, this revelation usually causes loss of interest in sex for both of them. Therefore, having found out about the possibility of having liver cancer, the protagonist of *Thinks*, who used to be a conference Don Juan, gives up any sexual activity, as does his mistress: "I just don't feel like sex at the moment./ Neither do I, Messenger, neither do I" [8, p. 282]. The news about terminal illness makes both partners understand their temporality and stop regarding their bodies as sources of pleasure. Therefore, giving up sex represents the fear of death.

It is noteworthy that the protagonist of *Thinks* stops making love, but he can't stop thinking of sex. He even puts it in Descartes' terms: "I've lost interest in sex... In having it, that is, I doubt if you ever stop thinking about it ... I think about it ... I think about sex, therefore I am ... I tried to force myself to make love to Carrie <...>, but it didn't work. She was very understanding ... I haven't even tried anything with Helen since my medical saga began" [8, p. 293]. The categories of Eros and Thanatos are inseparable in Lodge's novels. Therefore, in *Deaf Sentence* a PhD student Alex who studies the stylistics of suicide notes not only makes Desmond think of committing a suicide, but also evokes his appetite for sex, work and life. Similarly, the protagonist of *Thinks* enjoys listening to the fragment of his audio journal where he describes sexual contact with one of his mistresses. Ralph reminisces about her body and gets excited despite his awareness of the fact that the woman had died of breast cancer.

In *Therapy* the stereotype concerning the loss of sexual identity is represented by the protagonist's first love, Maureen. She is a cancer survivor who had her breast removed in the process of treatment. The deformation of her body causes the heroine's alienation in her own family. It is significant that the disease transforms Maureen's body, not her identity, but it changes the attitude of men around her. It was easier for her husband to support Maureen when her illness was something abstract, but he couldn't bring himself to be reconciled to its physical manifestation: "He was wonderfully supportive when the tumour was diagnosed, and while I was in hospital, but when I came home I made the mistake of showing him the scar. I'll never forget the expression on his face. He couldn't get the image out of his head, I'm afraid. I tried keeping my prosthetic bra on in bed, but it made no difference" [7, p. 316]. Bede uses his own illness to shield himself from his wife: "About six months afterwards he suggested we changed our double bed for two singles. He pretended it was because he needed a special mattress for his back, but I knew he meant that our sexual life was over" [7, p. 316].

Maureen's mastectomy also changes the protagonist of *Therapy*: "I had known that breast, known it and loved it – and written about it. My memoir had turned into an elegy" [7, p. 308]. As a youngster Laurence didn't think of Maureen as a personality. All he could see was her breast. It was the sexual desire unconsummated in his youth that gave rise to disjunction between his soul and body during the middle-age crisis. Therefore, having sex with aged Maureen who has lost her breast, accepting her disfigured body helps Laurence to accept himself. Their sexual interaction not only lets them relive the past where their ideal selves are encapsulated, but also makes it possible to accept each other and themselves as they are in the present.

In D. Lodge's novels characters' current state of illness is deeply rooted in their past. Sometimes the texts ironically illustrate stereotypical view of illness as a negative consequence following our actions: "BSE and AIDS between them have made two of the greatest pleasures in life, prime beef and wild pussy, possible causes of a horrible death ... sad" [8, p. 3].

Stereotypical beliefs about sex intercourse as deviant behaviour are represented in D. Lodge's early novels where the leitmotifs of his fiction were first formulated. One of the key features of his so called Catholic novels is the inclusion of the body into the semiotic field of religion. The idea of individual sexual life being regulated and their desires being modified by Catholic Church is presented in the novels *How Far Can You Go?*, *The Picturegoers* and *The British Museum is Falling Down*. In these texts one of D. Lodge's constants is formulated, that is, the idea of unity between body and soul that has been modified in his later fiction.

According to Foucault, the church's attempts at controlling lives of individuals including their reproduction are a form of 'biopower' essential for Western society. Regulating a person's sexual life in order to construct him or her as a moral subject illustrates the process of social appropriation of the body. Moreover, it influences the identity of individuals and molds further experiences of their transactions with each other. In D. Lodge's novels Catholic Church is depicted as an institution of power that demonstrates the ability to control human bodies using different disciplinary techniques. An individual's voluntary denial or limitation of his own rights and desires in order to understand the truth of his own existence and to claim himself as a subject acting in accordance with mor-

al and ethical norms transforms sexuality into an element of the power discourse.

In D. Lodge's *The British Museum is Falling Down* the regulation of body behaviour is represented as total control over human sexuality and reproduction. The concept of sex as taboo imposed by the church doctrine pathologizes sexual experiences. Sexual behaviour is represented as abnormal due to its association with illness. In this novel the metaphor of sex as 'universal illness' makes its first appearance: "It was also the trusses, elastic stockings and male corsets, displayed on pink plastic limbs that were oddly like the gruesome votive objects, signifying cures, that hung in the side-chapels of Spanish churches. Still more it was the abundance of little boxes, jars and packets, these guaranteeing a spectacular development of the bust, those offering new hope to the older man, others more enigmatically labelled, containing, as he knew, the instruments of carefree pleasure, but bearing trade names suggestive of medicaments. The whole display was decidedly detumescent in effect, projecting a vision of *sexuality as universal illness*, its sufferers crippled hypochondriacs, trussed and bandaged, anointed with hormone cream, hipped on rejuvenation pills, who owed their precarious survival entirely to artificial aids and appliances" [2, p. 133]. In *The British Museum is Falling Down* sex is represented as a crime which should be punished, but at the same time sexual pleasure can release an individual from pressure and fear. Both ideas are illustrated by the titles of the books seen by the protagonist in one of the sex-shops in Soho: "He had need of theurgical gods – he longed to be possessed by the spirit of Dionysian abandon; but this shrine did not throw him into a transport of profane joy. On the contrary, he eyed the contents of the window with feelings of disquiet and repugnance. *Sexual Happiness Without Fear* was the title of one of the books for sale. But it was not only the two flanking volumes, *The History of Flagellation* and *Varieties of Venereal Disease*, which gave the cheerfulness of the first title a forced and hollow note" [2, p. 133].

Goods seen by Adam in the sex-shop are not eroticized. Moreover, they are represented not as the accessories of pleasure, but as medical appliances. The tendency to transpose sexual attributes to medical discursive field can be also traced in D. Lodge's later novels. Thus, in *Therapy* the ill body is represented as comic and grotesque: "I got the giggles as soon as I saw Laurence putting on his knee-support when we were preparing for our *siesta*. It's made of some spongy stretch fabric, like they use to make wet-suits, and it's bright red, with a hole in it for his kneecap to poke through. It looked particularly funny when he had nothing else on. He seemed rather surprised by my reaction. Apparently he always wears it when he and Sally have sex. When he put on an elasticated elbow bandage as well I nearly had hysterics" [7, p. 159–160]. On the one hand, naturalized and carnivalesque body can no more be regarded as an instrument of sexual pleasure. On the other, this body has no visible traces of illness or injuries. Moreover, the protagonist's IDK syndrome is a psychosomatic disease having no understandable physical reasons. That is why medical appliances used by Laurence are supposed not to maintain the wholeness of his body, but to ensure the continuity of his identity, with the Internal Derangement of the Knee used as a marker of the Internal Derangement of the Soul.

The concept of punishment for 'abnormal' sexual behaviours is, first of all, realized through the characters tending to be lady killers – Morris Zapp in the university trilogy (*Changing Places*, *Small World*, *Nice Work*), Ralph Messenger (*Thinks*) and Herbert Wells (*A Man of Parts*). They try to cope with everyday routine through

escaping from the banality of monogamous relations: “<...> addicted to sex, men are biologically programmed to want as much sex as they can get ... only culture constrains our urge to copulate promiscuously” [8, p. 79]. Quite often desire of novelty in sex and in life in general urges these men to look for women with ‘defective’ souls (Helen’s depression in *Thinks*) or ‘deviant’ bodies (breast cancer of Ralph’s mistress in *Thinks*, Maureen’s injured body as a result of mastectomy and pilgrimage in *Therapy*, Frau Gatternigg’s absent limb in *A Man of Parts*). Illness and sex, as well as illness and literature, Eros and Thanatos are inseparable in D. Lodge’s fiction. Therefore, in *A Man of Parts* Herbert Wells’ first sexual desire was provoked by caricatures of naked women seen in *Punch*. These caricatures were made by an artist who later became blind. Moreover, the protagonist experienced his first sexual drive when he was bedridden because of the broken leg. In the narrative frame of the novel, old Herbert Wells dying of a serious disease recollects his numerous love affairs and discusses them with his inner interrogator.

It is important that in D. Lodge’s texts heroes-seducers are usually punished by diseases, the metaphoric meaning of which is stereotypically associated with sinfulness and amorality. Therefore, in *A Man of Parts* Hubert Bland loses his sight because of syphilis resulting from his numerous adulteries. As S. Sontag notes, the stereotypes concerning illness are based on the idea that “the disease suits the patient’s character, as the punishment suits the sinner” [9, p. 43]. In *A Man of Parts* Herbert Wells falls a victim to liver cancer.

While tuberculosis is, metaphorically, “a disease of the soul”, cancer, “as a disease that can strike anywhere, is a disease of the body” [9., p. 18]. “Far from revealing anything spiritual, it reveals that the body is, all too woefully,

just the body” [9, p. 18]. It seems to be appropriate stereotypical punishment for sexual activity which is definitely associated with the body, not the soul. Moreover, the protagonist’s cancer strikes his liver, a vital organ which has the widest range of functions and is commonly associated with consumerism.

It is significant that in *Thinks* Ralph Messenger is also diagnosed with a lump in his liver which can be cancerous, but later it turns out that he has got Echinococcosis. He got infected while having sex with Helen in the sheep pasture; therefore, his illness is literally a punishment for his adultery.

In *Author, Author* the punishment for ‘non-normative’ sexual behaviour is represented in Oscar Wilde’s story – he has been sentenced to two years of imprisonment for his homosexuality. However, in this case the punishment is imposed by social institutions of power, but is not the physiological result of the imputed guilt as it was in *A Man of Parts* and *Thinks*. Moreover, sexuality of Henry James, the protagonist of *Author, Author*, is also regarded as pathological. D. Lodge makes his character asexual. It is not the punishment, but the price he has to pay for being a good writer. Henry James is interested in neither women, nor men. It is only literature that matters for him.

Conclusions. The body in D. Lodge’s fiction represents and transforms already existing metaphors and stereotypes concerning illness and sexuality. In his texts sexual relations, as well as illness, are considered within the framework of sociocultural matrix. Firstly, illness is represented as physical manifestation of body transgression. Secondly, illness and sexuality often become metaphors for social and political situation or a definite historical period. Thirdly, they can be regarded as cultural phenomena which have special symbolic meanings.

REFERENCES

1. Brame G. Different Loving: The World of Sexual Dominance & Submission / G. Brame, W. D. Brame, J. Jacobs. – NY: Random House, 1996. – 560 p.
2. Lodge D. The British Museum is Falling Down / D. Lodge. – London: Random House, 2012. – 192 p.
3. Lodge D. A Man of Parts / D. Lodge. – NY: Penguin, 2011. – 436 p.
4. Lodge D. Author, Author / D. Lodge. – London: Secker and Warburg, 2004. – 389 p.
5. Lodge D. Deaf Sentence / D. Lodge. – NY: Penguin, 2009. – 304 p.
6. Lodge D. Small World. An Academic Romance / D. Lodge. – London: Secker & Warburg, 1984. – 339 p.
7. Lodge D. Therapy / D. Lodge. – NY: Penguin, 1996. – 336 p.
8. Lodge D. Thinks / D. Lodge. – NY: Penguin, 2002. – 342 p.
9. Sontag S. Illness as Metaphor / S. Sontag. – NY: Farrar, Straus and Giroux, 1978. – 88 p.
10. Žižek S. The Sublime Object of Ideology / S. Žižek. – NY: Verso, 1989. – 240 p.

Сексуальность как “универсальная болезнь” в романах Дэвида Лоджа

О. В. Узлова

Аннотация. В статье рассматривается проблема соотношения сексуальности и болезни в произведениях современного британского автора Дэвида Лоджа. В его романах тело представлено в совокупности нарративных, дискурсивных и эстетических параметров, а также глубинных семантических структурах на разных уровнях художественного текста. На основании анализа романов “Терапия”, “Думает”, “Автора, автора”, “Глухота как приговор” и “Человек многих талантов” выдвигается положение о том, что сексуальность в исследуемых текстах представлена как “универсальная болезнь”, а секс часто рассматривается как грех или моральное преступление, за которое необходимо понести наказание.

Ключевые слова: Д. Лодж, тело, болезнь, заболевание, сексуальность.

Екзистенційне спрямування прози В. Нестайка

Н. В. Вірич

Одеська державна академія технічного регулювання та якості, Одеса, Україна

Paper received 12.04.17; Accepted for publication 17.04.17.

Анотація. У статті проаналізовано творчість В. Нестайка в екзистенційному аспекті. Особливу увагу звернено на майстерне моделювання ситуацій і характерів, досліджено способи художнього впливу на самостановлення особистості. У розвідці висвітлено закиненість героя у незнайомий світ, ворожість оточення, самотність, зустріч у сакральному місці з чудопомічниками, які допомагають героєві здолати шлях самостановлення й набуття Самості. Кожна нова мандрівка, запропонована старим клоуном героєві, дає йому новий урок людяності й пізнання, робить підлітка інтелектуально та морально збагаченим.

Ключові слова: екзистенція, вибір, мотив, самість, архетип, художній світ.

Одним із найсуттєвіших понять філософії екзистенціалізму є поняття вибору. Не дивлячись на те, що в процесі буття людина чи не щодня й чи не щомиті стає перед певним ситуативним вибором, мова йде про той генеральний, основоположний вибір, через який отримують осмислення і втілюються в життя всі найважливіші поняття та принципи етики і людського співжиття. Це вибір людиною самої себе.

У цьому сенсі С. К'єркегор поняття вибору назвав нервом світогляду й буття людини, так як саме вибір робить людину людиною, бо, за висловом данського філософа, людина – це та, що вибрала себе людиною. К'єркегор твердить: «Або – або», або ти людиною не є, і тому, власне, Людиною є лише та, що вибрала себе як особистість і з цього моменту формує себе як особистість [5].

З огляду на вищезазначене стає зрозумілою теза Ж.-П.-Сартра, яка в російському перекладі оприявнюється ледь не каламбуром: «существование предшествует сущности». Адже, щоб бути людиною, гідною свого призначення в житті, не досить просто народитися на світ та існувати, як існує трава чи порохина на шляху. Від людини вимагається самовизначитись, збагнути власну суть, обрати власний життєвий шлях; вимагається здійснення вчинків, гідних своєї людської сутності.

Найяскравішим афоризмом, що розкриває зміст понять існування і сутність є слова Мавки із «Лісової пісні» Лесі Українки, яка на півстоліття раніше європейських філософів-екзистенціалістів втілила ідеї філософії буття у своїх творах.

«А тільки – сумтно, що не можеш ти /своїм життям до себе дорівнятись...» – каже Мавка Лукашеві, констатуючи наявність невідповідності між глибоко духовною сутністю коханого та приземленим, бездуховним його існуванням, яке власне губить, знищує його душу, бо «особистість – це цілісність, що самовизначається [...], створюючи світ, у якому вона живе, світ власного буття» [11]. Перепетії Лукашевої й Мавчиної драми неминуче виводять нас на ще одну екзистенційну проблему: проблему самопізнання та визначення свого місця в буття, бо що, як не докір у нерозумінні своєї суті, звучить у словах лісової дівчини:

Не зневажай душі своєї цвіту ...[...]

Той цвіт від папороті чарівніший –

Він скарби творить, а не відкриває [6].

Отже, українські письменники-мислителі кінця XIX – поч. XX ст. чудово розуміли, що життєвий вибір індивіда нерозривно пов'язаний із пізнанням та усвідомленням людиною самої себе, своїх життєвих цінностей, понять і прагнень.

Слід сказати, що думка про важливу роль самопізнання в духовному становленні особистості була присутня у філософуванні українських мислителів ще в XVI – XVII ст.

Так, наприклад, учені Острозької академії вважали, що умовою становлення людини як особистості є її проникнення в духовну сутність священних текстів, а передумовою для «осягнення божественного слова» було самопізнання [3].

У цьому ракурсі цікавим постає дослідження творчості Всеволода Нестайка, талановитого письменника XX – XXI ст. У літературознавчій науці творчий доробок письменника був предметом дослідження П. Кириченка, О. Папуші, Н. Резніченко, Б. Салюк, Н. Сидоренко та ін. Інтерес до вивчення творчості митця в її різних аспектах не згасає й сьогодні. Однак екзистенційне спрямування прози В. Нестайка заслуговує на особливу увагу, чим і зумовлена актуальність нашої розвідки.

Мета статті – дослідити значення проблеми вибору в бутті персонажів В. Нестайка.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- розкрити психічні передумови формування своєрідного типу екзистенції персонажів;

- простежити вплив художньої творчості В. Нестайка на самостановлення особистості.

Якщо ж згадати заклик «Пізнай себе!», що пролунав у XVIII ст. із вуст чи не найяскравішого предтечі європейського екзистенціалізму – Г. Сковороди, та його роздуми про необхідність самозаглиблення й пізнання власної душі як необхідної умови вибору правильного (а отже, щасливого) життєвого шляху та взяти до уваги ще й неодноразово висловлювані античними філософами та християнськими мислителями середньовіччя міркування, то стане цілком зрозумілим, що життєвий вибір, зроблений на основі усвідомлення своїх духовних понять і потреб, своїх життєвих цінностей (тобто на основі самопізнання) – є основною константою, фундаментом самостворення і самостановлення особистості, основою того феномену, який К.-Г. Юнг назвав містким словом «Самість».

Підтвердженням, що самоусвідомлення й самостворення особистості (набуття нею Самості) у всі епохи було актуальним і мало величезне значення як для індивіда, так, очевидно, і для соціуму, слугує вже те, що цей процес відобразився в колективному підсвідомому людства (К.-Г. Юнг), в одній із ряду символічних форм, що, за твердженням філософа, акумулювали в собі прадавні вияви психічних станів людського колективу певної епохи [12]. Спливаючи на поверхню свідомості нащадків у періоди непевності, безвиході, архетипи ніби підказують неодноразово апробовану модель поведінки, бо кожна найнепевніша й найскрутніша для індивіда ситуація була безліч разів пережита й подолана в колективному досвіді покоління, збереженому в підсвідомості.

Ці вияви збережених у підсвідомості психічних станів, пов'язаних із становленням особистості, відо-

бразилися в колективному підсвідомому в архетипі «божественної дитини».

Будучи словесно-знаковою проекцією архетипу, міфологічний образ, що відтворює процес народження нової особистості, згідно з прадавніми уявленнями, обов'язково повинен був відтворити й процес загибелі попереднього її втілення. Адже обов'язковою передумовою нового народження істоти в іншому світі чи в іншій якості є її смерть у якості попередній, її відторгнення від попереднього стану. Архетипне відторгнення від попереднього стану, від минулого у міфології втілюється у мотивах відчуження міфічної чи казкової дитини від звичного світу, її самотніх мандрів у незнані світи, у різноманітних перепонах чи загрозах, які вона завжди переборює, не дивлячись на свою «закинутість» у загрозовий світ і ситуації та на свою малість, слабкість і недосвідченість.

Репрезентуючи собою початкову стадію переродження неосмисленої, несамоусвідомленої істоти в екзистуючу, мислячу особистість, ця «закинутість» у чужий, ворожий світ, разом із тим, є символічним втіленням конфлікту між двома особистісними станами, в які потрапляє індивід у процесі самостворення.

Це стан того «блаженного невідання», «святої простоти», в якому перебувала людина у своєму «рослинному» бутті (уособлення цього стану в міфології виступають різноманітні злі, темні сили), і стан досягнення знань про світ та про себе і своє місце у світі.

Саме ці знання і є тим джерелом, яке надає архетипній дитині сили переможно виходити із найскрутніших ситуацій та долати сильніших і досвідченіших ворогів.

Отже, в конфлікті між знанням про себе і про світ, яке народжується, та «святою простотою», невіданням доекзистенційного стану перемагає знання. «Божественна» архетипна дитина виходить переможцем у боротьбі з найлютішими силами темряви.

Проте, відтворюючи архетипну символіку, міфологія послідовно і вперто посилає на допомогу цій дитині, що набуває самості, як не зайця, то вовка, шуку, яблуньку, річку чи яке-небудь інше породження природи, з яким дитина легко вступає в контакт, знаходить цілковите порозуміння не внаслідок свого збагачення досвідом чи знаннями, а саме внаслідок збереження природності: отієї дитинної простоти, яку «божественна» дитина не розгублює під час своїх мандрів. Саме в здатності символічної архетипної дитини зберігати природну чистоту душі, світлий погляд на світ, попри набуття знань і досвіду в складних обставинах самотніх мандрів, – і вбачає Юнг її «божественність».

Цікавою в цьому плані є повість В. Нестайка «Загадка старого клоуна», в якій з надзвичайною проникливістю в психологію героя та глибинним відчуттям важливості і складності процесу самоосмислення й самостворення підлітка письменник, осучаснюючи архетипну символіку, створює відповідну духові свого часу захопливу повість про духовне змужніння сучасної дитини підліткового віку.

Юного героя повісті В. Нестайка читач застає в межовій ситуації, яка, за К. Ясперсом, і спонукає людину до самопізнання, до пошуку власних цінностей, вироблення власного погляду на світ. Це власне той етап, коли індивід починає усвідомлювати себе як особистість, вибудовує власну ієрархію цінностей, отже, починає розуміти, чого він прагне від світу, і що сам хоче дати світові, – тобто робить той найважливіший у житті вибір: вибір самого себе як особистості.

Межовою ситуацією для Степана Наливайка є переїзд із звичайного, рідного села, де під опікою улюблених діда й баби, у товаристві знаних протягом багатьох років друзів, серед знайомих ландшафтів пройшло дванадцять років його життя.

Межова ситуація, що завжди передбачає ломку динамічного стереотипу, сама по собі завжди супроводжується негативними емоціями. У Нестайкового героя вона набирає кризового характеру: знайомлячись із новим класом, хлопчик не зумів взяти правильний тон і, замість схвального сміху, який зазвичай зустрічали його жарти давні, залишені в селі друзі, викликав у міських хлопців-дотепників лише глузування та образливе прізвисько Муха.

Це прізвисько та постійне дзижчання за спиною, що супроводжувало кожен крок хлопця, ще більше занепають відчуття втрати друзів, посилюють відчуття «закіненості» в непривітний і некомфортний світ, який у силу своєї непривітності й незрозумілості видається хлоп'яті абсурдним.

Отже, у повісті бачимо досить чіткий опис ситуації екзистенційної кризи, яка змушує підлітка не тільки «оповідати самому собі про свої взаємини зі світом», а й «у внутрішній полеміці вдосконалювати себе» [1, с. 3-19]. Адже, не дивлячись на те, що нові однокласники (всі оті «Дмитрухи», «Спасокуцькі» чи «Монкіни...») є глибоко несимпатичні нашому героєві, хлопець все ж не схильний винувати за своє «фіаско» в новому товаристві покладати лише на них. Згадуючи не раз чути із уст діда Грицька мудре народне застереження: «На пасіці не розмахують руками», та аналізуючи свою поведінку, хлопчина робить висновок: «Якби я не вискакував зі своїми жартами, може б вони й прийняли б мене з першого дня у свій гурт... Якби я повівся скромненько, тихо, то потім можна було б і позмагатися у дотепності з ними... й потроху завоювати їхню симпатію і прихильність»... [8, с. 15].

Разом із тугою за залишеним у селі звичним життям та давніми друзями, разом із проблемами входження в незнайомий, неприхильний до хлопця світ, ця незадоволеність собою створює для підлітка ще більший психологічний дискомфорт, провокує внутрішню розгубленість та посилює відчуття самотності, закритості.

Розрадою для хлопця в цій кризовій ситуації стає «неспокійний мандрівний дух пращурів, що спонукає кудись іти, іти, іти... просто, щоб бачити нові обрії, міряти ногами нові дороги, зустрічати нових людей...» [8, с. 18].

Цей «дух пращурів», суть якого, як ми бачимо із роздумів підлітка, полягає в небайдужості до світу, в тяжінні до його пізнання, спонукає хлопчину шукати розраду в самотніх мандрах чужим містом, які, врешті-решт, непомітно, але наполегливо перетворювали це чуже, немиле місто в рідне й улюблене: «Я просто йшов собі та йшов і дивився, дивився... і з кожним днем я любив Київ усе дужче й дужче» [8, с. 20].

Окрім того, в українській столиці було одне заповітне місце, куди «ноги самі приносили» хлопця. Цим місцем був столичний цирк, де Стьопа Наливайко, ще будучи другокласником, побував під час екскурсії до Києва і де, вражений сонячним гумором клоуна в кепці «шахматкою», вирішив «раз і назавжди»: буде клоуном. «Сонячним клоуном, який приносить людям радість і втіху, який примушує забувати свої неприємності й невдачі, свої двійки з математики, який викликає нестримний, веселий сміх на всіх континентах, у всіх кутках земної кулі» [7, с. 21].

Це заповітне, сакральне для хлопчика місце, з яким у нього з дитячого віку пов'язувалося очікування ди-

ва, за законами міфотворчості обов'язково повинне подарувати героєві дивовижну, неординарну пригоду – чудо, що має вплинути на фізичне чи моральне його змужніння.

Всеволод Нестайко, який, завдяки письменницькому чуттю та знанню дитячої психології, чітко дотримується цих «законів» та ніколи не обманює дитячих сподівань, дарує своєму героєві дивну зустріч саме в цьому сакральному для підлітка місці.

З цієї зустрічі починаються дивовижні пригоди хлопчика, які стають в подальшому розгортанні сюжету якби другим, втаємниченим, внутрішнім планом його буття, а сам твір набуває елементів пригодницької повісті. Тобто з моменту, коли дивний клоун Чак у цирку під час антракту простягнув Стьопі таке бажане морозиво (купити яке хлопчик сам собі, звісно, не міг...), у реалістичну повість про життя сільського підлітка-фантазера, вирваного зі звичних обставин і перенесеного в незвичні й не зовсім зрозумілі йому умови міського життя, вливається фантастичний, пригодницький струмінь, тобто з появою старого клоуна у творі переплітаються дві дійсності: реальна і паралельна їй – уявна. Такий прийом зустрічаємо і в Нестайкових казках, де нібито цілком реальні герої (Нуса із «Країни Місячних Зайчиків» чи Вася Глечик із «Країни Сонячних Зайчиків» та інші персонажі реального життя) потрапляють в умови ірреального світу й саме в цих умовах проходять духовний і моральний гарт, випробування на Самість.

В аналізованій повісті паралельний, ірреальний світ, на нашу думку, фокусує в собі також і внутрішні запити героя, ті проблеми, відповіді на які також прагне знайти підлітковий вік, а сам загадковий клоун Чак, як і таємничий «лісовий інспектор» Єлисей Петрович, символізує якраз оту природну складову архетипного образу «божественної дитини», яка (складова) не дає особистості, що набуває раціональних знань і досвіду та знаходиться в стані переоцінки цінностей, відірватися від джерел дитинної «божественності» й тієї «святої простоти», що зберігає гармонію між емоційністю та раціональністю складовою особистості, між новонадбаними та традиційними цінностями.

Кожна подорож у часі та просторі – це ніби сходінка на вищий ступінь пізнання життя та духовного зростання героя.

Перша та друга подорожі у минуле, до якої запросив клоун Чак Стьопу Наливайка, були у 1912 році – часі, коли Чакові – гімназисту було стільки років, скільки Стьопі в момент розповіді.

Третя – подорож у моторошний період окупації Києва фашистськими загарбниками, під час якої хлопчику задля виконання Чакового прохання довелося навіть побувати в підземеллях гестапо.

Четверта подорож знову повертає читача вслід за героями твору у підліткові роки клоуна Чака (період між 1912 та 1917 роками); п'ята веде у 1859-й рік, де в цей час в Києві на Пріорці, у будинку Пашковської мешкав Шевченко.

Шоста та сьома подорожі ведуть героїв у 1648-й рік – час, коли в Україні триває визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького. Метою наступної, восьмої подорожі була зустріч із «одним із наймудріших і найцікавіших людей, яких народжувала земля наша і бачило Київське небо» [8, с. 196], – Григорієм Савовичем Сковородою. Отже, це була мандрівка у 1764-й рік, коли Сковорода саме приїхав до Києва із юним Ковалинським. Дев'ята подорож відбулась у 1068 рік, у княжу Русь, коли у Києві у 15-й день місяця вересня відбулося народне повстання проти князя

Ізяслава, який побоявся озброїти народ навіть для відсічі печенігів.

Десята й остання подорож Стьопи Наливайка з дивним клоуном Чаком відбулась не в минуле, а, навпаки, в майбутнє, у якому юний читач побачив героя твору та його шкільних друзів у дорослому віці й переконався, що хоч не всі дитячі мрії здійснюються, діти, навіть ті, що в дитинстві мали певні вади, все ж виростають корисними для суспільства, щасливими людьми.

Кожна сходінка пізнання та змужніння, на яку піднімає юного героя нова подорож, ставить перед хлопчиком нові, щораз серйозніші проблеми, вимагає адекватної реакції на них та нових духовних зусиль для їх розв'язку.

Недивлячись на те, що своїх героїв автор повісті веде різними періодами історії, персонажі, з якими доводиться зустрічатись юному Нестайковому герою та ситуації, в які він потрапляє, а отже й проблеми, які йому доводиться вирішувати, не є характерними лише для якогось окремого часового проміжку, в який чудом потрапляє хлопчик зі своїм старшим другом.

Так, потрапивши в часи Чакового дитинства, Стьопка впритул зіткнувся з проявами людського егоїзму і вседозволеності, що породжує жорстокість, яка веде навіть до кривавих злочинів. Якщо генеральша «Фея» – дружина попечителя гімназії, де навчається Чак, своїм бундючним «Фе» могла лише назавжди позбавити будь-якого гімназиста можливості навчатися й таким чином зламати йому майбутнє, то біржовий ділок, з надзвичайно промовистим іменем: Павлін (втілення зарозумілості й пихатості) Юдович (втілення продажності й зрадництва) Голозубинецький (оголені, вищірені зуби – ознака дикості й хижості), який видає себе за «покровителя мистецтва», задля задоволення своєї патологічної насолоди не спиняється навіть перед вбивством юної акробатки Терези, яку врятувало від страшної смерті лише чудодійне втручання в ситуацію «живого казкового лісовика» [8, с. 147] Єлисея Петровича в образі звичайного дідуса, що дивом опиняється на гальорці в цирку поруч зі Стороженком та Чаком-гімназистом.

Цей кривавий злочин здійснюється руками прихвостів Голозубенецького: клоуна-бездари Рудого Августа, опецькуватого, віспуватого адміністратора цирку – грошолоба Анема (які, до речі, наперейми складають вину один на іншого, намагаючись уникнути відповідальності) та інших пігмеїв, наділених бодай крихітною подобою влади й позірної вищості над іншими, як, наприклад, цирковий швейцар, що й собі доклав руку до арешту талановитого й чесного, а тому й неприйняттого для продажно-циркової адміністрації клоуна Стороженка.

Як бачимо, в різні часи й епохи юний герой повісті на шляхах становлення своєї особистості стикається переважно не зі специфічними проблемами тієї чи іншої епохи (соціальними, політичними тощо), хоч і вони присутні в повісті, а з одними й тими ж життєвими проблемами. Це проблеми добра і зла, милосердя й жорстокості, правди й облуди, честі й безчестя, продажності й вірності, потворності й краси – в усіх їхніх багатогранних виявах.

Ведучи своїх героїв різними епохами, письменник стверджує, що підґрунтям особистості є вибір себе, зроблений на основі вибору життєвих цінностей – вибору між добром і злом. Бо протистояння між персонажами повісті Нестайка – це не проблема якоїсь певної епохи: це вічна проблема і вічний людський вибір! Так само і цінності, на яких цей вибір базується, – це не цінності-одноденки, а в усі епохи актуаль-

ні, вічні загальнолюдські цінності, ставлення до яких тільки й робить людину Людиною.

Таким чином, у розвідці доведено відповідність повістування архетипній символіці: закиненість героя у незнайомий світ, ворожість оточення, самотність, зустріч у сакральному місці з чудо-помічниками, які допомагають героєві здолати шлях самостворення й набуття Самості. Кожна нова мандрівка, запропонована старим клоуном героєві, дає йому новий урок

людяності й пізнання, робить підлітка інтелектуально та морально збагаченим.

Аналіз повісті В. Нестайка «Загадка старого клоуна» переконує, що вона, як і інші твори письменника, залучаючи дітей до довірливої й цікавої розмови про добро і зло, любов і ненависть, шляхетність і підлість, красу й потворність, служить справі формуванню й удосконаленню духовної суті людської душі.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Анциферова, Л.М. К психологи личности как развивающейся системы // Психология формирования и развития личности – М. 1989. – С. 3–19.
- [2] Білодід, Ю.М. Філософія: Український світоглядний акцент: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. – 355 с.
- [3] Гуцол, С.Ю. Психологічні особливості структурних складових неоміфологічного // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – Вип. 1. – С. 103–108.
- [4] Історія української філософії. – К.: Академвидав, 2008. – 612 с.
- [5] Кьеркегор, С. Или-Или // Антология мировой философии. – М., 1971. – Т. 3. – 760 с.
- [6] Леся Українка. Зібрання творів: у 12-ти томах / Леся Українка. – К.: Наукова думка, 1976. – 397 с.
- [7] Мелетинский, Е.М. Аналитическая психология и проблемы происхождения архетипических сюжетов // Вопросы философии. – 1991. – №10. – С. 41–47.

- [8] Нестайко, В.З. Загадка старого клоуна: повесть. – К.: Країна Мрій, 2010. – 272 с.
- [9] Салюк, Б.А. Образ мегаполису у творах для дітей Е. Кестнера та В. Нестайка // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст. / [гол. ред. В. А. Зарва]. – Бердянськ: БДПУ, 2010. – Вип. XXIII. – Ч. IV. – С. 82–189.
- [10] Сартр, Ж.-П. Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології: [пер. з фр. В. Лях, П. Тарашук]. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 854 с.
- [11] Сидоренко, Н.І. Жанрові модифікації і поетика української дитячої повісті 60-80-х років ХХ століття: дис. ... кандидата філол. наук: 10.01.01. – Херсон, 2010. – 219 с.
- [12] Юнг, К.Г. Психологические типы. – М.: «Университетская книга», АСТ, 1996. – 714 с.

REFERENCES

- [1] Antsiferova, L. M. To the psychologists of the personality as a developing system // Psychology of formation and development of personality – M., 1989. – P. 3-19.
- [2] Beloded, J. M. Philosophy: Ukrainian philosophical emphasis: a Training manual. – K.: Condor, 2006. – 355 p.
- [3] Gutsol, S. J. Psychological characteristics of the structural components of neomefrazole // Bulletin of NTUU "KPI". Philosophy. Psychology. Pedagogy. – 2011. – Vol. 1. – P. 103-108.
- [4] The history of Ukrainian philosophy. – K.: Academica, 2008. – 612 p.
- [5] Kierkegaard, S. Either-Or // anthology of world philosophy. – M., 1971. – Vol. 3. – 760 p.
- [6] Lesya Ukrainka. Works in 12 volumes / Lesya Ukrainka. – K.: Naukova Dumka, 1976. – 397 p.
- [7] Meletiskii, E. M. Analytical psychology and the problem of the origin of the archetypal plots // Questions of philosophy. – 1991. – No. 10. – P. 41-47.

- [8] Nestayko, V. Z. Riddle of the old clown: a novel. – K.: Dreamland, 2010. – 272 p.
- [9] Saljuk, B. A. the Image of the metropolis in the works for children by E. Kestner. and V. Nestavko // Actual problems of Slavic Philology. Series: Linguistics and literature: myvuz. ZB. Sciences. article / [a goal. the editorship of V. A. Zarva]. – Berdyansk, BSPU, 2010. – Vol. XXIII. – CH. IV. – P. 82-189.
- [10] Sartre, J.-P. Being and nothingness: an Essay on phenomenological ontology: [per. s FR. V. Lyakh, P. Tarasuk]. – K.: Publisher Salome Pavlichko "Fundamentals", 2001. – 854 p.
- [11] Sidorenko, N. I. Genre modification and poetics of the Ukrainian children's novel the 60-80-ies of XX century: dis. ... candidate of philological Sciences. Sciences: 10.01.01. – Kherson, 2010. – 219 p.
- [12] Jung, C. G. Psychological types. – M.: University book, AST, 1996. – 714 p.

Ekzistencia spravanja prose V. Nestayko N. V. Virich

Abstract. The article analyzes the work of V. Testayko in the existential aspect. Special attention is paid to the skilful modelling of situations and characters, explores the ways art impacts on zamestnavani personality. The article deals with the abandonment of the hero in an unfamiliar world, hostility of environment, the loneliness, the meeting in the sacred place with wonderful assistants who help the hero overcome the path of self-development and gaining Self. Each walk offered an old clown, the hero, gives him a new lesson in humility and learning, makes teenagers intellectually and morally enriched.

Keywords: *existence, choice, motive, self, archetype, art world.*

Экзистенциальное направление прозы В.Нестайко Н. В. Вирич

Аннотация. В статье проанализировано творчество В. Нестайко в экзистенциальном аспекте. Особое внимание обращено на искусное моделирование ситуаций и характеров, исследованы способы художественного воздействия на самостановление личности. В статье освещены заброшенность героя в незнакомый мир, враждебность окружения, одиночество, встреча в сакральном месте с чудо-помощниками, которые помогают герою преодолеть путь самостворения и обретения Самости. Каждая новая прогулка, предложенная старым клоуном герою, дает ему новый урок человечности и познания, делает подрастающего интеллектуально и нравственно обогащенным.

Ключевые слова: *экзистенция, выбор, мотив, самость, архетип, художественный мир.*

Терміни-синоніми в латинській юридичній термінології

Х. В. Вітрів*, О. Г. Пилипів

Львівський національний університет ім. І. Франка, м. Львів, Україна

*Corresponding author. E-mail: khrystyna.vitriv@mail.ru

Paper received 05.04.17; Accepted for publication 14.09.17.

Анотація. У статті розглядається проблема функціонування синонімів у латинській юридичній термінології I ст. до н.е. – III ст. н.е., розкриваються теоретичні засади синонімічних відношень, їх семантичні та функціональні особливості.

Ключові слова: термін, латинська юридична термінологія, синонімія, дублетність.

Вступ. Проблема синонімії у термінології належить до однієї з найбільш дискусійних. Виникнення синонімії у термінологічній лексиці зумовлене мовними й позамовними чинниками: наявністю нових термінів, які функціонують паралельно з застарілими; одночасним вживанням запозиченого й національного терміна, пошуками точних найменувань для номінації понять, неуніфікованістю та нестандартизованістю термінології; необхідністю мовної економії, що породжує синонімію різних структурних рівнів.

Короткий огляд публікацій за темою. Незважаючи на ґрунтовні дослідження вчених та значні досягнення у вивченні синонімії, в сучасній лінгвістиці відсутнє загальноприйняте визначення терміна “синонім” та “синонімія”. Питанням синонімії значну увагу приділяє Ю. Апресян, Д. Лотте, В. Даниленко, С. Гриньов, С. Бережан, В. Циганова, Т. Панько, Л. Симоненко, Л. Малевич, О. Мартиняк тощо. Їхні наукові розвідки є теоретичним підґрунтям подальшого вивчення семантичних процесів у різних терміносистемах, у тому числі і в латинській юридичній термінології.

Різні проблеми юридичної термінології у своїх працях досліджували О. Дацьо, М. Вербенец, І. Гумовська, А. Ляшук, Н. Артикуца, Ю. Прадід, О. Сербенська, Е. Скороходько, І. Усенко, О. Авакова, Н. Ликова, Н. Метревелі та інші. Зокрема, О. Дацьо зробила спробу дослідити питання формування латинської юридичної термінології (83 р. до н.е. – 31 р. до н.е.), М. Вербенец розглядає історію становлення і функціонування юридичної термінології української мови, М. Гумовська – англійську юридичну термінологію в юридичних текстах, О. Авакова – формування і функціонування англійської юридичної термінології, Н. Метревелі – становлення і розвиток давньогрецької юридичної термінології тощо.

Мета статті полягає у дослідженні специфіки, причин та джерел появи термінів-синонімів у латинській юридичній термінології,

Об’єкт дослідження – юридичні терміни-синоніми, зафіксовані у творах римських юристів та істориків I ст. до н.е. – III ст. н.е.

Актуальність теми зумовлена потребою всебічного аналізу явища синонімії у латинській юридичній термінології та відсутністю ґрунтового комплексного його висвітлення у сучасному мовознавстві, а також значимістю латинської юридичної термінології для сучасної юриспруденції.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше проведено комплексний аналіз особливостей синонімії на

матеріалі латинської юридичної термінології I ст. до н.е. – III ст. н.е.

Дослідники по-різному підходять до трактування явища синонімії в термінології. Зокрема, В. П. Даниленко, обґрунтовано відмічає, що “синонімія особливо характерна для початкових етапів формування термінологічних систем, коли ще не відбувся природний (чи штучний) відбір кращого терміна і співіснує багато варіантів” [3, с. 74]. О. В. Суперанська вважає, що явище синонімії в термінології тимчасове [12, с.89]. Право на існування синонімів в термінології визнає Д.С. Лотте і поділяє їх на абсолютні та відносні [6, с. 22].

У ході нашого дослідження ми опираємось на думку Б.Н. Головіна, який під синонімами розуміє “слова однієї частини мови, що мають значення, які повністю або частково збігаються, а також здатні до взаємозаміни в контексті” [2, с.53]. Щодо термінології, то схожу думку висловлюють і інші дослідники: “Синоніми в термінології – це терміни, які належать до одного і того ж денотата, але не мають відмінності у понятійному плані” [9, с. 181].

Синоніми прийнято поділяти на: а) лексичні синоніми, що відрізняються смисловими відтінками; б) стилістичні синоніми, що відрізняються емоційно-експресивним забарвленням; в) абсолютні

(дублетні) синоніми, які не мають відмінностей у значенні. Вони об’єднуються у синонімічні ряди або гнізда, центром яких є головне слово – носій загального значення. Синонімічний ряд утворює систему відтінків одного значення.

Особливості синонімічних відношень має кожна галузь знань, що пов’язано зі своєрідністю формування та структурою її поняттєвого апарату. Правнича лексика є однією з найдавніших фахових термінологій, яка своїми коренями сягає глибокої дописемної старовини – доби звичаєвого права. Вона становить значну частину лексики, однак є недостатньо вивченою. Становлення будь-якої термінології є тривалим процесом, протягом якого терміни формуються, змінюються та удосконалюються. Основним носієм понятійного значення в усіх термінологіях, у тому числі й в латинській юридичній термінології, виступають іменники.

Як з’ясувалось у ході дослідження, іменникові синоніми в латинській юридичній термінології представлені наступними найбільшими синонімічними рядами:

1) злочин: *crīmen, dēlictum, facinus, maleficium, scelus, capital*. Синоніми *crīmen, facinus* та *scelus* є абсолютними у своїх значеннях. “In hoc casu a rei

condemnatione ideo relaxabitur, si intra tempora iudicati actionis moriatur, quia tripli poena propter facinus satisfacere cogitur” [D. 4.2.14.11]. – У даному випадку з відповідача знімається покарання за це, якщо (раб) помер під час судового розгляду позову, через це за злочин він повинен заплатити лише трьохкратне відшкодування. “Quoque magis nullius non boni exempli fautor videretur, mulieri libertinae octingenta donavit, quod excrutiata gravissimis tormentis de scelere patroni reticuisset” [“De Vita Caesarum”, Caligula 16(4)]. – “Щоб показати, що жодної справи він не залишить без заохочення, він дав нагороду у 800 тис. сестерціїв одній вільновідпущениці, яка під найжахливішими тортурами не видала злочину свого патрона”.

Далі подаємо приклади синонімів, які мають відтінки у значеннях. Термін *capital* позначає не просто “злочин, правопорушення”, а важкий кримінальний злочин, який карається смертю. “Damnato reo paulatim genus calumniae eo processit, ut haec quoque capitalia essent: circa Augusti simulacrum servum cecidisse, vestimenta mutasse...” [“De Vita Caesarum”, Tiberius 59]. – “А якщо відповідач був засуджений, то обвинувачення такого роду потроху дійшло до того, що смертним злочином почало вважатися, якщо хто-небудь перед статуєю Августа бив раба чи переодягався...”. Терміни *delictum* та *maleficium* означають “легкий злочин, незначне правопорушення”. “Sabinus putat calculi ratione potius quam maleficii heredem conveniri...” [D. 4.3.29] – “Сабін вважає, що спадкоємець притягується до суду скоріше з приводу правильності розрахунків, ніж з приводу злодіяння”. “Legati ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium romae pati, sive ipsi admiserunt sive servi eorum” [D. 5.1.24.1] – “На основі деліктів, здійснених під час посольства, послани змушені відповідати за позовами в Римі, незважаючи на те, самі вони здійснили делікт чи їх раби”.

2) звільнення: *liberatio, vacatio, missio, manumissio, emancipatio*: “Civi vacationem legis Papiae Poppaeae, Latino ius Quiritium, feminis ius III liberorum; quae constituta hodieque servantur” [“De Vita Caesarum”, Claudius 19]. – “Громадянину зберігається звільнення від закону Паппія Поппея, латину громадянське право, жінкам – право чотирьох дітей. Ці постанови мають силу до сьогодні”. “Decimanos autem Romae cum ingentibus minis summoque etiam urbis periculo missionem et praemia flaginantes, ardente tunc in Africa bello...” [“De Vita Caesarum”, Divus Iulius, 70]. – “Солдати десятого легіону в Римі з буйними погрозами почали вимагати звільнення і нагород, не дивлячись на ще палаючу в Африці війну...”

На основі проведеного аналізу терміни *liberatio*, *vacatio* та *missio* вважаємо дублетами. А лексеми *manumissio* та *emancipatio* – лексичними синонімами, оскільки *manumissio* означає звільнення конкретної особи, раба, а *emancipatio* – формальне звільнення сина з-під влади батька. “Manumissiones quoque iuris gentium sunt. est autem manumission de manu missio, id est datio liberatio” [D.1.1.4]. – “Звільнення від рабства відноситься до права народів. Manumissio походить від manu missio, тобто дарування свободи”. “Senatoris filius est et is, quem in adoptionem accepit, quamdiu tamen in familia eius manet: emancipatus vero nomen filii

emancipatione amittit” [D. 1.9.6]. – “Синомом сенатора вважається і той, хто ним усиновлений, однак тільки до того часу, доки залишається в його сім’ї. Звільнений же від його влади, він за допомогою еманципації втрачає титул сина (сенатора)”.

3) майно: *patrimonium, peculium, pecunia, bona ma praedium*. Лексема *praedium* означає нерухоме майно (мастки, земельна власність). Терміни *peculium*, *patrimonium*, *pecunia* та *bona* є тотожними щодо свого лексичного значення. “Cercopithecum Panerotem faeneratorem et urbanis rusticisque praediis locupletatum prope region extulit funere” [“De Vita Caesarum”, Nero 30]. – “Лихвар Керкопітек Панерот, отримавши від нього багаті міські та замські володіння, був ним похований майже як цар”. “... sed et peculio concesso a patre praebitisque annuis fraudavit, per speciem publici iuris, quod nihil de his Augustus testament cavisset” [“De Vita Caesarum”, Tiberius 50]. – “... те майно, яке виділив батько, навіть щорічного утримання він її позбавив, посилаючись на загальний закон – адже Август не згадав про це у своєму заповіті.” “Ex hoc Domitius nascitur, quem emptorem familiae pecuniaeque in testament Augusti fuisse mox vulgo notatum est” [“De Vita Caesarum”, Nero 4]. – “Його синомом був Доміцій, якого Август у заповіті призначив покупцем свого майна, як стало відомо пізніше”. “... et cum locupletes eo facilius scelere se obligarent, quod integris patrimoniis exsulabant, parricidas, ut Cicero scribit bonis omnibus, reliquos dimidia parte multavit” [“De Vita Caesarum”, Divus Iulius 42]. – “... а так як багаті легше йшли на беззаконня, від того що все їхнє майно і у вигнанні залишалось при них, він, за словами Ціцерона, почав наказувати за вбивство громадянина позбавленням всього майна, а за інші злочини – половиною.”

4) убивця: *percussor, parricida, fratricida, sororicida, tyrannicida*. Більшість синонімів конкретизують його головне значення, і зокрема, *parricida* – вбивця близького родича, *fratricida* – братовбивця, *sororicida* – це вбивця сестри, *tyrannicida* – тирановбивця. “...ut cum profectum eum Ostiam perisse ex insidiis nuntiatum esset, magna consternatio populus et militem quasi proditorem et senatum quasi parricidam diris execrationibus incessere non ante destiterit, quam unus atque alter...” [“De Vita Caesarum”, Claudius 12]. – “... коли під час його поїздки в Остію поширився слух, ніби то він потрапив у засаду і був вбитий, народ був у жаху і осипав страшним прокляттям і воїнів, ніби зрадників, і сенаторів, ніби батьковбивць”. “Unde credo percussoribus eius postea consilium natum apud tumultuantes milites ementiendi, ipsum sibi manus intulisse nuntio malae pugnae perterritum” [“De Vita Caesarum”, Caligula 51]. – “Ось чому, ймовірно, його вбивці вирішили вгамувати солдатів вигадкою, ніби то при звістці про поразку у жаху він наклав на себе руки.”

5) покарання: *poena, supplicium ma animadversio*. Вважаємо ці терміни лексичними синонімами, оскільки вони мають відмінності у своїх значеннях. Їхні значення можуть змінюватись за допомогою прикметників. Так, лексеми *poena* чи *animadversio* з прикметником *capitalis* можуть вживатись у значенні “смертна кара” [D. 48]. “Haec poena adversus omnem statuitur, qui in edictum incidit, non solum eo postulante qui ab eo

laesus est, sed omni, qui quandoque experitur” [D.2.2.3.2]. – “Це покарання встановлюється проти будь-кого, хто потрапляє під дію едикта, і не тільки за вимогою того, хто ним утиснений в правах, але кожного”. “Parentes supplicio filiorum interesse cogebat: quorum uni valitudinem excusanti lecticam misit...” [“De Vita Caesarum”, Caligula, 27]. – “Батьків він змушував бути присутніми при страті синів, за одним із них він послав ноші, коли той спробував уникнути через поганий стан здоров’я”. “Centuriones statione deserta, itidem ut manipulares capitali animadversione puniit...” [“De Vita Caesarum”, Divus Augustus, 24]. – “Центуріонів, а з тим і рядових, які покинули стрій, він карав смертю...”

б) усиновлення: *adoptio* та *adrogatio*. Дані лексеми мають певні смислові відтінки. Перша означає усиновлення дитини, а друга – усиновлення повнолітньої особи. Римський юрист Гай в першій книзі своєї праці “Інституції” про усиновлення пише: “Adoptio autem duobus modis fit, aut populi auctoritate aut imperio magistratus velut praetoris” [Gai I, 98]. – “Акт усиновлення здійснюється двома способами: або владою народу, або за наказом вищого посадовця, наприклад претора”. “Populi auctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt: quae species adoptionis dicitur adrogatio, quia et is, qui adoptat, rogatur, id est interrogator, an velit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filium esse” [Gai I, 99]. – “Владою народу можна всиновлювати тих, які користуються правовою незалежністю; цей вид усиновлення називається *adrogatio* тому, що того, кого всиновлюють, запитують, чи бажає він того, кого всиновлюють, вважати законним сином”.

Нами виявлена також значна кількість дієслівних синонімів, що, зокрема, виражають поняття:

1) вимагати: *postulo, āre; peto, ere; dēposco, ere* та *flāgito, āre*. Синоніми *postulo* та *flāgito* вживаються у значенні “наполегливо вимагати”, а *peto* та *dēposco* – у значенні “просити”. “Sic quoque abolitionem eius publico spectaculo pertinaciter postulante equite...” [“De Vita Caesarum”, Divus Augustus 34(2)]. – “Але й після цього одного разу на всенародних іграх вершники наполегливо вимагали від нього відміни закону...” “In rem petitam si possessor ante litem contestatam sumptus fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseveret actor petere rem suam non redditis sumptibus” [D.6.1.27.5]. – “Якщо власник до судового засвідчення суперечки здійснив витрати на річ, яка складає предмет вимоги, то в силу екцепції про злий умисл слід прийняти до уваги ці витрати, якщо позивач продовжує вимагати свою річ, не повертаючи витрат”. “Quin etiam, populo R. deposcente supplicium Haloti et Tigillini solos ex omnibus Neronis emissariis...” [“De Vita Caesarum”, Galba 15]. – “Навіть коли народ вимагав від нього страти Галота і Тігеліна, він з усіх клеветів Нерона не чіпав лише цих двох...” “Nam cum classarios, quos Nero ex remigibus iustos militans fecerat, redire ad pristinum statum cogeret, recusantis atque insuper aquilam et signa pertinacius flagitantis non modo immisso equite disiecit, sed decimavit etiam” [“De Vita Caesarum”, Galba 12 (2)]. – “Так, моряків, яких Нерон із веслувальників зробив повноправними громадянами, він змусив повернутися до попереднього стану, а коли вони стали відмовлятися, наполегливо

вимагаючи орла і значків, він випустив на них кінноту і, розігнав, кожного десятого стратив”.

2) забороняти: *prohibeo, ēre; veto, āre* та *interdico, ere*: “...vetuitque posthac viventium cuiquam usquam statuam aut imaginem nisi consulto et auctore se poni” [“De Vita Caesarum”, Caligula 34]. – “...згодом він і надалі заборонив споруджувати живим людям статуї чи скульптурні портрети, окрім як з його згоди і пропозиції”. “Damnatorum liberi urbe pulsati enectique veneno aut fame; constat quosdam cum paedagogis et capsariis uno prandio partier necatos, alios diurnum victum prohibitis quaerere” [“De Vita Caesarum”, Nero 36]. – “Діти засуджених були вигнані з Риму і вбиті отрутою чи голодом: одні, як відомо, були вбиті за загальним сніданком разом зі своїми наставниками і слугами, іншим було заборонено заробляти на харчування”. “Pari severitate interdixit commeatus peti” [“De Vita Caesarum”, Nero 36]. – “З тією ж суворістю він заборонив прохання про відпустку”. Наведені приклади дають змогу називати проаналізовані синоніми абсолютними.

Рідше трапляються в латинських юридичних текстах прикметникові синоніми. Наприклад, поняттю **законний** відповідають абсолютні синоніми *iustus, lēgitimus* та *ratus*: “Parentes etiam eos accipi labeo existimat, qui in servitute susceperunt nec tamen, ut severus dicebat, at solos iustos liberos” [D.2.4.4.3]. – “Лабеон вважає батьками також і тих, які народили (дітей), знаходячись у рабстві. Однак, як говорив Север, це стосується не тільки законних дітей”. “Solet a principi impetrari, ut intra legitimum tempus mulieri nubere liceat” [D.3.2.10]. – “Можна клопотати перед принцепсом, щоб жінці було дозволено вийти заміж в період законного часу”.

Висновки. Проведене нами дослідження доводить, що в латинській юридичній термінології I ст. до н.е. – III ст. н.е. синонімія була поширеним і закономірним явищем. Її особливістю є те, що терміни-синоніми відрізняються смисловими відтінками, і тому переважає лексичний тип синонімів. Аналіз синонімічних рядів у латинській юридичній лексиці показує, що вони є кількісно і якісно розгалуженими. Нами виявлено різнокореневі синонімічні ряди. Синонімами виступають первинні номінації на позначення правових понять, і номінації, в яких правові значення є другорядними.

У синонімічні ряди об’єднуються як загальномовні, так і контекстуальні синоніми. Найчисленнішими синонімічними рядами у латинській юридичній термінології є терміни-поняття зі значенням “злочин”, “звільнення”, “майно” тощо. Спираючись на проведені дослідження можемо твердити, що синонімія найактивніше простежується в період розквіту римської юриспруденції, а саме в творчості римських юристів Ульпіана, Папініана, Павла та ін. Надзвичайно багатою на синоніми є праця Гая Светонія Транквілла “De Vita XII Caesarum”, в якій описано життя правителів, їх зовнішність та подробиці з особистого життя. Наявність великої кількості синонімічних рядів у латинській юридичній термінології спонукало нас до з’ясування причин їхньої появи. Насамперед, це: 1) термінологізація слів загальноживаної мови; 2) наявність різних юридичних шкіл та напрямків, що послу-

говувалися різними термінами на позначення одного і того ж поняття; 3) загальномова синонімія; 4) праг-

нення передати різні відтінки значень юридичного поняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховский Л.А. Нарисы общего лингвистического описания / Л.А. Булаховский. – К., 1955. – 247с.
2. Головин Б.Н. Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах / Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М.: Высшая школа, 1987. – 103с.
3. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко – М., 1977. – 246 с.
4. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. / А.П. Коваль. – К.: Вища школа, 1987. – 348с.
5. Крыжановская А.В. Симоненко Л.А. Актуальные проблемы упорядочения научной Терминологии / А.В. Крыжановская, Л.А. Симоненко – К., 1987. – 164 с.
6. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики. / Д.С. Лотте – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
7. Новиков Л.А. Семантика русского языка. / Л.А. Новиков – М.: Высшая школа, 1982. – 242 с.
8. Памятники римского права. Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зерцало, 1997. – 608 с.
9. Панько Г.І., Кочан І.Н., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
10. Покровский М.М. Семасиологические исследования в области древних языков. Серия: Школа классической филологии. – Изд. 2. – М., 2006. – 136 с.
11. Симоненко Л.О. Формування української біологічної термінології / Л.О. Симоненко. – К.: Наукова думка, 1991. – 152 с.
12. Суперанская А.В. Подольская Н.В. Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
13. Цицерон М.Т. Про державу. Про закони. Про природу богів. / Пер. з латини В. Литвинова. – К.: Основи, 1998. – 476с.
14. “Corpus iuris civilis”. [Електронний ресурс]: <http://www.thelatinlibrary.com/justinian.html>
15. Gaius Suetonius Tranquillus “De vita XII Caesarum”. [Електронний ресурс]: <http://www.thelatinlibrary.com/suet.html>
16. Titus Livius “Ab urbe condita”. [Електронний ресурс]: <http://www.ancientrome.ru/antlitrl/livi/periodhae.htm>

REFERENCES

1. Bulakhovsky L.A. Essays of general linguistics / L.A. Bulakhovsky. – Kiev, 1955. – 247 p.
2. Golovin B.N. Kobrin R.Yu. Linguistic foundations of the doctrine of terms. – Moscow: Vysshaya shkola, 1987. – 103 p
3. Danilenko V.P. Russian terminology: an Attempt of Linguistic Description / V.P. Danilenko. – Moscow, 1977. – 246 p.
4. Koval A.P. Practical stylistics of modern Ukrainian language / A.P. Koval. – Kiev: Vyshcha shkola, 1987. – 348 p.
5. Kryzhanovskaya A.V. Simonenko L.A. Current problems of ordering of scientific terminology / A.V. Kryzhanovskaya, L.A. Simonenko. – Kiev, 1987. – 164 p.
6. Lotte D.S. Fundamentals of building scientific and technical terminology: Theory and methods / D.S. Lotte – Moscow, USSR US, 1961. – 158 p.
7. Novikov L.A. Semantics of the Russian language / L.A. Novikov. – Moscow: Vysshaya shkola. – 1982. – 242 p.
8. Monuments of Roman Law. The Laws of the Twelve Tables. Institutionis of Gaius. Digests of Justinian. – Moscow: Zertsalo Publisher, 1997. – 608 p.
9. Panko T.I. Kochan I.M. Matsyuk G.P. Ukrainian Terminology. – Lviv, 1994. – 216 p.
10. Pokrovsky M.M. Semasiologicheskiye issledovaniye v oblasti drevnikh yazykov / M.M. Pokrovskyy. – Seriya: Shkola klassicheskoy filologii. Izd. 2. – Moscow, 2006. – 136 p.
11. Simonenko L.O. Formation of Ukrainian biological terminology / L.O. Simonenko. – K.: Naukova dumka, 1991. – 152 p.
12. Superanskaya A.V. Podolskaya N.V. Vasil'eva N.V. General Terminology. Issues of Theory / A.V. Superanskaya N.V. Podolskaya N.V. Vasil'eva. – M.: Nauka, 1989. – 246 p.
13. Cicero M.T. On the Republic. On the Laws. On the Nature of the Gods / Translated from latin by V. Litvinov. – K.: Osnovy, 1998. – 476 p.

Terms-synonyms in latin juridical terminology

K. V. Vitriv, O. H. Pylypiv

Abstract. The problem of functioning of synonyms in latin juridical terminology is considered. The theoretical foundations of synonymic relation, their semantic and functional peculiarities are discovered.

Keywords: term, legal terminology, synonymy, duplication.

Термины-синонимы в латинской юридической терминологии

Х. В. Витрив, О. Г. Пыльпив

Аннотация. В статье рассматривается проблема функционирования синонимов в латинской юридической терминологии. Раскрываются теоретические основы синонимических отношений, их семантические и функциональные особенности.

Ключевые слова: термин, юридическая терминология, синонимия, дублетность.

Нові концепти репрезентації мови українських масмедіа

М. Г. Яцимирська

Львівський національний університет імені Івана Франка, Факультет журналістики, Львів, Україна
Corresponding author. E-mail: yatsymirska@ukr.net, myatsym@yahoo.com

Paper received 26.03.17; Accepted for publication 05.01.17.

Анотація. У статті проаналізовано медійне мовлення сучасних українських ЗМІ. Простежено оновлення активної політичної лексики під впливом екстралінгвістичних чинників: Революції Гідності на Майдані Незалежності в Києві, АТО (антитерористичної операції на Сході України) та міжнародних подій. За матеріали мережевого спілкування, коментарів, дискусій з'ясовано ключові неологізми, експресивні лексеми, які появилися в масмедіах останніх років. Поставлено питання про деякі проблеми лінгвістичної кодифікації окремих лексем в українській мові й запропоновано варіанти їх розв'язання.

Ключові слова: медійне мовлення, нові слова, експресивні лексеми, Укроп, постправа, трампізація.

Вступ. Наука про мову ґрунтується на важливій тезі: людина – істота суспільна. І як істота суспільна, вона має природну потребу в контактах з іншими особами. Ці контакти вимагають насамперед вміння висловлювати свої думки й переказувати їх іншим. Як правило, таке спілкування відбувається в межах територіальної спільноти, творить її культуру та символи з певними значеннями. Духовним фундаментом такої спільноти є мова. Вона ідентифікує спільноту й закладає основи ментальної сутності. Однак у ХХІ столітті територією спілкування став увесь цивілізований світ і пересічна людина залучена до активного обміну інформацією через засоби масового комунікування (ЗМК). Мільярди людей є користувачами соціальних мереж, де процес взаємодії культур і соціальних впливів сягнув міжнародної вершини. Сьогодні можна говорити про спільну тематику та спільну мову читачів різних континентів. Ця спільність зумовлена аксіологічними принципами, які сповідує значна частина користувачів інтернету. З цього погляду вони оцінюють події у світі, реагують і творять мову взаємопорозуміння. Мова засобів масової інформації (ЗМІ) є найпотужнішим віддзеркаленням цього процесу.

Актуальність. Українські ЗМІ в контексті креативної функції мови є одним із дієвих чинників, які активізують політичне мислення громадян, впливають на мотивацію їх учинків і поведінку. У час загостреної реакції суспільства на окремі події вони стають площадкою активних дискусій, під час яких виробляються спільні дії, нова експресивна мова та медійна риторика. Ключову роль у загальному потоці інформації відіграють особистості журналістів, публіцистів, блогерів та ін., чий тип інтелектуально-творчих здібностей здатний породжувати непересічні ідеї, відхилитися від традиційних схем мислення й творити нові сенси, концепти, слова, які б узагальнювали значення поточних подій та їх комунікативну інтенцію. Актуальність концептів, тексту, дискурсу в структурі та змісті комунікації глибоко обґрунтував Прохоров Ю. Є. у своїй докторській дисертації [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Медіазнавство, лінгвокультурологію, медійну ортологію в останні роки доповнили ґрунтовні наукові праці українських вчених. Це насамперед М. В. Мамич “Вербальний контент журналу “Жінка” в аспекті лінгвокультурології та медіастилістики”: монографія. – Одеса: Астроспринт, 2015. – 528 с.; О. В. Чекишев “Методи конвєргованих досліджень соціальних комунікацій”: монографія. – Київ: ВПЦ “Київський Університет”, 2011. – 336 с.; С. П. Бирик “Усна літературна мова в українській культурі повсякдення”: монографія. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. – 589 с.; Т. В. Кузнецова “Аксіологічні моделі масмедійної комунікації”: монографія. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2010. – 304 с.; Л. Т. Масенко “Суржик: між мовою і “язиком”. – Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська Академія”,

2011. – 137 с.; І. Л. Михайлин “Журналістика”: словник-довідник. – Київ: Академвидав, 2013. – 320 с.; І. Л. Лубкович “Інформаційна журналістика: методи збору інформації, відображення дійсності та жанри”: навч. посібник. – Львів: ПАІС, 2017. – 104 с. та ін. У дослідженнях звернуто увагу на ЗМІ як важливий чинник розвитку функціональних аспектів теорії масової комунікації, а також літературної мови і її норм. Автори аналізують специфіку вербального контенту різних типів видань (друкованих ЗМІ, радіо, телебачення, інтернету). Важливим розділом окремих праць є медіастилістика, яка має свій об'єкт і предмет вивчення. Як відзначають науковці, вона є одним із новітніх прикладних напрямів, що активно розвивається. Поняття публіцистичного стилю розширено до меж масової інформації та масової комунікації, які мають незмірно ширший арсенал раціональної та експресивної аргументації, логіки викладу та мовностилістичних засобів впливу. Кожне слово у ЗМІ має силу переконування та пропаганди.

Мета статті – дослідити медійне мовлення українських ЗМІ; проаналізувати неологізми та експресивні концепти, які репрезентують мову сучасної політичної ситуації в Україні; з'ясувати сенси нових лексем, які появилися під впливом екстралінгвістичних чинників: Революції Гідності в Києві, АТО (антитерористичної операції на Сході України) та міжнародних подій; запропонувати шляхи розв'язання проблем лінгвістичної кодифікації окремих слів в українській мові.

Виклад основного матеріалу. У наукових джерелах ґрунтовно описано етапи розвитку людського мовлення: 1. *Ера знаків і сигналів* (жести, звуки); 2. *Ера мови і мовлення* (90–40 тисячоліття до н. е.); 3. *Ера письма* (близько 5 тис. в межириччі Євфрату і Тигру); 4. *Ера друку та масового комунікування* (близько 500 років тому); 5. *Ера телекомунікації та інформатизації* (з половини ХІХ століття: телеграф, телефон, фотографія, грамофонові плити, фільм; початок ХХ століття: радіо, телебачення); 6. *Ера інформаційного суспільства* (після Другої світової війни швидко розвиваються наукові методи збору, опрацювання та передавання інформації в довільній формі й на довільну віддаль. Важливим знаряддям праці в обміні інформацією став комп'ютер). Терміни “масова комунікація” і “масові медіа” виникли на початку ХХ століття. “Була це епоха еміграції і міграції до міст, а також боротьби між силами прогресу проти реакції, конфлікту між монархіями та народними державами... Масові медіа означають інституційні засоби публічного комунікування на віддаль до великої кількості адресатів за короткий час” [2, с. 209].

Мова українських ЗМІ оперативно реагує на перебіг подій в країні і в світі. Найбільш резонансні теми породжують чимало нових експресивних концептів, які у доступний спосіб чи епідиктичний (прикрашувальний) передають їх зміст. Особливий старт неологізмам у

ЗМІ дали події 2013–2014 рр. на Майдані Незалежності в Києві, які пізніше названо Революцією Гідності. Ключові поняття цього періоду – *євромайдан* (свідомий протест проти дій чинної влади), *майданівці* (активні учасники Майдану), *тітушки* (молоді хулігани спортивної статури для організації бійок і зриву масових заходів). Від цих лексем та інших утворено похідні експресивні неологізми: “Суд заборонив *“євромайданити”*”; “Центром Києва гуляють купки *євротітушок*”; “Учасники *“євроходи”* знесли намет комуністів”; “Десятки тисяч людей йдуть по Києву *“євроходою”*”; “Могильнянка оголосила *єврострайк*” та ін.

Укроп. З 2014 року українські ЗМІ щоденно висвітлюють події на Сході України, де агресивним діям Росії протистоїть Українське Військо. Антитерористична операція (АТО) обумовила появу в масмедіях воєнної термінології, імперативної лексики та нових експресем. Найпоширенішим концептом такої медійної риторики є *Укроп*. Таку назву від бойовиків отримали вояки Збройних Сил України. Однак журналісти надали цій лексемі нового (суперпозитивного) змісту й поширили через ЗМІ. «Укроп – нове могутнє плем'я постлюденів, що увірвалося на авансцену світової історії, коли піднялася завеса земної цивілізації 21 століття! ... Ми – Укропи – надія, сила і совість людства!» (Василь Базів). Отже, ЗМІ сформували образ Укропа як Героя, який бореться за незалежну Україну у війні з російською агресією.

Ватник, вата, совок, вишиватник. Лексема “*ватник*” появилася в 2014 році на означення тупого представника радянських часів, який ненавидить інших громадян тільки за те, що вони прагнуть розвинути й жити заможні в демократичній країні. *Ватник* шукає національну ідею в міфі “русского мира”; у злиднях, але в “*кримнаш*”, *ватник* доживає свого кінця. Такою є головна ідея мережевих коментарів про ватників. У подібних значеннях вживають лексему *совок* – жаргонна назва радянської людини – з поглядами й звичками періоду існування Радянського Союзу, не здатна до критичного мислення. Приклад із соціальних мереж: «Ще один *деструктор культури совка*... розмовляв із культовим митцем про “*адін народ*”, мову, еліту, ідіотів і інтелектуалів” (О. Мацько). Серед інших поширених експресивних лексем у ЗМІ є *вишиватник* – людина, яка не готова нічого змінювати; вважає, що для патріотизму достатньо носити вишиту сорочку, прапор тощо. У візуальній інформації вишиватник (начальник) запитує в іншого вишиватника (робітника): “*Чому асфальт такий тонкий? Щоб рідну землю було видно...*” – відповідає “патріот”.

Трампація, постправа, brexit, безвіз. Виборча кампанія 2016 року в США була чи не найбільшою інформаційною подією в світових медіа. Головним чином, це пов'язано з особою бізнесмена Дональда Трампа. Нетипові для американського суспільства промови, гра словами за принципом “нема таких обіцянок, які не можна наобіцяти”, свій для ковбоїв та рядового піплу дали поштовх до появи неологізмів у ЗМІ. *Трампація* (trumpifering) – публічний виступ у стилі: “висловлюватися, щоб бути поміченим, не думаючи про факти та наслідки” – пояснили члени спеціальної ради з питань мови, що працює при міністерстві культури Швеції. *Постправа* (post-truth) – слово від Оксфордського словника, яке означає ситуацію, в якій об'єктивні факти впливають на суспільну думку менше, ніж апеляція до емоцій і шедристь до популістських обіцянок. У цікавому контексті знаходимо цю лексему в соціальних мережах: “...*Це зображення також втілює традиційне (можливо, домодерне) мислення, що виступає антитезою різноманітним інтелектуальним напрямкам з*

невизначеними префіксами “пост”: спочатку *постмодернізм, а тепер уже і постправа...*” (Сергій Квіт. ФБ). У Великій Британії 23 червня 2016 року відбувся референдум, на якому 51,9 % британців проголосували за вихід країни з Європейського Союзу. У ЗМІ появилася нове слово *brexit* (від British exit – британський вихід). Тривалий час тема безвізового режиму для України була найбільш популярною в ЗМІ. Щоденне обговорення проблем на шляху до *безвізу* спонтанно доповнило медійний словник. Сьогодні *безвіз* не потребує додаткових пояснень свого значення.

Неологічні експресемі. Тема анексії Криму – одна з актуальних в українських ЗМІ. Спочатку в Крим прийшли “*зелені чоловічки*” (“*вежливые люди*”), потім – “референдум” і “народні вибори”. Мова ЗМІ чутлива до реалій та змісту подій і незабаром появились в публікаціях експресемі “*кримнаш*”, “*криміх*”. Однак невдовзі, пише один з кримських авторів, “підвищені пенсії і зарплати... з'їв ріст цін. Світло відмикають щоденно... Ціни на комунальні послуги зросли... Після *Кримнаш* наступає *намКрими*”.

17 березня 2017 року в Україні відзначали 100-ліття Української Революції (1917-1921). Цього дня створено Центральну Раду – перший український парламент. У зв'язку з цим у ЗМІ було чимало публікацій до цієї дати. Різні погляди на минулі події Автори увиразнювали експресивною мовою: макаронізмами, метафорами, оказіоналізмами. Наприклад, в тексті відомої письменниці, публіцистки Оксани Забужко на ФБ: «До чого тут, спитасте, мої *tricks&tips?* ... бо є в мене підозра, що люди, які так завзято натягують цю “*сову на глобус*”, свої знання про УНР, Гетьманат і Директорію насправді черпали – з “Белой гвардії”: *Пэтурра, гетман-оперетка, кіт-кіт, вотетовсьо...* Іншого пояснення не бачу; «Ну що, Четем хауз висловився по стану на сьогодні – тверезо й по ділу. Щойно тепер... видно, наскільки ж вони всі НЕ ВІРИЛИ тоді, в 2014-му, що Україна вистоїть. Що ми такі не “*basket case*”, і не “*страна 404*”. Цифра 404 знайомо читачам інтернет-видань. Вона появляється як позначка помилки, що означає «посилання (поклик) веде на сторінку або інший ресурс, яких немає». Тобто, раніше вони в мережі були, але знищені автором чи користувачами. Іноді в таких випадках поруч з текстівкою «помилка 404» написано «не знайдено». Пошукова система не може відобразити запит, але це не означає, що їх зовсім не було. Часом сторінки або сайти спеціально зашифровують, щоб обмежити доступ. Якщо читачі обізнані з цією термінологією, то відгуки про Україну як «страну 404» свідомі громадяни сприймають як образу.

Фокус головної думки (персвазивні логоси), переважно, у заголовках медійних публікацій. Передусім вони привертають увагу читачів. Тому, пишучи на важливі теми, журналісти використовують засоби експресії в поєднанні з аргументами, що ефективніше реалізує персвазивну функцію ЗМІ. Деякі приклади з українських масмедій: “*Чому замерзла “русская весна”*”; “*Дрон-погляд на зони екологічного лиха Львівщини*”; “*Мочить в сортире*” і *прочая* президентська лексика”; “*Довгобуд ганьби*. Що заважає завершити будівництво “Охматдиту”; “*Блокадний культ*”” (про блокаду торгівлі України з окупованими територіями, які організували активісти та окремі бійці АТО). Персвазивні логоси у буквальному розумінні – це осмислені слова та сенсовні думки, які сприймаються в ЗМІ як логічні акценти на щось принципове і значуще. Логос (грец. *Λόγος* – *осмислене слово, поняття, думка*) у сучасних науках (філософії, психології, риторичній, лінгвістиці) набув не тільки нових значень, але й став важливим концептом раціонального вираження віль-

них ідей, сенсів, рефлексій. З цього погляду, нові медіа є найбільш сконцентрованим джерелом креативної лого- та ейдосфери, які щоденно потребують глибоко вивчення й аналізу [3].

Візуальний текст формує новий канал комунікації. Зорове сприйняття є важливим компонентом у цьому процесі. Генрі Девід Торо – американський письменник, мислитель і суспільний діяч свого часу написав: люди вірять тому, що бачать! Цей принцип сьогодні став ефективним засобом персвазії (переконавання) в мові ЗМІ. Візуальна комунікація сформувалася в окремий тип веб-спілкування з усіма ознаками нового жанру. Зображення й вербальні концепти творять цілісну архітектоніку візуального тексту, для якого характерна певна інформаційна інтенція й змістове наповнення [4].

Медійна ортологія (наука про культуру мови) вивчає доцільність використання варіантних мовних засобів: лексичних, граматичних, стилістичних та ін.; вона вилучає зі своєї сфери помилкові мовні явища й зосереджує увагу на правилах, які стали нормами літературної мови. Культура мови регламентує мовний етикет: типові формули вітання, звертання, прощання, побажання, запрошення тощо. У галузі мовознавства культуру мови трактують не лише як вміння грамотно писати й говорити відповідно до мовних норм, а й діяльність щодо вдосконалення та її розвитку. Важливо усвідомлювати мову як *духовну вартість*. Рівень знання мови й свідоме використання мовних засобів є частиною загальної культури суспільства, як і окремих суспільних груп чи окремої людини. Рівень культури мови визначає й *естетичність мовлення*. Журналіст творить текст, добираючи метафоричні, фразеологічні чи інші образні засоби, які роблять його мову доступною і цікавою. Мова живе й розвивається в усіх комунікативних ситуаціях, тому необхідне цілеспрямоване її використання насамперед у ЗМІ. У цьому зв'язку

невід'ємною від культури мови є *мовна свідомість*. *Етика слова* виключає маніпулювання мовними засобами. Вона інформує читача правдиво й переконує із щирими намірами. У довідковій літературі з культури мови давно й докладно пояснено, чому треба вживати словосполучення “в Україні”, але на Львівщині, на Буковині, на Волині, на Поділлі. Свого часу про це писав Іван Огієнко. Однак проблема й досі існує. Українські журналісти повинні підкреслено вимовляти й писати “в Україні”, якщо мають на увазі суверенну державу (як цілісність, а не її частину). На жаль, у польських ЗМІ вислів “na Ukrainie” сьогодні звучить частіше, ніж у 90-х роках минулого століття. Та сама помилка традиційно – у російських ЗМІ.

Висновки. Мова українських ЗМІ відображає політичні й культурні процеси через нові концепти, які певною мірою є репрезентантами сучасного медіамовлення. У змісті кожного концепту сфокусована суспільна думка, світогляд читачів та їх громадянська позиція. *Ватник і совок* – це певний прошарок людей з минулого, яким протистоїть прогресивна громада реформаторів і борців за демократичні зміни. *Вишиванник* – пристосуванець, такий собі новітній хамелеон; *поверховий і ненадійний*. *Укрон, Герой АТО, Кіборг* – найактивніша частина українського суспільства, яка протистоїть російській агресії. Міжнародні події доповнили мас-медійний словник новими лексемами: *постправада, трампізація, brexit, пунінізм* та ін. Культуромовний контент ЗМІ віддзеркалює рівень свідомості кожного журналіста. Вони творять мову, реагуючи на гарячі події у світі чи власній країні. Автори публікацій дають імпульси читачеві експресивними слоботворами, візуалізованою інформацією чи іншими нестандартними висловлюваннями, а мовна практика фіксує найприйнятніший літературний варіант їх кодифікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прохоров Ю. Е. Концепт, текст, дискурс в структурі і содержанию комунікації: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.01 / Прохоров Юрій Євгеневич. – М., 2006. – 338 с.
2. Яцимирська Марія. Наука про комунікування: генеза, засади, мова // Вісник Львівського університету. Сер. Журналістика. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. – Вип. 34. – 2010. – С. 208–214.
3. Яцимирська Марія. Персвазивні логоси в мові соціальних комунікацій // Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Sciences, 2016. IV (17), Is. 108, С. 49–53.
4. Яцимирська Марія. Візуальні тексти в соціальних мережах (рефлексії, концепти, емоції) // Вісник Львівського університету. Сер. Журналістика. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. – Вип. 40.–С. 208–214 / Доступно з: http://journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk40/visnyk_40_final.pdf

REFERENCES

1. Prokhorov Yuri E. Concept, text, discourse in the structure and communication contents: Dis. ... Dr of sciences: 10.02.01 / Prokhorov Yuri E. – M., 2006. – 338 p.
2. Yatsyirskaya Mariya. The science of communication: genesis, principles, language // Visnyk of the Lviv University. Journalism Series. – Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. Ukraine. – Issue 34. – P. 208–214.
3. Yatsyirskaya Mariya. Persuasive logos in the language of social communication // Science and Education a New Dimension: Humanities and Social Sciences, 2016. IV(17), Is.108, C.49-53.
4. Yatsyirskaya Mariya. Visual texts in social networks (reflection, concepts, emotions) // Visnyk of the Lviv University. Journalism Series. Issue 40. – Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. Ukraine. – P. 208–214/Access: http://journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk40/visnyk_40_final.pdf

The new concepts of representation language of Ukrainian mass media

М. Н. Яцимирська

Abstract. The article is focused on a speech of the current Ukrainian mass media. The updated politic vocabulary under the influence of the extra linguistic factors is analyzed (including Revolution of Dignity on Maydan of Independent in Kyiv, ATO (anti-terrorist operation) and the international events). Based on the materials of the network speech, comment and discussions, in the article are ascertained the key neologisms, expressive lexemes which have appeared in the last few years. The author raises a question about problems of the linguistic codification of new words in Ukrainian language and proposes the ways of its solution.

Keywords: media language, new words, expressive neologisms, *Ukrpon, post-truth, trumpisation*.

Новые концепты репрезентации языка украинских масмедий

М. Г. Яцимирская

Аннотация. В статье исследовано медиаречь современных украинских СМИ. Проанализирована новая политическая лексика под влиянием экстралингвистических факторов: Революции Достоинства на Майдане Независимости в Киеве, АТО (антитеррористической операции на Востоке Украины) и международных событий. По материалам сетевого общения, комментариев, дискуссий выявлены ключевые неологизмы, экспрессивные лексемы, которые появились в последние годы. Поставлен вопрос о некоторых проблемах лингвистической кодификации новых слов в украинском языке и предложены варианты их решения.

Ключевые слова: медиаречь, новые слова, экспрессивные неологизмы, *Укрпон, постправада, трампизация*.

Внутрішня рецензія як вид перекладознавчого аналізу

О. Р. Зубченко

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна
Corresponding author. E-mail: okszubchenko@gmail.com

Paper received 25.03.17; Accepted for publication 28.03.17.

Анотація. Стаття характеризує перекладознавчу рецензію на основі внутрішніх рецензій на переклади американської прози (1960-80-ті). Зокрема автор описує роль, структуру та головні та факультативні мікротемі внутрішніх рецензій на переклад. Визначено, що вони носять проспективний характер та спрямовані на покращення якості перекладу.

Ключові слова: внутрішня перекладознавча рецензія, рецензія-рекомендація, переклад, мікротема, американська література

Вступ. Рецензія, а відповідно і внутрішня рецензія, належить до «периферійних» жанрів наукового стилю [6, с. 2]. Проте, поруч зі статтею, анотацією, оглядом, есе, літературними портретами, рецензія вважається одним з основних жанрів критики. За визначенням О. Галича *літературна критика* дає ідейно-естетичну оцінку творам письменників, визначає їхнє місце в літературному процесі доби і розкриває позитивні та негативні аспекти твору. Тобто рецензія подає аналіз або інтерпретацію певного мистецького або наукового твору чи явища [4, с. 25; 16, с. 11; 2, с. 12]. Внутрішня рецензія, як підвид рецензії, дає змогу заглянути «за лаштунки» видавництва, відкриває секрети підготовки тексту до друку.

Внутрішня видавнича рецензія не є загальновідомим явищем для звичайного читача, до прикладу, спогад Р. Роснянської про першу «зустріч» з внутрішньою рецензією, коли вона на початку 1970-х років робила перші спроби перекладу: «Редактор сказав мені, ніби вибачаючися, що на переклад є схвальна рецензія (він дав мені її почитати, мовляв, на руки видавати не можна, бо вона «внутрішня»). Не знаю, що саме він мав на увазі, кажучи таке, можливо, просто не хотів віддати, щоб у мене не було підстав вимагати друку через суд), але надрукувати новелу, принаймні зараз, не можна [...]» [15, с. 30]. Внутрішні рецензії зазвичай зберігаються у редакціях і з часом їх можуть передати в архів.

Короткий огляд публікацій за темою. Важкодоступність внутрішніх рецензій позначилася на науковому висвітленні цього критичного жанру. Існує чимало наукових розвідок про рецензію як журналістський жанр, критику перекладу та перекладознавчі рецензії. Зокрема І. Левчук досліджує структурно-семантичну організацію рецензій, Е. Набієва присвятила дисертацію лінгвістичним та прагматичним аспектам оціночності у жанрі рецензії, Т. Шмігер зосередив увагу на понятті перекладознавчої рецензії. А от внутрішня видавнича рецензія лише поверхнево представлена у перекладацькому науковому дискурсі, що зумовлює новизну нашого дослідження. Проблематика полягає у фактичній відсутності теоретичних напрацювань у сфері внутрішньої видавничої рецензії перекладацького контексту. **Мета** статті – визначити роль та характеристики внутрішньої видавничої рецензії у перекладацькому контексті.

Матеріали та методи. Матеріалом для дослідження стали внутрішні рецензії видавництва «Дніпро», «Всесвіт» та «Веселка», здебільшого пов'язані з перекладами американської прози, які нам вдалося відшукати у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ). Це рецензії на переклади, на підготовані до друку видання, на оригінальні твори (в яких ішлося про те чи варто видавництву замовляти переклад твору), редакційні висновки,

були також рецензії на метатексти (е.г. рецензію на післяслово «Хатини дядька Тома»), і навіть рецензія-огляд мови перекладацьких видань надрукованих видавництвами УРСР протягом 1968-1970 рр. Характер дослідження зумовив використання комплексної методики: архівний пошук, опис, систематизація, аналіз, порівняльний аналіз.

Результати та їх обговорення. Ми умовно поділили внутрішні видавничі рецензії на рецензії-рекомендації та перекладознавчі рецензії. Рецензії-рекомендації допомагали видавництву визначити, чи варто замовляти переклад твору чи ні, оскільки радше відображали формування рецепції американської літератури в українській літературній полісистемі 1960-80-х років, як от наприклад: ««Юніон-Сквер» А. Гальпера, хоч і написаний на початку 40-х років, та зате залишається цінним і актуальним і в наші дні, по-скільки тогочасні обставини й проблеми – хай може у видозміненому вигляді – залишаються й понині, бо є типовими для капіталістичної системи, а зокрема для США. Тим то можна вважати рішення редакції «Всесвіту» надрукувати роман на сторінках журналу не тільки виправданим, ба й доречним [12, с. 3]». А от в перекладознавчих рецензіях знаходимо оцінку якості перекладу, подекуди доволі критичний аналіз його слабких сторін та практичні рекомендації щодо покращення. Метою перекладознавчої рецензії є зіставлення перекладу з оригіналом, відповідно, як зазначає Т. Шмігер, «видавнича рецензія подекуди була подібна до реєстру помилок, адже можна ще було внести правки в текст. Тому видавничі рецензії спрямовувалися на поліпшення стилістичного опрацювання перекладів [17, с. 94]». В рецензіях на переклад здебільшого цитують невдалі варіанти перекладу та пропонують свій варіант речення чи словосполучення. Іноді, для наочності, порівняння та переконливості наводять цитати і з оригіналу.

Опираючись на поділ І. Левчук [5, с. 2] вважаємо, що внутрішня рецензія носить проспективний характер. Якщо вважати рецензію вторинним текстом [5, с. 2-3; 11, с. 11], то у випадку з рецензією на переклад, рецензент працює з двома текстами, тобто аналізує переклад, який є вторинним по відношенню до оригіналу художнього твору, але обов'язково крізь призму оригіналу – первинного твору.

Важливо зазначити, що внутрішня видавнича перекладацька рецензія базується на ретельному прочитанні перекладацького рукопису, на полях якого рецензент залишає багато коментарів (мовно-стилістичного характеру), значна частина яких, через жанрові обмеження, не згадуються в рецензії, проте є невід'ємною частиною критичного аналізу перекладу («Всі інші зауваження – на берегах рукопису, їх не так уже й багато. Можливо, деякі з них спірні. Перекладач, безперечно, знайде точні відповідники, які

українською мовою звучатимуть природно. Тим більше, що стиль автора збережений, перекладач попрацював сумлінно, і він зможе виправити недогадки, про які йдеться в рецензії та на полях рукопису. І тоді переклад Є. Крижевича буде цілком придатним для видання [1, с. 9]». Тобто внутрішня рецензія на переклад є, фактично, сконденсованим критичним аналізом перекладу, котрий доповнюється коментарями у рукописі перекладу.

Автор рецензії, стверджує Е. Набієва, створює текст у такий спосіб, щоб реалізувати дві мети, а саме оцінити явище культури та вплинути на адресата [11, с. 7]. Науковець також зазначає, що цей жанр зумовлює п'ять настанов: інформувати (дати відповідь на запитання: хто, чому, де, коли), оцінювати на основі ієрархії цінностей рецензента, проаналізувавши рецензований твір – аргументувати оцінку, вплинути на адресата та рекламувати [11, с. 7, 24]. Внутрішня видавнична рецензія має лише двох адресатів – редакцію та перекладача. Обидва зацікавлені у підвищенні якості перекладу. Перекладач отримує можливість побачити свої огріхи, що безсумнівно сприяє розвитку його майстерності, а редакція дізнається, чи перекладений твір можна друкувати і який обсяг редакторської роботи необхідний для цього.

Досліджуючи жанр рецензії Е. Набієва [11, с. 7] наголошує, що оцінка є тексто- та жанро-утворюючою категорією для рецензій. Вона структурує текст рецензії, а відтак прослідковується на всіх текстових рівнях. Зазвичай виділяють два способи подачі оцінної інформації: паралельно та окремо з/від інформації про структуру та зміст рецензованої роботи [6, с. 7]». Здебільшого рецензіям на переклад властивий перший підхід, адже важливо оцінити кожен аспект перекладу. Окрім того, у висновках рецензії підсумовують всі викладені аргументи та оцінюють переклад як цілісну одиницю. Іноді загальну оцінку також подають перед головною частиною рецензії, тобто власне перед детальним аналізом тексту перекладу. У випадку з рецензіями-рекомендаціями домінує другий підхід, оскільки в центрі уваги стоїть зміст та художня цінність оригіналу.

Щодо функцій та завдань внутрішніх видавничих рецензій на переклад, то в одній зі своїх рецензій перекладач та редактор В. Митрофанов описує їх так: «Та хоч би який гарний був переклад, а головне завдання рецензента полягає все-таки в тому, щоб знайти в роботі перекладача якісь похибки, недоліки /а вони немінучі в будь-якій роботі/, вказати на них перекладачеві та редакторові і цим допомогти полішити і вдосконалити текст [8, с. 2]». Ця ж ідея простежується в рецензії В. Бойченка на роман Ф. Купера «Прерія» [1, с. 4]. З цих уривків робимо висновок, що головним завданням внутрішньої рецензії є покращення перекладу, а для цього велика увага в рецензіях звертається саме на недоліки перекладу аби перекладач/видавництво змогли їх виправити, щоб адекватно представити іноземного автора в новій літературній полісистемі та створити якісний продукт та, безперечно, підвищити культуру мови читачів та подарувати їм естетичне задоволення.

Внутрішня рецензія сьогодні не має усталеної структури. Проаналізувавши перекладознавчі рецензії Григорія Кочура, Т. Шмігер приходять до висновку, що «структура рецензій дуже варіювалася, тому важко реконструювати класичний взірць, якого дослідник строго дотримувався [17, с. 94]». Однак, дослідниці І. Левчук вдалося визначити обов'язкові та факультативні мікротемати. Проаналізувавши внутрішні рецензії на переклади американської прози 1960-80х

років, які зберігаються в ЦДАМЛІМ України, услід за І. Левчук [6, с. 1-2] ми визначили такі обов'язкові мікротемати: «Рецепція твору», «Труднощі перекладу», «Зауваги та рекомендації щодо перекладу», «Здобутки перекладача», «Висновок-рекомендація». Факультативні мікротемати здебільшого виділяли в рамках недоліків перекладу, аби наголосити на необхідності пошуку кращого варіанту перекладу. Наприклад, у рецензії В. Бойченка на переклад роману «Прерія» Ф. Купера, знаходимо декілька заголовків на початку абзацу: «Щодо побудови речень. / Кілька зауважень щодо вживання окремих слів. / Щодо подвоєння приголосних у словах іноземного походження. / Щодо імені «Елен Уейд». / Щодо слова «річка». [1, с. 7-9]». Як бачимо, автори рецензій часом самі виділяли мікротемати, проте у внутрішніх рецензіях це явище швидше спорадичне.

У вступній частині рецензенти пишуть про актуальність, місце письменника в світовій та радянській літературі, зазначають, чи вже існує переклад твору чи ні, і якщо так, то вказують, де був надрукований, чи перекладений твір російською мовою. Іноді подають короткий опис та аналіз змісту твору. Далі рецензент дає загальну оцінку перекладу, що підводить до основної частини.

В основній частині рецензії на переклад здебільшого описують недоліки, а саме конкретні мовно-стилістичні зауваження та аналізують інші недоліки. Типовою особливістю внутрішніх рецензій є те, що рецензенти завжди пропонують покращений варіант перекладу, іноді навіть декілька.

У висновку автор рецензії дає рекомендації щодо подальшого доопрацювання для редактора та перекладача і, звісно, остаточну, обґрунтовану оцінку якості перекладу.

Серед інших особливостей рецензій слід зазначити те, що описуючи недоліки перекладу, рецензенти у своїх роботах часом вдавалися до гумору та іронії [7, с. 11; 10, с. 4; 3, с. 176]. До прикладу, В. Коптілов, у одній зі своїх рецензій, виділяючи «перекладацькі курйози», жартував: «Мабуть, не варто наводити тут довгі списки мовних дивоглядів. Спинімося лише на кількох випадках. На стор. 22 подибуємо «авто», «схоже на мари» !?/. Автомобіль може бути схожий на мари не більше, ніж /уживаючи чеховського порівняння/ цвях на панахиду. «Здоровий, лискучий автомобіль» у Фолкнера нагадує... катафалк /<hearselike>/. Проте катафалк із марами має лише спільну функцію, але не зовнішність! Так можна й фрак жупаном перекласти [3, с. 176]».

Надзвичайно цінними вважаємо роздуми перекладознавчого характеру, які часто зустрічаються у рецензіях. Короткі теоретичні висновки знаходимо чи не в кожній рецензії [12, с. 14], [9, с. 1]. Ось, до прикладу, думки П. Соколовського на вічну тему «як потрібно перекладати»: «Заувага щодо творчого боку перекладу. Загальновідома істина, що перекладаються не слова, а думки. Даний переклад не назовеш перекладом слово-в-слово, але це явно і не переклад думка-в-думку. Щодо того, ким має бути перекладач прози – рабом, чи то суперником автора, думки розходяться, проте рецензент вважає, що в базатях відношеннях, а надто в мовних засобах, він, до певної міри суперник. Якщо він, творчо попрацювавши, яскравіше передасть автора, то це тільки його заслуга, а перекрутить, «творчо підлаштує» замість авторського /важкого для перекладу або й геть незрозумілого/ своє, то це вже, звісно, не творчість, а відсебеньки [12, с. 12]».

У внутрішніх рецензіях можна прослідкувати входження творів до української літературної полісистеми. Проте, спостерігаємо, що деякі відгуки рецензентів написані під впливом тогочасної панівної ідеології. Загалом, у період 1960-80-х років, переклади часто друкували у скороченому варіанті, вилучали деякі епізоди з цільового тексту. У внутрішніх рецензіях, здебільшого в рецензіях-рекомендаціях, можна знайти пояснення цьому «явищу», тобто власне рекомендації щодо перекладу. Ось уривок з рецензії (1982 р.) П. Шарандака на політичний детектив М. Кайдена «Деся опівночі»: *«Такий напружений і цікавий зміст книги. Він спрямований на те, щоб показати, в яких злочинних руках у Сполучених Штатах перебуває атомна зброя. П'яниці, параноїки, карні злочинці й політичні авантюристи ладні будь-якої миті натиснути кнопку, аби тільки досягти своєї мети. [...] Книга не підлягає конвенції, отже її можна скорочувати й досягти гострої динамічності за рахунок вказаних та інших розділів, що дасть можливість журналові вмістити її в одному числі [13, с. 26]»*. Саме так і сталося і в 1984 р., цей твір, вмістившись на сторінках четвертого номеру, виходить у журналі «Всесвіт» у перекладі В. Хазіна. Схожі думки на тему «неконвенційних творів» знаходимо і в іншій рецензії (1982 р.) П. Шарандака на твір «Дублер» американського продюсера, режисера та лауреата «Оскара», Е. Казана [13, с. 29], в рецензії невідомого автора на переклад роману «Хрещений батько» М. Пюзо [14, с. 1] та інших.

Варто також зазначити, що до рецензентів не завжди дослухалися. Наприклад, В. Митрофанов написав рецензію на роман, котрий на той час недавно (1960 р.) вийшов та миттєво підкорив літературний світ Америки, Харпер Лі «Убити пересмішника». В ній автор, назвавши роман «безперечним надбанням прогресивної американської літератури», рекомендував книгу до перекладу: *«Перекласти його на українську мову варто – це хороша, повноцінна в художньому відношенні книжка» [7, с. 3]*. Рецензія датується 15 лютом 1963 року, а автор її тоді був завідувачем редакцією перекладної літератури видавництва «Молодь», для «Держлітвидаву України» (з 1964 р. – «Дніпро»). Проте, невідомо, чому «Держлітвидав України» не дослухався до рекомендації авторитетного рецензента і хоча *«[р]ецензія була беззастережно позитивна, проте видання українською мовою чомусь відклали, як каже РУС, «у довгий ящик (див. т. I, стор. 305), – як тепер бачимо аж на 15 років [7, с. 4]»*. Можливо видавництво передумало видавати твір через те, що в 1963 р. вийшов російський переклад Нори Галь та Раїси Облонської. Український переклад Михайла Федоровича Харенка побачив світ аж у 1975 році в київському видавництві «Молодь», а не в «Дніпрі», як було заплановано на початку. Цікаво, що, якщо бути точним, через 12 років В. Митрофанову знову довело-

ся писати рецензію на роман Харпер Лі, проте цього разу він мав оцінити якість українського перекладу, а не художню вартість, як першого разу.

Нова рецензія В. Митрофанова датується 25 січня 1975 року і налічує 9 сторінок. В ній автор знову повертається до проблеми перекладу назви, власне розпочинає аналіз перекладу з цього аспекту; і якщо в першій рецензії автор висловив свою думку лише як пропозицію, то в другій – це вже наполеглива рекомендація: *«Почну з самого початку – з назви. Мені здається принципово неправильним дослівний переклад «Убити пересмішника»: хоч-не-хоч, а в ньому є якийсь елемент заклик до дії (убий пересмішника). Тим-то в російському перекладі до назви додано ще три крапки, щоб показати незавершеність вислову. Та навряд чи це рятує становище. По англійському назва роману й справді передбачає продовження думки: убити пересмішника – гріх, невірвдженн жорстокість, – і хоч згодом у тексті це значення розкрито, англломовному читачеві воно зрозуміле й без пояснень [...] Зважаючи на це, в отій першій рецензії, про яку згадано на початку, я й переклав назву роману Харпер (Гарпер?) Лі за змістом, ідучи, сказати б, від супротивного: «Не вбивай пересмішника», – і вважаю такий переклад правильним і на сьогодні. [7, с. 4-5]»*. Очевидно, офіційний редактор перекладу та сам перекладач частково прислухалися до рекомендації внутрішнього рецензента, проте вирішили слідувати за російським перекладом, додавши до заголовку три крапки (Гарпер Лі «Убити пересмішника...» / Г. Лі ; пер. з англ. М. Харенка. – К. : Молодь, 1975. – 272 с.). Ця ремарка В. Митрофанова ще раз підкреслює те, що прагматичний вплив на читача є важливим критерієм якісного перекладу, а також вказує на те, що рецензенти, видавництва, перекладачі зверталися до існуючих російських перекладів художньої літератури.

Висновки. Внутрішні рецензії на переклад є блискучим прикладом перекладознавчого аналізу, адже їх доручали писати досвідченим редакторам, перекладачам, літературознавцям, критикам. Уніфікованого зразка написання внутрішніх рецензій не існує, проте схематично їх можна зобразити так: стисла характеристика твору, декілька слів про письменника, загальне враження про переклад, перекладацькі (здебільшого мовно-стилістичні) хиби, рекомендації, висновки та додаток, у формі зауважень на сторінках перекладацького рукопису. Ключовою мікротемотою вважаємо «Зауваги та рекомендації щодо перекладу», оскільки саме ця тема спрямована на підвищення якості перекладу і відповідно займає найбільшу частину аналізу. Отже, внутрішні видавничі рецензії відіграють важливу роль у створенні перекладу, а також містять багато цікавої інформації, яка ще чекає на свого дослідника.

ЛІТЕРАТУРА

- Бойченко В. Рецензія на переклад роману Фенімора Купера «Прерія» / В. Бойченко // Купер Ф. Прерія. Роман : 10 липня 1980 р. – 13 січня 1981 р. – ЦДАМЛІМ України. – Ф. № 667, Оп. № 2, Спр. № 559. – 11 арк.
- Галич О. Теорія літератури : підручник / О. Галич, В. Назарець, С. Васильєв. – Київ : Либідь, 2006. – 488 с.
- Коптілов В. Рецензія № 102 на підготований до друку видавництвом «Дніпро» одномомник творів У. Фолкнера (романи «Старий», «Крадії» та оповідання) / В. Коптілов // Видавництво художньої літератури «Дніпро». Рецензії на твори і переклади. Том 3 (з № 80 по № 109). 1970 р. – ЦДАМЛІМ України. – Ф. № 730, Оп. № 1, Спр. № 1195. – Арк.171-179.
- Лаврик О. Основи журналістики : навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика». – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – 73 с.
- Левчук І. Комунікативні ознаки рецензійного дискурсу / І. Левчук // Studia Ukrainica Posnaniensia / Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu ; redaktor naukowy Tetyana Kosmeda. - Zeszyt I. – Poznań, 2013. – S. 99-107.
- Левчук І. Типологія структурно-семантичної організації рецензій в українській і польській мовах / І. Левчук // Науковий вісник ВДУ. – Луцьк : Вежа, 2003. – №12. – С. 267-272.
- Митрофанов В. Рецензія на роман Харпер Лі «Убити пересмішника» Л, 1960. 2 варіанти / В. Митрофанов. – ЦДАМЛІМ України. – Ф. 1061. – Оп. № 1. – Спр. № 57. – 12 арк.

8. Митрофанов В. Рецензія на український переклад з англійської мови романів Ф. С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі» і «Ніч лагідна» (Перекладач М. М. Пінчевський) / В. Митрофанов. – ЦДАМЛМ України. – Ф. 1061. – Оп. № 1. – Спр. № 31. – 6 арк.
9. Митрофанов В. Рецензія на український переклад з англійської мови роману Д. Ф. Купера «Слідопит» (розділи XXI-XXX). Перекладач невідомий / В. Митрофанов. – ЦДАМЛМ України. – Ф. 1061. – Оп. № 1. – Спр. № 24. – 6 арк.
10. Митрофанов В. Рецензія на український переклад з англійської мови роману А. Халпера «Проспект над океаном» (Перекладач М. Е. Гаско) / В. Митрофанов. – ЦДАМЛМ України. – Ф. 1061. – Оп. № 1. – Спр. № 21. – 7 арк.
11. Набиева Е. Оценочность в жанре рецензии: лингвистический и прагматический аспекты: на материале "Литературной газеты" и региональной парламентской газеты "Тюменские известия" постсоветского периода 1993-1995 и 2003-2005 гг. : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. фил. наук ; спец. 10.02.01 «Русский язык» / Набиева Елена Айбулатовна ; Тюменский государственный университет. – Тюмень, 2010. – 30 с.
12. Редакція журналу «Всесвіт». Рецензії на переклади творів зарубіжних авторів. 1969 р. – ЦДАМЛМ України. – Ф. № 806, Оп. № 3, Спр. № 15. – 17 арк.
13. Рецензії на твори зарубіжних авторів та їх переклади, 1982 р. [журнал «Всесвіт»]. – Ф. 806. – Оп. № 3. – Спр. № 103. – 31 арк.
14. Рецензія на переклад роману Маріо П'юзо «Хрещений батько» // Редакція журналу «Всесвіт»: Рецензії на твори зарубіжних авторів та їх переклади (1973 р.). – ЦДАМЛМ України. – Ф. № 806, Оп. № 3, Спр. № 29. – 21 арк.
15. Роснянська Р. Мої зустрічі з Є.Сверстюком / Р. Роснянська // Євген Сверстюк. Вибране. – Сучасність, Бібліотека Прологу і Сучасності, Ч 133, 1979. – С. 245–267.
16. Сушкова О. Методичні вказівки до практичних занять із курсу «Аналітичні жанри» для студентів 3-го курсу спеціальності «Журналістика» денної форми навчання / Укладач : ст. викладач О. Сушкова. – Суми : СумДУ, 2006. – 29 с.
17. Шмігер Т. Перекладознавчі рецензії Григорія Кочура / Т. Шмігер // Іноземна Філологія. – Вип. 127, Ч. 2. – С.94–97

REFERENCES

1. Boychenko V. Review of the novel by Fenimore Cooper *The Prairie* / V. Boychenko // Cooper F. *The Prairie*. Novel : July 10, 1980. – January 13 1981. – TsDAMLM of Ukraine. – Fund # 667, Description # 2, Case # 559. – 11 p.
2. Halych O. The Theory of Literature : Textbook / O. Halych, V. Nazarets, Ye. Valyslyev. – K. : Lybid, 2006. – 488 p.
3. Koptilov V. Review # 102 of the one volume edition of W. Faulkner's works (novels *The Old Man*, *The Reivers* and short stories) as prepared by the publishing house Dnipro. Reviews of original works and translations. V. 3 (from #80 till # 109). 1970. – TsDAMLM of Ukraine. – Fund # 730, Description # 1, Case # 1195. – P. 171-179.
4. Lavryk O. Journalism Foundations : Study Guide for Students Majoring in Journalism. – Kharkiv : KhNU named after V. N. Karazina, 2008. – 73 p.
5. Levchuk I. Communicative Characteristics of the Review Discourse / I. Levchuk // Studia Ukrainica Posnaniensia / Adam Mickiewicz University in Poznań ; editor Tetyana Kosmeda. – Zeszyt I. – Poznań, 2013. – P. 99-107.
6. Levchuk I. Typology of the Review's Structural-Semantic Organization in the Ukrainian and Polish Languages / I. Levchuk // Scientific Herald of the Volyn State University. – Lutsk : Vezha, 2003. – # 12. – P. 267-272.
7. Mytrophanov V. Review of the Novel *To Kill a Mockingbird* by Lee Harper, L, 1960. 2 variants / V. Mytrophanov. – TsDAMLM of Ukraine. – Fund # 1061. – Description # 1. – Case # 57. – 12 p.
8. Mytrophanov V. Review of the Ukrainian Translation from English of the Novels *The Great Gatsby* and *Tender is the Night* by F. S. Fitzgerald (Translator M. M. Pinchevskiy) / V. Mytrophanov. – TsDAMLM of Ukraine. – Fund # 1061. – Description # 1. – Case # 31. – 6 p.
9. Mytrophanov V. Review of the Ukrainian Translation from English of the Novel *The Pathfinder* by J. F. Cooper (chapters XXI-XXX). Unknown Translator / V. Mytrophanov. – TsDAMLM of Ukraine. – Fund # 1061. – Description # 1. – Case # 24. – 6 p.
10. Mytrophanov V. Review of the Ukrainian Translation from English of the Novel *Atlantic Avenue* by A. Halper (Translator M. E. Hasko) / V. Mytrophanov. – TsDAMLM of Ukraine. – Fund # 1061. – Description # 1. – Case # 21. – 7 p.
11. Nabieva E. Evaluativity in the Review Genre: Linguistic and Pragmatic Aspects on the basis of the Materials of the *Literary Newspaper* and Regional Parliamentarian Newspaper *Tyumen News* Published at the post-Soviet Period 1993-1995 and 2003-2005 : Dissertation to Gain the Candidate Degree in Philology ; speciality 10.02.01 *the Russian Language* / Nabieva Elena Aybulatovna ; Tyumen State University. – Tyumen, 2010. – 30 p.
12. Publishing House of the *Vsesvit* Journal. Reviews of the Translated Works of the Foreign Authors. 1969. – TsDAMLM of Ukraine. – Fund # 806, Description # 3, Case # 15. – 17 p.
13. Reviews of the Foreign Authors' Works and their Translations, 1982 [*Vsesvit* Journal]. – TsDAMLM of Ukraine. – Fund # 806, Description # 103, Case # 29. – 31 p.
14. Review of the Translated Novel *Godfather* by Mario Puzo // Publishing House of the *Vsesvit* Journal : Reviews of the Foreign Authors' Works and their Translations (1973). – TsDAMLM of Ukraine. – Fund # 806, Description # 3, Case # 29. – 21 p.
15. Rosnyanska R. My Meetings with Ye. Sverstyuk / R. Rosnyanska // Yevhen Sverstyuk. Selected. – Suchasnist, Library of Prologue and Modernity, Part 133, 1979. – P. 245–267
16. Sushkova O. Methodological Guidance for Workshops in Analytical Genres for the Full-time Third Year Students Majoring in Journalism / Compiled by Senior Lecturer O. Sushkova. – Sumy : Summy State University, 2006. – 29 p.
17. Shmiher T. Translation Reviews by Hryhoriy Kochur / T. Shmiher // *Inozemna Philologia*. – IS. 127, PT. 2. – P. 94-97

In-house Review as a Subtype of Translation Studies Analysis

O. R. Zubchenko

Abstract: The article characterizes the Translation Studies review on the basis of the in-house reviews for translations from the American prose (1960-80^{ies}). In particular, the author describes the role, structure as well as main and optional microtopics of the in-house translation reviews. It has been defined that they bear prospective character and aim to improve the quality of translation.

Keywords: in-house translation review, review-recommendation, translation, microtopic, American literature

Внутренняя рецензия как тип переводческого анализа

О. Р. Зубченко

Аннотация. Статья характеризует переводческую рецензию на основе внутренних рецензий на переводы из американской прозы (1960-80-е). В частности автор описывает роль, структуру, а также основные и факультативные микротемы внутренних переводческих рецензий. Определено, что им свойственный проспективный характер и что они должны улучшать качество перевода.

Ключевые слова: внутренняя переводческая рецензия, рецензия-рекомендация, перевод, микротемы, американская литература

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu